

İsmail Kaygusuz: HASAN SABBAH VE ALAMUT İSMAILİLERİ

GİRİŞ

Suriyeli İsmaili araştırmacı Dr. Moustapha Ghaleb, Dr. Sheikh Khodr Hamawi'nin *Introduction To Ismailism* (Beirut, 1970) yapıtının önsözünde şunları yazmaktadır.

"Politik ve sosyal görünümünden hareketle İsmaili Öğretisini incelemeye çalışan herhangi bir araştırmacı açıkça görebilir ki İsmaililer, tarihlerinin bütün dönemleri boyunca daima ideal bir toplum yapılanmasını hedef aldılar. Peygamberin buyrukları ve Kuran'ın hükümlerinden esinlenip, adalet temelleri üzerinde duran bir insan toplumunun çatısını kurmayı ve bireyi rahat ettirmeyi sağlayacak insancıl ve felsefi kurallara göre bu hedefe yönelmişlerdir."

"Batını bilgi olan gerçek tapınmaya gelince bu, aşağıdaki ve yukarıdaki varlıklara ilişkin derin bilgi ve doğru yorum/tefsir demektir. Ayrıca, monotheism ve ruhsal dünya içindeki ayırmedicilik hakkında üretilen derin bilgiler ve İsmaililerin ondan çıkarttığı gerçek Nübüvvet (Peygamberlik) nitelikleri, bir dinsel felsefedir. Bu evrendeki bütün varlıklar Tanrının iradesiyle ikiye bölünmüştür: Zahir ve Batın. Kuran ayetlerinin de zahiri ve batını açıklamaları vardır. Batını açıklamaları İmamlar, büyük *Da'i*'ler ve *Hudud*'dan başkaları bilemez."

"İsmaililikte en büyük bölünme 11.yüzyılda oldu. İmam Mustansir'in ölümünden sonra, Mustansir'in gerçek ardılı İmam Nizar'ı, askeri birliklerin kumandanı tahttan indirdi ve kardeşi el-Mustali onun yerine geçirildi. (*Fatimide state* 1964 p. 170 -176) İmam Nizar, Kahire'deki yandaşları ve özellikle İran'daki *Da'i*'si Hasan Bin Sabbah'ın yardımıyla hapisten kaçtı; Suriye'ye ve oradan da İran'a gitti. Al-Mustali'yi takibedenler önce Mustaliler olarak tanındılar. Zamanımızda ise *Bohralar* olarak Yemen'de, Hindistan'da ve Doğu Afrika'da yaşamaktadırlar. Zamanın İmamı H.R.H. Kerim Ağa Han'a kadar İmam Nizar'ı izleyenlere, Nizari İsmaililer, İsmaililer ya da Agahaniler (Hocalar) olarak bilinmektedirler."

Son belirleme için Arif Tamir biraz daha geniş açıklamada bulunuyor:

"İsmaililer, diyor, Şiliğin kollarından olan bir İslam mezhebini oluştururlar. Farklı dönemlerin tarihsel yapıtlarında onlar değişik adlar altında zikredilirler: En eskileri *Karamita* ve *Batiniya* (Karmatiler ve Batıniler); daha sonrakiler *Sabiya* ve *Talimiya* diye adlandırılırlar. Günümüzde İran'da onlara *Muridan-i Aga Han-i Mahallati* denilir. Orta Asya'da *Mullai*, Hindistan'da ise *Hocalar* (Nizariler) ve *Bohoralar* ya da *Bohralar* (Mustaliler) vb. adlarını alırlar." (Arif Tamer, *La Qasida Safiya, Texte arabe établi et annoté*, Dar el Machreq Editeurs-Emprimerie Catholique, Beyrouth, 1967, "Giriş Bölümü")

Biz bu çalışmamızda, Alamut İsmaililiğinin (Nizariliğinin) tarih, inanç ve felsefesini incelemeyi amaçladık. Bizce, 9.yüzyılın ortalarında Zeydi Aleviliğinin girdiği Anadolu, 12.yüzyılın başlarından itibaren, Batını inanç olarak Alamut İsmaili Aleviliğinin yoğun biçimde etki alanına girmiştir. Bu etki, 13.yüzyılın ortalarından sonra da (Post-Alamut dönemde) Anadolu, Azerbaycan, Gilan, Horasan'da gizlenerek, sürekli kılık değiştirerek dolaşan İsmaili İmamları ve Sufizme İmamolojiyi (7 ya da 12 İmamcılık, farketmiyor) ve toplumsal yaşam politikasını benimseten İsmaili inanç ve felsefesi tarafından sürdürülmüştür. Ayrıca Kızılbaş Safevi Devletini oluşumunda Kızılbaş Türkmen dedebegleri ve Şah İsmail ile kurdukları yakın siyasi ilişkiler ve savaşı destekleriyle katkıda bulunmuşlardır.

Bu nedenlerden dolayı Alamut İsmaililiği (Nizarilik) bizi çok daha yakından ilgilendirdi. Ancak Alamut İsmaililiğine adını veren Nizar'ın (Ö.1095) kardeşi Mustali billah'ı (Ö.1101) izleyen İsmaililerin kimler olduğu ve tarihsel süreçlerine de kısaca değinmek gerekiyor. Arif Tamir'in yukarıda kısa alıntı yaptığımız yazısından vermek istediğimiz özet bu gereksinmeyi giderecektir, diye düşünüyoruz. Arif Tamir şunları yazıyor:

"...Mısırlı İsmaililer arasında süren umursamazlık, Mısır Fatimi İmamları çizgisi çökünceye dek Mustali'lere yönverdi. Al-Amir 542/1130'da öldürülünce, genç oğlu ve mirasçısı al-Tayyib (ki onun yaşadığından tarihçiler hep kuşku duymaktadırlar) "sır olmak" kavramında yerini aldı. Son beş Mısır Fatimi halifesi, kendilerini İmam olarak düşünmediler ve son adalet gününde (Kıyamet'te) gelmesi beklenen İmam olan *al-Kaim* adına hutbe okundu. Fatimi geleneğinin temsilcileri Mustaliler, yine büyük gizlilik içinde herhangi bir yerde yaşayan ve zaman dolduğunda görünüm alanına çıkmaya hazır, al-Tayyib'in halefleri olan imamlara inanmaktadırlar".

"Mustalilerin yönetim merkezi Yemen'e geçti ve yönetimin başına onların *Dai al-Mutlak*'ı geçti. Mısır'daki ve Kuzey Afrika'daki İsmailizm hayret uyandırıcı bir hızla ortadan kayboldu. Yemen'de aşağı yukarı 500 yıl boyunca belli-belirsiz bir durum içinde tutundu. Fakat olaylar, 17.yüzyılın başlarında ilk sömürgeciliğin oldukça genişlediği Hindistan'da tamamıyla farklı bir gidiş, bir süreç oluştu. Bu süreç İsmaili özgün topluluğu için çok önemliydi; *Da'i*'lerin bazılarını kendi yerleşim alanlarından Hindistan'a taşınmayı zorunlu kıldı."

"Bu taşınma, birbirine hasım olmuş İmam ailelerinin neden olduğu başka bir anlaşmazlığı birlikte getirdi. 26. *Dai* olan Davud bin Aga bin Şah'ın ölümünden (999/1591) sonra, Ahmedabad'daki çoğunluk (Davudiler), 27. *Dai* olarak Davud bin Kutub Şah'ı izledi. Oysaki Yemenli kesim (Süleymaniler) Süleyman bin Hasan'ı tuttular. O zamandan beri Süleymani *Da'i*'si Yemen'de, Davudilerin *Da'i*'si Bombay'da oturmaktadır. Az önemli de olsa başka bazı anlaşmazlıklar daha vardı. Ancak belirtmek gerekir ki, Davudi ve Süleymaniler arasında gerçekten değişmez inançlar, ayrılıklar mevcut değildir."

"Bir daha yinelersek, son Fatımi imamı olan çocuk-İmam al-Tayyib 526/1131 yılında ortadan kayboluyor; babası da otuzunda. Oniki İmamcı Şiilerin gizli İmamı olan 12. İmamın (Mehdi) babası Hasan al-Askari ile aynı yaşta ölmüştür. Al-Amir'inkine benzemekten uzak pak, soylu ve yumuşak kişilik sahibi olduğuna inanılır Al-Tayyib'in. Bu kayboluşla, İsmailizmin Batı kolu da İmamlığın sır olması dönemine girdi.. Uygulama olarak da, Oniki İmamcı Şiilerininkiyle benzer bir ruhsal durum içinde bulundu. Tıpkı bu Şiiler için, yeryüzünde görünüm alanına çıkan imamlardan onikinci gizli İmam ile tamamlandığı gibi; aynı şekilde 21. İmam olarak Al-Tayyib'in sır olmasıyla, Muhammed peygamberden itibaren İmamların üç yedili dönemi tamamlanmış oluyordu. İmamlığa gelince, Batı İsmaili kolu böylece *devr-i satr'a* (gizli döneme) girmiştir. İmamın görüldüğü (*zuhur*) ve görünmediği (*satr*) dönemler arasındaki bu ayrımı, birbirinin ardından (sırayla) büyük kozmik dönüşüme biçimsel değişim kazandıran gizlenme çağları (*devr-al satr*) ve açığa çıkma çağları (*devr-al kaşf*) tanımlamasıyla karıştırıp karıştırmamak kuşkusuz önem arzeder. Burada kısa bir açıklama gerekirse; onların bu tanımlaması, insanlığın bağlı bulunduğu statünün, ruhsal (manevi) olduğu kadar fiziksel (maddi) anlamda da bir devirden diğerine tamamıyla farklı bir geçişini hedef almaktaydı. İmam'ın sır olmasının birinci sonucu, Fatımi geleneğini izleyen İsmaililerin pratikte inançsal bağlılıklarını, Nizari İsmaililerin yaptıkları gibi görünür bir İmama değil, görünmeyen İmamın temsilcisi olan *Dai al-Mutlak'a* gösteriyorlardı. "Batılı İsmaililer" denilen bu kol, eski Fatımi İsmailizmi geleneğini ara vermeden ve yüzyıldan yüzyıla geliştirip yenilemeden sürdürdüler." (Arif Tamir, *La Qasida Safiya, Texte arabe établi et annoté, ibid.*).

Bugün "Batılı İsmaililer" in Davudi Bohralar kolu Hindistan ve Kaşmir'de yaşamaktadırlar. Sayıları otuz bin kadar olduğu bilinen Bohralar, Arif Tamir'in söylediğinin tersine son yıllarda "bir gelişim ve yenilenme" süreci yaşamaktadırlar. *Progressive Davoodi Bohras* (İlerici Davudi Bohralar) adı altında reformcu bir hareket, Bohra inançsal önderi (Dai al-Mutlak) ve onun yönetimine karşı mücadele vermektedir. 70'li yılların ortalarından beri bu mücadelenin başında Dr. Asgar Ali Engineer bulunmaktadır. Bohra *da'iler* ailesinden bir Şeyh'in oğlu olan Asgar Ali tıp ve mühendislik okumuş; İslam tarihi, dinsel felsefe ve inançlar, siyaset üzerinde kırktan fazla kitap yazmıştır. Asgar Ali Engineer din, politika ve felsefe alanında çok iyi yetişmiş ve çok tanınan ilerici bir demokrat aydındır. *Dai al-Mutlak*'ın kendisine bağlı Davudi Bohraları (Mustali İsmaililere) kul-köle gibi görmesi; gerçek İsmaili inanç felsefesi ve siyasetinden uzaklaşıp, kendi özçıklarlarını öne alarak onları sömürmesi üstüne yazıları ve kitaplarıyla yaptığı yoğun eleştirileri yüzünden, 13 Şubat 2000'de Mumbai'deki Santa Cruz hava alanında suikasta uğramıştır. Suikasttan ağır yaralı olarak canını kurtaran Asgar Ali'nin, *Progressive Davoodi Bohras* reformcu hareketin web site'nda yayınlanan, 52. Dai al-Mutlak, Seyyidina Muhammad Burhanuddin Sahib'e yazdığı açık mektuptan (*Progressive Dawoodi Bohras: An open letter to Sayedna*) aşağıya aldığımız bazı paragraflar hareket hakkında açık bilgi vermektedir:

"Sayın Seyyidina Muhammad Burhanuddin Sahib,

Tanrı size uzun ömürler versni,

Bu mektubu size bir birey olarak göndermiyorum. Gerçekte o, görünüşte reformcut olmayanlar dahil binlerce Bohra'nın görüş noktasını sunmaktadır. Bohralar, 52. Dai al-Mutlak önderliğiniz altında hem dinsel hem de sosyal büyük bir karışıklık içine girmiş bulunuyor. Mustali-Tayyibi inancının dinsel hiyerarşisinde Dai al-Mutlak'ın durumu sonderece önemlidir. Davudi Bohra topluluğu, bu kutsal makama her zaman yoğun inanış göstermişler ve onların bu inancı geçmişteki Dai'ler tarafından asla ihanete uğramamıştır...

Bildiğiniz gibi, Bohra topluluğu, özellikle 17.yüzyılın son safhası boyunca çok sıkıntılı zamanlar geçirdi. Bahra Dai'leri bile zindana atıldı ve şehit edildiler. Fakat onlar, bütün bu düşmanlıklara ve felakatlere büyük bir cesaret ve metanetle dayandı ve cemaatin inançsal önderliğini yürütmeyi sürdürdüler. Hiçbir kuşku vermeksizin, gerçek ve sade bir yaşam örneğini klavuz edindiler. Sabır ve şükür içinde değişmeden kaldılar...

Eğer kurumunuz (Mutlak Dailik) kölelik kültürünü sürdürece kadar dışarıda kalmışsa, sizden ne beklenebilir? Kurumunuz tarafından asla saygı gösterilmeyen insan hakları ve demokratik haklar gibi yeni bir kültür nasıl bekleyebiliriz? Siz, zamanımızın hayal edilebilen ve edilemeyen tüm lüksünden yararlanmanıza rağmen, düşünsel olarak sadece geçmişte yaşamıyorsunuz, aynı zamanda bütün cemaatı ortaçağ karanlığına itmiş bulunuyorsunuz...

Siz kendinizi sultan al-Bawahir,yani bir kral olarak görüyor çocuklarınızı prens ve prenses, bu demokratik çağda oturduğunuz evi Saray olarak adlandırılıyorsunuz. Kölelik kültürünü yayıyor ve en hafif bir karşıkoyum şiddetli biçimde tarafınızdan cezalandırılıyor... Herşeyi kendiniz ve aileniz için alıp götürüyorsunuz, zaten topluluktan zorla topladığınız kapital üzerinde oturuyorsunuz. Zekat olarak ayrılan paraları bile, açlık sınırında yaşayan binlerce Bohra arasında dağıtmayı reddediyorsunuz. Toplanan Zekat, Kuran buyruklarının tersine, kurumunuz tarafından lüks yaşam, dünya tatantanası ve gösteriler için kullanılmaktadır...

Kabul etmek zorundasınız ki, sizin önderliğiniz altında şiddet kültürü Davudi Bohralar arasında yayılmıştır...Kurumunuz tarafından sık sık şiddete başvuruluyor; reformculara-ilericilere saldırılıyor, evleri ve işyerleri dağıtılıyor. Hatta gazeteler ve gazeteciler terörize edilmeye çalışılıyor...

Bohralar asla fanatik ve fundamentalist olmadı. Onlar daima, açık oluşları ve özgür-liberal görüşleriyle tanınıyorlardı. Siz bazı İslam ülkelerini taklit ederek, Bohralar arasında fundamentalizmin en kötü çeşidini yarattınız. Onları gerçek İslamdan saptırıp, size Tanrı gibi tapılmasını sağladınız. Bu İslam değil, bir kişilik (şahsiyet) kültürüdür...Daha önce hiçbir Dai, sizin afaroz etme (mezhepten tartetme) işlemi altında yaptığınız gibi, yazdırdıklarını körükörüne izlemeleri için Bohralara zor kullanmamıştır. Zaten 'Davet' dilinde afaroz (ex-communication) kavramı yoktur...

*Din uygulanmasında zorlama yoktur (la ikrah fi' al-din) ve siz tüm insan haklarını çiğnemek, Bohralara köleleriniz ('abd-e-Syedna) gibi muamele etmek istiyorsunuz. Biz reformcular diyalog kültürüne inanıyoruz. Siz yazılı buyruklar, fermanlar çıkartma ve itiraz edeni cezalandırmaya inanıyorsunuz. Reformcular entellektüel (düşünsel) kültürü teşvik etmek istiyor, siz onu baskıcı kültürünüze bir araç gibi düşünüyorsunuz. Baskıcı-buyurucu kültür (authoritarian culture), daima düşünsel kültürün karşısındadır... Reformcular, sosyal ve politik olaylarda daima demokratik değerlere inanmış ve sorumluluk ve saydamlık öğretilerini uygulamaya çalışmışlardır. Biz bu değerler için mücadele etmekteyiz ve bunlar için mücadele etmeyi sürdüreceğiz inşallah! Saygılarımla
Asghar Ali Engineer, March 18, 2001*

Diğer yandan büyük çoğunluğu oluşturan Nizari İsmailileri Hindistan, Pakistan, İran, Afganistan-Pamir, Suriye ve bazı Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde cemaatler olarak yaşamaktadır. 20 milyonu aşkın olduğu söylenen bu büyük inançsal topluluğun önderi Nizar'ın soyundan gelen 49.İmam olarak tanınan Kerim Aga Han'dır. İmamlık kurumuna ya da ailesine dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşamakta olan İsmaili topluluklarından yılda 60 milyon Sterline yakın gelir geldiği bilinmektedir. İnanç kimliklerini kabul ettirdikleri ve büyük-küçük topluluklar halinde yaşadıkları ülkeler dahil, İsmaililerin çeşitli Batı ülkelerinde Üniversiteleri, Akademileri ve Araştırma Enstitüleri bulunmaktadır. Nizari İsmaililerin bir bayrağı ve anayasası vardır; deyim yerindeyse bu topluluk, başkanı, bayrağı, hazinesi, anayasası ve *Da'*lerden oluşan bir hükümeti(!) olan, fakat kendilerine ait bir ülkesi bulunmayan devlet örgütüne sahiptir.

Birbirleriyle güncel selamlaşmalarında bile "Ya Ali Meded!" diyerek Ali'yi yardıma çağıran Nizari İsmaililerin yeni Anayasası, 13 Aralık 1986 tarihinde, İmam ailesi üyelerinden oluşan 'Anayasa Görüşme Komitesi' tarafından yeni değişikliklerle Cenova'da hazırlanmış. "Şia İmami İsmaili Müslümanları Anayasası" adıyla İmam tarafından imzalanıp onaylanmıştır. Bu arada İsmaili Bayrağı, tanımlanarak resmileştirildi ve yeni Anayasa'ya Alamut İsmaililerin Büyük Kıyamet(Yeniden Diriliş) dönemi kitabı olarak bilinen ve 1200 yılında Kuhistan baş *Da'si* Abu İshak tarafından yazılmış *Haft-ı Bab-ı Baba Seyyidna*'dan şu küçük paragraf aktarıldı:

"Bütün İmamlar Mevla-na(Efendimiz) Ali'dir ve hepsi de birdir. Eğer o bazan genç, başka bir zaman yaşlı ya da çocuk olarak ortaya çıkıyorsa-görünüyorsa, bu dünyanın ve insanlığın düzeni için yapılıdır. Muhammed Mustafa, Ali İbn Abi Talib'in -Tanrı onun yüzünü güzelleştirsin- Kıyamet Gününde, tek eliyle Kıyamet sancağını kaldıracağını söyledi."

Son paragrafın birinci ve ikinci cümlesinde belirlenen ilke, Aleviliğin bütün kollarının, genel adıyla Heterodoks İslamın (Aleviliğin) en önemli inanç ilkesidir. Veliliğin ya da İmamlığın ilk temsilcisi Ali olduğu gibi, onun soyundan gelenler de Ali'nin temsilcisi olarak 'Ali donunda zuhur eden' kutsal kişidir, saygı görür. Anadolu Alevileri de Hacı Bektaş Velî'de ve hatta Şah İsmail Hatayi'de Ali'nin zuhur ettiğini, görünüm alanına çıktığına inanmış; zamanın Velisi ya da İmamını Ali'yle eşleştirip, kendilerini de onun (Ali'nin) Salman'ı olarak görmüştür, görmektedirler. Gerçek durum böyle olmasına rağmen, bir yazar çıkıp "Alisiz Alevilik" diye bir kavram ortaya atarak -neye hizmet ediyorsa- tarihsel olduğu kadar güncel gerçekliği çarpıtıyor. Aynı Faik Bulut, "*Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği*"(İstanbul, 2000) adını verdiği İsmailileri ve Hasan Sabbah'ı anlatmak amacıyla kaleme aldığı kitabında yüzeysel bir İsmaili tarihi araştırmasını yeterli görmüş, kitabın yarısından fazlasını farklı konulara ve polemik yazılara ayırmayı tercih etmiştir. İsmaililik inanç ve felsefesi, dönemsel kuram ve öğretileri, İsmaili yapıtları hakkında, inancın temelini oluşturan İsmaili İmamolojisi, dolayısıyla Ali'nin İsmaili öğretileri içindeki yerine ilişkin hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Çünkü eğer bunları incelemeye girseydi, o saçma "Ali'siz Alevilik" tezini yadsımak, terketmek zorunda kalacaktı Bu mudur bilimsel bakış? Marksist

olduğunu söyleyen kişi bilimsellikten, nesnellikten uzak olur mu? Olur; işine geldiği zaman ben marksistim deyip, işine gelmediği zaman Marksizme küfreden kişi bunu yapar. Ancak Faik Bulut'un bu kitabında içtenlikle belirttiği ve savunduğu, benimsediğimiz olumlu nokta, bugüne dek ve hala Türkiye'de 'Terörizmin babası' gibi gösterilen Hasan Sabbah'ın büyük bir düşünür; iyi bir yönetici ve örgütçü; özgür düşünceli ve antik felsefeyi, tarihi, astronomiyi çok iyi bilen adil bir devlet adamı olduğunu göstermiş olmasıdır...

Yukarıda söylediğimiz gibi, Alamut İsmaililiği (Nizarilik) bizi çok daha yakından ilgilendirdi ve incelememizi üç bölüme ayırdık: 1. Hasan Sabbah ve Alamut İsmaililiği(Nizarilik), II. Alamut İsmaililiğinde Büyük Kiyamet ve *Haft-ı Bab-ı Baba Seyyidna*/Tam çevirisi ve yorumu/, III. Suriye İsmaililiği ve Raşiduddin Sinan. Epeyce geniş kapsamlı da olsa, bu çalışmamız Nizari İsmaili Aleviliği hakkında sadece bir özet olarak nitelendirilmelidir.

I. 1 Alamut Öncesi Hasan Sabbah ve Kısa Yaşam Öyküsü

İsmaililerin Seyyidina Hasan bin Sabbah diye çağırdıkları Hasan Sabbah (Ali oğlu Muhammed oğlu Cafer oğlu el-Huseyin oğlu Muhammed oğlu el-Sabbah, el-Himyari) Kum kentinde doğdu. Ataları kendisinden altı kuşak önce Yemen'den gelip Küfe yakınlarında Himyari'de yerleşmiş. İran'a geçerek bir süre Kum'da kalan Sabbah ailesi, daha sonra Rey'de yaşamaya başlamışlar. Kısacası Hasan Sabbah İran'da doğup yetişmiş, Yemen kökenli Küfeli bir Araptır. Hasan Sabbah 17 yaşına kadar Oniki İmamcı Şii eğitimi almış. Ancak on yedisinde *dai* Amir Darrin'den el alıp, İsmaili davasına katılmıştı. İsmaili davası üzerinde, propagandistler tarafından birçok kitaplar okutulup, eğitim derecelerinden geçirildikten sonra İmam Cafer oğlu İsmail'in İmamlığının ve onun ardıllarının yasallığına inandırılmış. Böylelikle Fatimi İsmaili davasına kazanılmıştı. Mustansır üzerine '*ahd (ikrar, yemin)* töreninden' geçerek, onun zamanın İmamı olduğunu kabul edip İsmailizmi kucaklamıştı. 1072'de İran'da görevli Rey'de oturan baş *dai* Abdul Malik el-Attaş'ın huzuruna çıkarılmış. Dava'ya yeni girmiş biri olarak kendisine görev verildi. Onu Mısır'a gönderen de baş *dai* el-Attaş olmuştur. Böylelikle 30 yıl önce Nasır Husrev'in yaptığı gibi Fatimi davasının merkezi karargahını ziyaret etmiş olacaktır.

1074-1075'de Rey'den İsfahan'a gitti. Burası İran İsmaililerinin dava merkeziydi. Sonuçta Hasan Sabbah, 1076-1077 yılında Muayyad hala Kahire baş daisi iken, İsfahan'dan Mısır'a gitmek üzere yola çıkıyor. Abdul Malik el-Attaş'ın izniyle önce Azerbaycan'a uğruyor. Oradan güneye dönerek Mayyafarikin'e (Diyarbakır'ın Silvan ilçesi) geliyor. Burada Sünni ulemanın otoritesini reddederek İslam dinini yorumlarken, İmamın istisnasız haklılığını ispatlayan tartışmalara girişti. Bunun üzerine Hasan kentin Sünni kadısı tarafından kovulunca, Musul'a indi. Sonra Suriye'de Şam'a doğru ilerledi. Ancak Mısır'a giden kervan yolunu, Fatimilere karşı savaş açmış olan Suriye Selçuklu emiri Atsız'ın askeri operasyonları yüzünden kapatılmış buldu. Bunun üzerine deniz kıyısına indi. Beyrut, Sidon, Tyre, Acre (Akka) ve Caesara'ya uğrayan bir yelkenliyle 1078 Ağustos'unda Kahire'ye ulaştı. Orada Fatimi yüksek rütbeli görevliler tarafından karşılandı. Önce Kahire'de, daha sonra İskenderiye'de kaldığı üç yıl Mısır'da Hasan'ın eylem ve deneyimleri hakkında fazla birşey bilinmiyor. Ancak Fatimi İmamı El-Mustansır'i göremedi.

Raşidüddin ve Cuveyni tarafından kullanılmış Nizari kaynaklarına göre, Hasan Mısır'da Nizar'ı desteklediğinden dolayı, güçlü iktidara sahip olan Ermeni kökenli vezir Bedr el Cemal'in kiskançlığına uğradı. İbn el-Esir ise, el-Mustansır'in şahsan Hasan'a, halefinin Nizar olacağı sırrını açıkladığını yazmaktadır. Hasan'ın Mısır'dan Kuzey Afrika'ya sürgün edildiği anlaşılıyor. Ancak yolculuk ettiği yelkenli batmışsa da, o da kurtularak Suriye'ye geçmiş. Böylece dönüş yolculuğu çok kötü koşullarda başlamış oluyordu. Sonunda Hasan Halep, Bağdad ve Kuzistan üzerinden 1081 Haziranında İsfahan'a ulaştı.

Yaşam öyküsünden kalma bazı metin parçalarına göre, 9 yıl boyunca Hasan Sabbah İran'da İsmaili davası hizmetinde çok geniş alan içerisinde geziler yaptı. Başlangıçta Kirman ve Yezd'de İsmaililiğin propagandasına girişti. Üç yıl yaşadığı Damghan'a gitmeden önce üç ay Kuzistan'da kaldı. Hasan, Selçuklu iktidar merkezlerinin bulunduğu ülkenin (İran) batı ve orta bölgelerinde, önündeki tüm güçlükleri yenerek başarılar kazanacaktır. İran'da hala *Dailer daisi* Abdul Malik al-Attaş'ın yönetiminde İsmaili davası sürdürülüyordu. Daylam dailiğine atanan Hasan Sabbah, 1087-1088'de bölgedeki o aşılmaz Alamut kalesini seçti kendi devrimi için. Damghan'daki başlangıç üssünden, sonra Mazendaran'daki Şehriyarkuk'tan geçti, İsmail Kazvini dahil, Muhammed Cemal Razi ve Kiya Abul Kasım Larijani gibi birçok *dai*yi Alamut çevresinde yaşayan yerli halkı İsmaililiğe döndürmek için çeşitli bölgelere gönderdi... (Farhad Daftary, *Isma'ilis, Their history and doctrines*, London: Cambridge University Press, 1990, s.336-338)

I. 2 Alamut Kalesinin Yeni Sahibi Hasan Sabbah

Daylamlı Justanid hanedanı tarafından 805 yılında kuruldu Alamut kalesi, bu hanedana Wahsudan bin Marzuban tarafından 860 yılı içinde yaptırılmış olduğu söylenir. Bu çerçeve içinde günümüze ulaşan geleneksel söylenceye göre, bir keresinde kral av yaparken kayadan kayaya konan kartalı izlemekteymiş. Kral yörenin stratejik değerini görmüş, delinebilen en yüksek kayanın tepesi üzerinde bir kale yapmış ve

Daylami lehçesindeki *aluh* (kartal) ve *amut* (yuva) sözcüklerinden çekilen “*aluh amut*”, “kartal yuvası” adını koyup, kartalına bu yerde yuva inşa etmişti.

“*Sergüzeşt-i Sayyidna*”ya göre de , “Alamut” deymi *aluh amut* (kartal yuvası) sözcüklerinden oluşur, fakat herhangi bir kartalın yuvasıdır. İbni Esir (Ö.1234) “*Kamil fi't Tarikh*” (Beirut, 1975, 10th vol., p. 110) yapıtında, bir kartalın krala bu bölgeyi tanıttığı ve onu oraya götürmüş olduğuna dair bir başka söylence-den şöyle rivayet eder: Oraya “*talim el akab* adı verildi, bunun karşılığı Daylami lehçesinde *aluh amut* ’tur. *Aluh* sözcüğü “kartal” demektir. *Amutis* ise “öğretim,eğitim” anlamındaki *amakhut*’tan çekilir. Kazvin halkı burayı *akab amukhat* (Kartalın öğrettiği, eğitimi) adıyla çağırırdı. Böylece *aluh amut* yada *akab amukhat* terimi daha sonraları *Alamut*’a dönüştü. İranlı tarihçiler ilginç bir rastlatıya dikkat çekmişlerdir; *Aluh Amut* adı içindeki her harfe verilen Arap harflerinin sayısal değerleri toplandığında, yani ebced hesabına göre, Hasan bin Sabbah’ın Alamut’u ele geçirdiği tarih olan Hicri 483 (M.1090) rakamı çıkmaktadır.

Daha sonraları Sallarid ya da Kangarid olarak bilinen ve Muhammed bin Musafir (916-941) tarafından kurulan Musafir hanedanı (916-1090), Samiran kalesinden itibaren, Azerbaycan ve Daylam’daki Tarum bölgesine egemen olmuştu. Bu arada Siyahçeşm olarak bilinen Mehdi bin Husrev Firuz Alamut’u isgal girişiminde bulundu. Ancak İbn Musafir tarafından yenildi ve bundan sonra İbn Musafir’in ölümünün (931) arkasından Alamut’un kaderi hakkında tarihsel bir belirleme yoktur. Bu alandaki kaynakların çoğunun, Mehdi bin Husrev Firuz’un İsmaililiği kabul etmiş olduğunu yazdıklarını belirtmek gerekiyor. 1

Hasan Sabbah Mısır’dan İran’a geldiği zaman, Alamut kalesinin sahibi Hasan Hüseyin Mehdi adında bir Alevi, yani Alisoğlu idi. Burayı ona Selçuk Sultanı Melikşah, bir *ikda* arazisi olarak vermisti. Hasan Hüseyin Mehdi, Hazar denizi çevresinde ayrı bir Zeydi topluluğu kurmuş olan El Nasir li’l Hak (Hakkın hayırlısı) olarak da tanınan Hasan bin Ali el Utruş’un (Ö. 916) torunlarından biriydi. Rivayet edilir ki, Hasan Sabbah’ın buyruğunda çalışan *Dai* Hüseyin Kaini, Hasan Hüseyin Mehdi ile dostluk kurmuştu. İsmaili *Dailer* bu arazinin çevresindeki halkı inançlarına çevirmiş ve güçlerini artırmışlar. Bu arada İsmaililer kale içine girmeye başlamış bulunuyorlardı. Bunu anlayan Hasan Hüseyin Mehdi onları kovdu ve kapılarını kapattı. Sonuçta Hüseyin Mehdi, çevredeki İsmaililerin çoğalmasıyla birlikte kapıları açmaya zorlandı. Hasan Sabbah Askavar’a ve sonra Alamut’a bağlı Anjirud’a hareket etti. 6 Receb 483 yılının(4 Eylül 1090) Çarşamba günü Alamut kalesine girdi. Bir süre için orada, kendisine Dihkhuda adını takıp kılık değiştirerek oturdu ve Hasan Hüseyin Mehdi’ye gerçek kimliğini açıklamadı. Günler geçiyordu; H. Hüseyin Mehdi, artık kendisine kimsenin boyun eğmediği ve Alamut’un efendisinin başka biri olduğunun farkına vardı. Alamut garnizonu halkı ve yerli sakinlerinin çoğunluğu, kendisini savunacak veya kendilerini sürgün edecek iktidarı Hasan Hüseyin Mehdi’den alan İsmailileri benimsediler. Böylece Alamut kan akıtılmadan ele geçirilmiş oldu. Böylece İsmaililer için uygun ortamlı bir Daru’l Hicra (Göçmenler evi) olarak tarihe geçti.

Ata Malik Cuveyni (1226-1283), Alamut kalesini, 1256 yılında yakılıp talan edildiği zaman görmüştü. “*Tarikh-i Jihangusha*” (Çev. Jhon A. Boyle, Cambridge, 1958, s.719) adlı yapıtında “Alamut, diyor, boynunu yere dayayarak diz çöken bir deveye benzeyen bir dağdır”. Rudhbar bölgesindeki Kazvin’in yaklaşık 35 km. kuzeybatısında, Daylam’dadır Alamut. Uzaktan doğal görünüşüyle kule gibi yükselen büyük bir kayadır; daha fazla yan taraflarında güçlkle anlaşılabilir teraslı bayırları, fakat tepesinde geniş yapıların kurulabildiği dikkate değer düzlük alanı olan bir kocaman kaya. Dağlık arazide oluşmuş, saldırılardan kendisini kolaylıkla koruyabilecek durumdaydı.

Alamut şimdi yerel olarak, Tahran’nın 100 km.kuzeybatısına rastlar; Elburz’un en yüksek doruğunu oluşturmaktadır. Elburz sıradağları, İran’ın yüksek yaylalarını, Hazar denizinin alçak ovalarından ayırır. Alamut kalesinin yüksekliği 180m., uzunluğu 135m. ve genişliği 9 ile 37,5m. arsında değişmekte ve kısmen Elburz sıradağlarının tepeleriyle kuşatılmış durumdadır. Bugün Alamut kayalığı Kal’a-i Guzur Han olarak bilinmektedir.

Hasan Sabbah’ın Alamut’u alışı üzerinde iki geleneksel söylenti daha bulunmaktadır: Birincisi; Seyyidina Hasan bin Sabah, Melikşah’ın Alisoğlu bölge valisi H. Hüseyin Mehdi ile buluşup Alamut kalesini 3000 dinara satın almak istediğini söyler. Mehdi onun bu büyük miktardaki altın parayı bulamayacağını düşünerek pazarlığı kabul eder. Bunun üzerine Hasan Sabbah, Girdkuh ve Damgan *daisi* Reis Muzaffer’e mektup gönderip, onun parayı bulmasını istemiş. Bu para kısa zamanda sağlanıp Kale satın alınmıştır.

İkincisi; Hasan Sabbah, Mehdi’den Alamut’ta üzerinde oturacağı bir sığır derisinin kaplayacağı kadar toprak parçası istemiş, o da kabul etmiş. Seyyidina Hasan bir öküz derisini ince ince sırim çekerek, tüm kaleyi kaplayacak duruma getirip kaleye sahip olmuş.2

Hasan Sabbah’ın buraya yerleşmesi ve çok yakından ilgileriyle Alamut yeniden sağlamlaştırıldı; su ve yiyecek gereksinimi için sarnıçlar ve anbarlar yaptırıldı. Vadi içindeki tarlaları sulamak için su kanalları açıldı. Yakın kaleler ele geçirilip, stratejik noktalara kuleler dikildi. Hasan Sabbah burada büyük ekonomik

ve sosyal reformlar yaptı. İsmailileri kardeşlik bağlarıyla birleştirdi. Böylece her İsmaili bireyi, kendisini topluluğun sorumlu üyesi ve onun ayrılmaz parçası hissetmeye başlamıştır.

Alamut kalesinin Hasan Sabbah'ın eline geçtiği haberleri Melikşah'ın sarayına ulaşınca, başveziri Nizamülmülk buna çok kızdı. Hemen ordu birliklerini ikiye ayırıp, birini Alamut'a gönderdi. Bu birlik kaleyi dört ay boyunca kuşattı, ancak hiçbir sonuç alamadı. 1092 yılının ortalarında Melikşah onu başvezirlikten azledip, öldürttü ve kısa bir süre sonra kendisi de öldü.

Melikşah'ın oğulları uzun süre boyunca taht kavgalarını sürdürdüler. Bu geçiş dönemi boyunca Hasan Sabbah hem İsmaili öğretisinin propagandası ve kendi durumunu güçlendirmek için altın gibi bir fırsat buldu; Rudbar, Khuz, Khosaf, Zozan, Kuain ve Tune'yi ele geçirdi. Bu dönemde Selçuk Sultanı Sancar, Horasan'dan geçen herhangi bir tüccarın dahi İsmaililere vergi vermek zorunluğu yönünde anlaşma yapan Hasan Sabbah tarafından tehdit edilmekteydi. Diğer yandan İsmaililer yeni kaleler inşa ediyor ve propaganda bile yapmaksızın İsmaililiği kabul eden ve giderek çoğalan insanları yerleştiriyorlardı. Bu yolda güvenle ilerleyen Hasan Sabbah, İran ve Horasan'ı baştanbaşa gün ışığı gibi aydınlatmaya başladı ve Selçuk Sultanının yüksek memurları dahi İsmaili oldular.

Kısacası, Seyyidina Hasan bin Sabbah ömrü boyunca, İsmaili inancının özgürlüğü, İsmaili devletinin bağımsızlığı gibi hedeflerine ulaşmayı başardı ve kendisiyle muhalifleri arasında barış sağladı. Öyle ki, siyasal anlayışı ve akılcı becerisiyle, güçlü Selçuklu hükümetine İsmaili politikası ve kavramları için özgürlük koşulları üzerinde anlaşmayı kabul ettirdi.

İran ve Horasan'da Selçuklulara üstün gelen Hasan Sabbah dikkatini Suriye ve Hindistan'a çevirdi; oraya da *da'ir*ler gönderdi. İsmaili davet'i İran ve Suriye'ye yayıldığı gibi Hindistana da girmesi üzerine Sayyidna Hasan yüksek görüş ve düşüncelerini yazıya döktü. 518/1124 yılında son nefesini verinceye kadar, İsmaili inanç ve ilkelerine ilişkin yapıtını yazmayı sürdürdü. 3

I. 3 Hasan Sabbah'ın Selçuklu Saldırılarına Karşı Alamut Savunması

Alamut'un Hasan Sabbah tarafından alındığı haberleri Selçuklu sultanı Melikşah'ın (1063-1092) ve veziri Nizamül Mülk'ün (1018-1092) sarayına ulaştığı zaman fazlasıyla rahatsız oldular ve Hasan Sabbah'a karşı düşmanlık planı kurmaya başladılar. Melikşah bir dizi divan toplantıları yaptı ve Hasan Sabbah'ın Selçuklu üstünlüğüne boyun egmesini zorlayan elçilik heyetini Alamut'a gönderdi.

Hasan Sabbah heyeti saygıyla kabul etti. Onlar Melikşah'ın ihtişamı ve gücünü överek, kendisinden onun üstünlüğünü kabul etmesini istedikleri zaman şunları söyledi: " Biz İmamızdan başka birilerinin emirlerine boyun eğmeyiz. Sultanların maddi ihtişamı bizi etkileyemez."

Elçilik heyeti Alamut'tan eliboş ayrıldı. Hasan bin Sabbah onları son olarak şu sözlerle uğurlamıştı:

" Sultanınıza söyleyin, bıraksın bizi hücremizde barış içinde yaşayalım. Eğer rahatsız edilsek, ellerimize silahlarımızı almak zorunda kalacağız. Melikşah'ın ordusu, bu kısacık hayata hiç önem vermeyen bizim savaşçılarımızla çarpışacak bir ruha sahip değildir." Böylece, Melikşah ve veziri Nizamül Mülk, iki yıl boyunca Alamut'a saldırmaya cesaret edemediler.

Alamut'a ilk saldırı, en yakın askeri şef ve Rudhar bölgesi valisi Turun Taş'ın kumandası altındaki Selçuklu güçleri tarafından yapıldı. Von Hammer (1774-1856) "Assasinlerin Tarihi" (History of the Assassins, London-1935, s.78) adlı yapıtında "Hasan bin Sabbah, çok geçmeden Alamut kalesinin sahibi oldu. Ancak zorunlu gereksinim depolarını doldurmadan önce, arkasından Selçuklu Sultanı'nın Rudhbar bölgesini ikda (fief) olarak verdiği bir Emir Turun Taş bütün çıkışları ve tedarik yollarını kesti" diye yazmaktadır. O andan itibaren kale bir tek hücumla düşürülebilirdi; Emir Turun Taş onu kuşattı, ekili tarlalarını mahvetti ve çevrede İsmaililiğe dönmüş olanların hepsini boğazladılar. Alamut'un içinde yiyecek içecek gibi zorunlu gereksinimler yetersizdi, fakat onları çok dikkatli kullanarak, kaleyi alacaklarını uman işgalcileri büyük hayal kırıklığına uğrattılar. Yine de içeride ve dışarıda, ölümün keskin dişleri arasına itildiklerini düşünerek, bu kuşatmanın asla kırılmıyacağını seyreden bazı kimseler vardı.

Hasan içerdeki umutsuzlara Kahire'deki İmam Mustansır Billah'tan özel ve acil bir haber almış olduğunu, kendilerine kuvvet gönderdiği ve iyi şans dilediğini açıklayarak karargahı direnmeyi sürdürmeye ikna etti. Bu nedenle Alamut'a 'Balat al-İkbal' (iyi talih kenti) da denir. Çevreyi hayal kırıklığına uğratan kapkara bir duman sarmış, Hasan'ın gözleri en küçük bir umut ışığını bekliyordu. Turun Taş birçok ciddi saldırılar yaptı, fakat kısa bir süre sonra ansızın öldü. Açlık çeken Alamut skinleri sonuna kadar dayanmıştı ve kuşatma kırıldı. Bu İsmaililere karşı ilk büyük düşman operasyonuydu.

Melikşah, Turun Taş'ın ordularının tamamıyla bozguna uğradığı haberleri alması üzerine dengesini yitirdi. 1087'de gitmiş olduğu Bağdad'ı, 1091'de ikinci kez ziyaret etti. Orada Abbasilerle, İsmailileri ortadan kaldırma planlarını tartıştı. Varolmalarını İsmaililerle büyük darbe vurmaya bağladı. İsmaililerin ateşli ve acımasız düşmanı olan veziri Nizamül Mülk ona, birini Rudhbar'a, diğerini Kuhistan'a olmak olmak üzere iki büyük ordu göndermesi telkininde bulundu. Böylece, Melikşah İsmaililerin kökünü kazımaya kararlı bir kuvvet hazırladı ve 1092 başlarında sefere çıkardı.

Bu arada vezir Nizamül Mülk halkı kışkırtmaya başlamış, Hasan Sabbah'a ve yandaşlarını karşı din-bilginlerinin kalemlerini kullanmıştı. Çok kuvvetli bir anti-Şii ve batini düşmanlığı eyilimi gösteren *Siyaset-name*'sini tamamlayıp telif ettirdi. Kitap, adının belirttiği olgu dışında, -düşmanca olmasına rağmen- İsmaili öğretileri ve tarihi araştırmaları için değerli bir kaynaktır. Şii ve Batini düşmanlığı, Nizamül Mülk'ün 1092'de öldürülmesinin asıl nedeni olduğu sanılmaktadır. Ancak İbn Khallikan, "*Wafayat al-Ayan*" (1st vol., s. 415) kitabında şunları yazmaktadır:

"Rivayet edilir ki ona karşı suikast, bu kadar uzun yaşamasını görmekten bıkmış ve mülkiyetinde tuttuğu çok sayıda ikda ve temlik arazilerine gözdikmiş olan Melikşah tarafından teşvik edildi. Nizamül Mülk'ün öldürülmesi, İbn Darest takma adlı Tacül Mülk Abul Ganaim el-Marzuban bin Husrev Firuz'a yüklenmiştir. Kendisi vezirin düşmanı ve Sultan Melikşah'ın yüksek koruması altında bulunuyordu. Nizamül Mülk'ün ölümünün ardından, başvezirin boş kalan yerine atandı."

Arslan Taş tarafından yönetilen Rudhbar seferi 1092 yılını ortalarında Alamut'a ulaştı ve kuşatma dört ay sürdü. O zaman Hasan Sabbah yanında bulunan az bir yiyecek-içecek, silah donanımı ve 70 adamıyla direndi ve tam yenilginin eşiğindedi ki, Kazvin'den 300 kişilik acil imdat birliği geldi. O zaman dışarıya başarılı bir hücum yapmaya muktedir oldu. Kazvin'den 300 adam getiren *Dai Didar* Abul Ali Ardistani idi. Yeterli yiyecek-içecek gereksinimleri de getiren bu kişiler gizli yollardan kendilerini Alamut'a girdiler. Güçlenen garnizon 1092 Kasım sonlarında, düşman kampları üzerine bir gece baskını yapıp, kuşatmacıları Alamut'tan geri çekilmeye zorlayarak onları bozguna uğrattılar. Unutmamalıdır ki, Alamut savaşta henüz uzmanlık kazanmamış olan o genç fedaileri yeni askere almışken, Selçuklu kuvvetleri deneyimli askerlerden oluşuyor ve çok iyi teçhiz edmişti.

Sayıları çok fazla, güçlü ve maharetli de olsalar düşmanları için, İsmaililer bir kibrit idiler. Gerçekten, Hasan'ın yandaşlarının kalplerinde gizlenmiş öfkeyi, coşku ve gayret yalımı tutuşturmuştu. Kökleri derinlere inen bağlılık ruhu ve Hasan bin Sabbah'ın buyrukları, böyle büyük kalabalıkların önünde onlara karşikonulmaz vuruş güdüsü sağlıyordu. Bu nedenle, düşmanlarının plan ve hazırlıklarını hep boşa çıkardılar. Alamut'a karşı yapılan bu zorlu kuşatma, bir yandan Selçuklulara parçalayıcı bir darbe etkisi yaptı, diğer yandan ise Alamut'ta İsmaililiğin sağlamca kök salmasını sağladı. Hatta anlatıldığına göre, dört ay boyunca kuşatmayı sürdüren Arslan Taş, kalede oturan herhangi bir İsmaili hiç görmemiş; sadece bir gün ordusu, kalenin tepesinde bir an için askerleri gözleyen ve ortadan kaybolan beyazlar giyinmiş bir adamı (Hasan Sabbah) farketmişti.

Öbür yandan, Kızıl Sarık kumandası altındaki Kuhistan seferine çıkan ordu ise, İsmaililerin Dara kalesini ele geçirmeye gücünü odaklamıştı. 1092 yılının sonunda Melikşah, Nizamül Mülk'ün öldürülmesinden 35 gün sonra öldü; Selçuklu planlarının askıya alınması zorunluğu doğunca, daha ilerideki seferler terk edildi. Aynı zamanda, Dara'yı ele geçirmeyi kesinlikle başaramamış olan Kuhistan seferine çıkan ordusu da geri çekildi.

Melikşah'ın ölümü üzerine, Selçuklu imparatorluğu bir iç savaşa; Melikşah'ın oğulları arasındaki çekişmelerin damgasını vurduğu ve on yıldan fazla süren bu iç boğuşmaların içine girdi. Melikşah'ın dört yaşındaki oğlu Mahmud hemen sultan ilan edilirken, aslında en tanınmış ve önde olanı büyük oğul Barkiyaruk idi. Barkiyaruk Rey'e çağrılarak tahta geçirildi. Mahmud 1095'te öldü. Abbasi Halifesi, iktidar payı Batı İran ve Irak olan Barkiyaruk'un yönetimini tanıdı. Barkiyaruk, 1097'den beri Horasan ve Türkistan yöneticisi olan kardeşi Sancar'dan büyük yardım alan üvey kardeş Muhammed Tapar ile bir dizi sonucu alınmayan savaşlar yaptı. Selçuklu prensleri arasındaki kavgalar İsmaililere, Alamut'u mümkün olduğu kadar zor eleçirilir bir kale yapma fırsatı vermiş bulunuyordu.

Hasan bin Sabbah sur duvarlarını sağlamlaştırdı ve çok büyük bir erzak deposu yaptırdı. Daylam'da Alamut'tan başka çok sayıda kaleler ele geçirdi ve Kuhistan'da kuzeyden güneye uzanan 200 mil üzerinde bir grup kale ve kasabaları kontrol altına aldı. İsmaililer, Damgan'ın kuzeyine doğru Mansurakuh ve Mihrin kalelerini işgal ettiler. Ayrıca Kumi'de en önemli kalelerden biri olan Girdkuh'a da sahiboldular. Eski adı Diz Gunbadan (sağlam kubbeli) olan Girdkuh ve çevresi Mansurabad olarak bilinir ve çok verimliydi. 1096 yılı içinde Lamasar kalesi de Kiya Buzurk Ummid kumandası altında fethedildi.

Burada, Nasuriddin Abdul Raşid el-Celil tarafından yazılmış, Melikşah'ın ölümünden sonra Isfahan'daki radikal hareketleri yansıtan "*Kitab al-Nagd*" dan aktaracağımız bir olay dikkate değer bulunmaktadır: *Manakib-khwans* adını taşıyan Şii şarkıcı grupları, caddelerde Ali'nin ve soyundan gelenlerin erdemlerini yücelten şarkılar söyleyerek dolaşıyorlardı. *Manakib-khwans*'ın etkisini denkleştirmek için Sünni rejim, Ömer ve Ebu Bekir'in erdemlerini öven *Fada'il-khwans* (erdem şarkıcıları) gruplarını kullandı ve Şii'lere hakaret etti. Bu olay, Selçuklu imparatorluğunda dinsel dinsel kışkırtma ve çalkantılar yarattı.

1184'te Zahiruddin Nişaburi tarafından derlenip yazılmış olan "*Seljuk-nama*"ya (Tehran, s.41) göre "486/1093 yılında, sözde bir İsmaili karı-kocanın, evlerinde gelip geçenlere tuzak kurduğu ve onlara işkence ederek öldürdükleri dedikodusuyla Isfahan halkı harekete geçti; tüm şüpheli İsmailileri biraraya toplayıp, onları kentin ortasındaki ateş yığınının içine canlı canlı fırlattılar". Selçuklu kaynaklarında İsmaililere karşı, garip renklere boyanmış başka birkaç olay daha vardır.

Carole Hillenbrand “*The Power between the Saljuqs and the İsmailis of Alamut*” yapıtında, “12 ve 13.yüzyıl Sünni kaynakları genel olarak Alamut İsmaililerine karşı Selçuklu başarılarını şişirmeye uğraşıyorlar; özellikle sultan Muhammed Tapar ile ilgili olayları...” diye yazmaktadır. (Farhad Daftary, *Medieval İsmaili History and Thought*, New York, 1966, s.216)

Elimizin altındaki kaynaklar, -Muhammed Tapar dışında- Melikşah’ın oğulları İsmaililerle savaşı sürdürmekten hoşlanmadılar, fakat İsmaililerle uzlaşma yapıyorlar suçlamasından kaçınmak maksadıyla savaş yapmaya zorlandılar. Melikşah oğlu Barkiyaruk 1095’de kardeşlerinden üstün geldiği zaman, İsmaililerle savaşmak için herhangi bir girişimde bulunmadı. Hatta 1100 yılı içinde Barkiyaruk kardeşiyle savaş yaparken, ordusuna 5000 İsmaili savaşçısı almıştı. Ancak Sünni halk ve ulema Barkiyaruk’u İsmailileri kayırmak, onlara iyi muamele etmekle suçladılar Bununla da yetinmeyip İsmaililiğe döndüğü yayılınca, onları ordusundan uzaklaştırdı. 1101 yılında, Batı İran’da Barkiyaruk, Horasan’da Sancar, İsmailileri, Selçuklu iktidarı için bir tehdit saymak ve onlara karşı harekete geçmek bağlamında bir anlaşmaya gittiler.

Barkiyaruk 1105’de öldü ve Muhammed Tapar tartışmasız sultan oldu, ve Sancar onun vekili olarak doğuda Belh’te kaldı. Muhammed’in başa gelişiyle hanedan çekişmesi sona erdi ve Selçuklular İsmaililere karşı büyük saldırılarda bulundular. Selçuk İmparatorluğunun başkenti İsfahan’ın 8 km kadar güneyindeki bir dağ üzerinde kurulmuş Şahdiz

kalesini ele geçirmek amacıyla 1107’de büyük bir şiddetle İsmaililere doğru yöneldiler. Melik Şah’ın ölümü ve oğulları arasında başlayan iç savaşın başlaması baş *Dai* Ahmet bin Abdul Malik İbn Attaş’a iyi bir şans vermiş. Bu dönem içinde al-Firdevs adını verdikleri Şahdiz kalesini (Kuhistan’da) ele geçirmişti. Onun burada İsmaililer için kurduğu bir okulda, kaleyi yönettiği 12 yıl içinde bu okulda, İsfahanlı 30 000 kişi eğitilerek İsmaili inancına çevirilmişti. 1101 yılında *dai* Ahmet bin Abdülmelik bin Attaş Şahdiz’i Farslar için Horasan’da İsmaili dava’sının Alamut kadar önemli bir merkezi yapmıştı. Şahdiz kalesine hücum eden Selçuklular, bütün İsmailileri acımasızca katlettiler.

Dai Ahmet bin Abdülmelik elinde kalan 80 adamıyla büyük çapta yıkılmış olan Şahdiz kalesini ayakta kalan kısmını tutmuştu. Adamları kahramanca çarpıştı ve öldürüldüler. Mücevherlerle süslü karısı teslim olmadı ve kendisini duvardan aşağı ölüme fırlattı. Ancak Ahmet’i yakalayıp esir ettiler; İsfahan caddelerinde gezdirilip teşhir edildi. Kendisine hakaret edildi, taşa tutuldu ve canlı canlı derisi yüzüldü. İsfahan’ın 30 km kadar güneyindeki Khanlanjan isimli diğer bir İsmaili kalesi de Selçuklular tarafından yağmalandı. 1108’de, Sultan Muhammed veziri Ahmet bin Nizamül Mülk yönetimi altında Alamut’a bir askeri sefer düzenledi. Alamut kalesine hücum edildi, fakat saldırı geri püskürtüldü ve sonuç alınamadı. Bununla birlikte Sultan Muhammed İsmaililere düşman olmayı sürdürdü. Bernard Lewis’e (“*The Assassins*”, London, 1956, s.56) göre, “Alamut’un fethedilmesi doğrudan saldırıyla gerçekten olanaksızdı. Bunun için Sultan diğer bir tekniği; İsmailileri saldırıya artık direnemeyecekleri noktaya kadar zayıflatacağı umut edilen yıpratma savaşlarını denedi.” 1109 yılında, bu nedenle Alamut’un güçten düşürülmesini, o zamanki Sawa valisi Anushtagin Shigir’e görev olarak verdi. Bunun üzerine Anushtagin Shigir Rudhbar’daki ekin tarlalarını imha etti ve 8 yıllık takip ve cezalandırma süresi boyunca Lamasar ve diğer kaleleri kuşatma altında tuttu.

Bu arada o Alamut’a da, İsmaililere şiddetli zorluklar çektiren büyük bir sarma hareketi yapmıştı. Bu kuşatma Hasan Sabbah ve diğer bir çoklarının karılarını ve kızlarını, ip bükerek geçimlerini kazanmakta oldukları yer olan Girdkuh’a göndermeye zorunlu kıldı. Onları bir daha görmediler ve bundan sonra kadınların hiçbirisinin kaleye girmesine izin verilmedi. Kuşatma boyunca Hasan Sabbah, her kişiye üç taze ceviz ve birer ekmek düşmek üzere erkekler arasında yiyeceği bölüştürmek zorunda kaldı. Anushtagin Shigir, çeşitli bölgelerin Selçuklu emirlerinden düzenli olarak destekleyici güçler aldı. Anushtagin’in mançılıklar kullandığı 1118 yılında İsmaililer en kötü günlerini yaşadılar; karargahı mançınık bombardımanı ile hemen hemen çökertilmiş olan Alamut, yenilginin eşliğinde geldi. Yiyecek stoku aşağı yukarı üç gün içinde bitme durumundaydı ki; Sultan Mahmud’un ölüm haberi ulaştı.

Bunun üzerine, Selçuk orduları kuşatmayı kaldırmaya mecbur oldu. Anushtagin’in savaşı uzatmak için para ödeme tekliflerine aldırış etmeden Rudhbar’ı terketti. O da Alamut kuşatmasını bırakmak zorunda kaldı ve geri çekilirken çok sayıda adamlarını kaybetti. İsmaililer Selçuk ordularının arkalarında bıraktıkları her türlü gereksinim stoklarının sahibi oldular. Bundari 623/1226 yılı içinde yazdığı “*Zubdatu’n Nasrah wa Nakhbatu’l Ushrah*” (ed. M.T. Houtsma, Leiden, 1889) yapıtında; gizli bir İsmaili olan Selçuklu veziri Kivamuddin Nasir el-Dargazani’nin, Selçuklu zaferinin önlenmesinde ve Anushtagin Shigir’in ordusunun Rudhbar’dan çektirilmesinde yarıyarıya rol oynamış olduğunu yazmaktadır.

Sekiz yıl boyunca onlara çektirdikleri zorluklar ve şiddetli darbelerden uzak kalmaları için İsmaililere zorunlu fırsat veren Selçuklu İmparatorluğu içinde, Sultan Muhammed’in ölümünü yine bir iç çatışmalar dönemi izledi. Sultan Muhammed Tapar’ın yerine, 14 yıldır (1118-1131) Batı İran’ı yöneten oğlu Mahmud İsfahan’da tahta oturmuştu. Ancak o da tahtın diğer isteklileriyle yüzyüze gelmek zorunda kaldı. Daha

soruları Sultan Muhammed'in öbür üç oğlu Tuğrul II (1132-1134), Mesud (1134-1152) ve Süleyman Şah (1160-1161) ile torunlarından birkaçı dahi Batı Sultanlığını çatışmalar içinde sürdürdüler.

1097 yılından beri Doğu eyaletlerini kontrol altında tutan Mahmud'un amcası Sancar şimdi Selçuklu ailesinin başı kabul edildi. Bu güçler dengesi içinde Sancar, taht tartışmalarının çözümünde karar verici bir rol oynadı. Başlangıçta Mahmud, Sawa'da kendisini yenmiş olan Sancar tarafından işgale maruz kaldı. Fakat bir anlaşma sonucunda Sancar, Kuzey İran'daki önemli toprakları ondan alırken, Mahmud'u kendisine ardıl (halef) yaparak bu topraklara hükmetmeyi sürdürdü. Ancak bir süre sonra Mahmud'un kardeşi Tuğrul başkaldırdı ve Gilan ile Kazvin'i işgal etti.

Bu arada Alamut'un gücü arttığı için Selçukluların düşmanlığı yeniden şiddetlendi. Sancar da atalarının ayak izlerini takıbetmeyi sürdürdü. Kuhistan'daki İsmaililere karşı birlikler gönderdi ve kendisi de güçlü bir orduyla Alamut üzerine hareket etti. Hasan bin Sabbah, Sultan'ı, barış rica ederek ikna yoluyla planlarından vazgeçirmek için çeşitli girişimlerde bulundu, fakat hepsi boşa gitti.

Selçukluların zorba yaklaşımı ve tehdidi Hasan bin Sabbah'ı, fedailerinden birine Sultan'ın yatağı üzerine, kabzasına kağıt sarılı bir hançer koydurmaya zorladı. Kağıtta şunlar yazılıydı: "Senden çok uzakta Alamut kayalığı üzerinde yattığım seni aldatmasın, çünkü kendine hizmet için seçmiş olduğun kimseler de benim buyruğumdadır ve bana itaat ederler. Yatağına bu hançeri koyabilen biri, onu yumuşak kalbine de saplayabilirdi. Bu sana bir ihtar olsun!"

Büyük bir dehşete düşen Sultan çok korktu. Kuşatmanın kaldırılmasını emretti ve düşmanca planlarından vazgeçti. 1123 yılı içinde Hasan bin Sabbah ile, Nizari İsmailileri Bağımsız Devleti'ni tanıyan bir barış andlaşması yaptı. Hasan'a Kumi ve buraya bağlı yerlerin gelirlerini toplama hakkını bağışladı. Ayrıca bu anlaşmayla Girdkuh kalesinin aşağısından geçen kervanlardan yol parası toplama hakkını da İsmaililer garantiye aldılar. Andlaşmanın diğer maddeleri İsmaililerin yeni kaleler inşa etmemeleri; artık silah donanımları satın almamaları ve andlaşmanın imzalanma tarihinden sonra inançlarına yeni kimselerin katılmasını sağlamamalarıydı.⁴

I. 4 Hasan Sabbah ve İsmaili Fidaileri Üzerine Birkaç Söz

Alamut İsmaililerin tarihi çirkin bir biçimde sunulduğundan hep yanlış anlaşıldı. Yazık ki, Alamut çağı hakkında, hemen hemen hiç gerçek İsmaili kaynağına sahip olmayışımız çok üzücü bir durumdur. Günümüze kalan kaynakların çoğu, aldatıcı ve bölük pörçük söylenti bilgileri temel alan saldırgan kamplardan bize ulaşmıştır. Onların, içsel gerçekliği kanıtlamayı denemeksizin sadece görünüşteki yüzeysel değerler üzerinden alınmış bilgiler olduğu gözüküyor. Oysaki tarihin, bir masaldan ve bir hikayeden farklı olarak, ayrıca ispatlanması gerekir. Örneğin İsmailileri anlatan en eski kaynaklardan biri, fakat çok acımasız bir İsmaili karşıtı olan Cuveyni'nin tarihidir. Gerçek İsmaili inanç ve geleneklerini çarpıtmaktan sorumlu olan odur. Ne yazık ki, bilim adamları Cuveyni tarafından uydurulmuş tasarlanmış hikayeleri, onun İsmaililere karşı düşmanca davranışını yakından incelemeksizin izliyorlar. W. İvanow (1886-1970) *Alamut and Lamasar* (Tahran, 1960, s.26) kitabında, "Cuveyni'nin söyledikleriyle tam anlamıyla tatmin olup, son derece cahilliklerini gösteren bilginler vardır" diye yazmaktadır.

İsmaililer hakkındaki iddialardan biri, kendini kurban eden savaşçılar olan *fida'i*lerin özelliğidir; onların hançerleriyle terörizmi yaydıkları konuşulmakta ve Haçlılar döneminin Batılı otoriteleri tarafından "Suikastçılar/katiller (Assassins)" diye adlandırmışlardı. Onlar asıl olarak Suriyeli İsmaililere bu adı veriyorlardı. Daha sonra deyim, Avrupalı gezginler ve kronikerler tarafından İran İsmailileri için de ortaklaşa kullanıldı. W. İvanow'a göre, "Konu çokça dile düşmüş ve İsmaililerle ilişkili herşey destanlar ve peri masallarıyla kuşatılır olmuştur." (W. Ivanow, Agy. s.21)

Hasan Sabbah savaştan hep nefret etti ve kendisini barıştan uzaklaştıracak ve sakin-münzevi yaşamını bozacak karışıklıklardan kaçındı. Gereksiz yere kan dökülmesine itiraz etti, fakat ezeli düşmanları onu savaş ateşinin içine fırlattılar; ancak böylece ele geçirebilir ve kendi güçlerini gösterip, krallıklarını yeniden elde edebileceklerini düşünüyorlardı. Hasan Sabbah, kötülük ve zararlı tohumları saçan bencil yöneticileri öldürmeye ve kötülükler kaynağı eden nedenleri ortadan kaldırmaya sık sık başvurdu. Onlardan bazılarını öldürtüp -ki bunlar gerekli ve adildi- Müslüman halkları savaştan kurtardı. İsmaili fedailer, kin ve nefretin dışında kalan bir kimseyi değil; bu şekilde yaşamını sürdürmek isteyen çok sayıda müslümanı kurtarma arzusu göstermeyen, tersine kin ve düşmanlık saçmayı sürdürenleri öldürürlerdi.

Bosworth, "*The Islamic Dynasties*" makalesinde (*Islamic Survey*, series no.5, Edinburg, s.128), "İsmaililer, Franklar ve Sünni Müslümanlarla üç köşeli mücadele içerisinde çok dikkate bir rol oynadılar. Ancak, doğrudan askeri eylemlerde bir kumandan olarak sıkça görev yapmış olan çok tanınmış kişilere suikastlar yapan İsmaililer nisbeten az sayıdaydı" diye yazıyor.

İsmaili düşmanlarının, bağımsız bir Nizari İsmaili devletinden hoşlanmadıkları ve buna şiddetle tepki gösterdiklerini asla unutmamalıyız. Düşmanlar, karşı konulmaz büyük güçleriyle birbiri ardısıra saldırılarda bulundular. Bunun yanı sıra ekinleri tahribederek, meyva ağaçlarını keserek ve başka başka

yıkıcı araçlar kullanarak İsmaililerin ekonomisine zarar verdiler. Bundan çıkan genel resim gösteriyor ki, İsmaililer kendi üzerlerinde dolaşan tehlikeyi karşılamak için daha az sayıda idiler. Bundan ötürü, savunma amacı için bir savaş gerillası, ayaklanma ve karışıklık çıkartma yöntemi benimsetilmiş savaşçı fedailerden bir silahlı birlik yetiştirildiği görülüyor. Bazı bilim adamları İsmaili mücadelesini bir devrim olarak görmektedir; fakat kesin olan, bir hayatta kalma ve inancıyla birlikte varlığını sürdürme mücadelesiydi.

Fedailik, İsmaili ordugahlarının çevresinde, hayaller görülüyormuşçasına icadedilmiş olan düşmanlık dehşeti yayarak, dev gibi kocaman askeri mekanizmayı geri çevirmeye zorlamak için bir sınırlı savaşçı tekniğiydi. W.İvanow, “doğru bir görüş açısıyla fedailik, savaş gerillasının yerel bir biçimiydi, diyor..., bazı bilgisiz, fakat iddali bilim adamları tarafından yapıldığı gibi, fedailik (kavramı) içinde Nizari İsmaili öğretisinin en tanınmış organik özelliğini görmek, kesinlikle namussuzca bir aptallık olacaktır.” (Agy. s.21)

Arkon Daraul’un, fedailer hakkında verdiği kısa bilgiyi de buraya eklemekte yarar vardır:

“Hasan Sabbah’ın 1124 yılında, dünyaya 'assassin' gibi yeni bir sözcük bırakmış olarak doksan yaşlarında öldüğü söylenir. Arapça’da 'Assaseen', 'muhafızlar-koruyucular' anlamına gelir ve bazı yorumcular, sözcüğün gerçek kökeninin 'sır muhafızları-koruyucuları' olduğunu düşünmektedirler. Hasan Sabbah’ın yönetimindeki bu inanç örgütlenmesinde inanca çağırınlar *Da’iler*, öğrenci-mürid olanlar *Rafik* (yoldaş, arkadaşı), *Fedailer* ise adanmışlar idi. Bu son grup Hasan Sabbah tarafından İsmaililiğe eklenmişti ve bunlar suikastçı timleri gibi yetiştiriliyordu. Fedailerin üzerinde bir kuşakla bağlanan beyaz bir giysi, ayaklarında kırmızı çizme, başlarında ise kırmızı başlık bulunuyordu. Hançeri kurbanın göğsüne ne zaman ve nerede yerleştirecekleri konusunda dikkatli bir eğitime ek olarak onlara dil öğretiliyor; kıyafet değiştirme ve askerler, tacir ve keşişlerin yaşam tarzları gibi alanlarda yetiştiriliyor ve görevlerini uygularken, onların herbirini, taklit ve temsil etmeye hazır duruma getiriliyorlardı.” (Arkon Daraul, *A History of Secret Societies*, Citadel Press 1961/1989)

W. Montgomery, “*Islam and the Integration of Society*” (London, 1961, s.69) kitabında ve Edward Mortimer, “*Faith and Power*” (London, 1982, s. 48) adlı yapıtında, fedailerin yönteminin, savaş gerillasınınkinden başka birşey olmadığını kabul ederler. Bernard Lewis de “*The Assassins*”de (London, 1967, s. 130)’de şunları yazmaktadır: “Hasan, yeni bir yöntemle disipline edilmiş ve kendini adanmış; karşı konulmaz derecede üstün orduyla etkili biçimde çarpışabilen bir küçük kuvvet kurdu.” Mücadele gerillası, bir düzensiz savaşçıları birliğidir. O günlerde böyle tanınmadığı için, Batılı kaynaklarda verilen kötü lakap “*Assassins*”(suikastçılar, katiller) ile İsmaililer bozuk para gibi harcandı. Bununla birlikte bu yöntem (gerilla yöntemi), batılılar tarafından terörizm olarak isimlendiriliyorsa da, modern çağımızda çok yaygın bir sıradanlık kazandı.

I. 5 Marco Polo’nun “Yaşlı adamı”, Alamut Bahçeleri ve Yalanlar

Venedikli Marco Polo, Hulagü Han tarafından yakılıp yıkılmasından 16-17 yıl sonra 1273’ta Alamut’un yıkıntılarını ziyaret etmiş. İlişkide bulunduğu bölgede yaşayan Sünni ve Şii Müslümanların İsmaililer hakkında verdikleri yalan ve yanlış bilgilere, kendi hayali ve abartılı yorumlarını katarak, Hasan Sabbah Alamut’unu –hiç de adıyla uyuşmayan- insanlardan ölüm araçları, yani fedailerini üreten bir Cennet(!) olarak tanımlamış. Oysa gerçek bilim cenneti olan ve bilginler yetiştirmiş; Mogolların yakıp yaktığı ve içinde yüzbin kitap bulunan Alamut kitaplığından söz etmemiştir. Çünkü söz etseydi, yalanlarına inandıramazdı. Marco Polo Farsçadaki söylenişleriyle *Pir-i Alamut*’u (Hasan Sabbah’ı), ‘Dağlı ihtiyar’ adıyla Batıya büyük kötülüklerin adamı olarak sunmuştur. Gezi notlarındaki fedayi yetiştiren cennet tanımlamasından çok kısa bir özet sunalım:

“Dağlı İhtiyar, kendisine cesur erkekler olmaya aday görünen, oniki yaşındaki çocukları sarayında alakoyup yetiştirirdi. Zamanı gelince onları dört, on ve yirmilik gruplar halinde bahçeye gönderilir ve orada haşhaş içirilirdi. Üç gün boyunca uyurlar ve sonra onları uyandırılacakları bahçeye uyur durumda taşırıldılar. Bir süre sonra bu genç adamlar uyandıklarında, kendilerini buldukları görkemli bahçede, gerçekten cennette olduklarına inanıyorlardı. Güzel körpe kızlar, büyük eğlence gösterileri yaparak, şarkı söyleyerek daima onlarla birlikte olurlardı; istedikleri herşey verilirdi. Bunun için kendi özistemiyle bu bahçeyi asla terketmek istemiyorlardı. Ne zaman Yaşlı Adam birini ölüme göndermek isterse, onu çağırıp şöyle söylerdi: 'Git ve bu işi yap. Ben bunu sana yaptırıyorum, çünkü ben senin Cennete geri dönmeni ve burada herşeye sahip olarak ebedi mutlu yaşamını istiyorum.' Böylece eğitilmiş suikastçılar (assassins) gider, eylemi büyük bir istekle gerçekleştirirdi." Marco Polo, *The Travels*, General Editor: Tom Griffith MA, Mphil (The Travels of Marco Polo) Wordsworth Editions Limited 1997, s.38-40)

Edward Burman araştırmasında dediği gibi, “Marco Polo”nun sözde 1273 ziyareti ve onun “Haşhaş yiyenler” (Haşhaşın) ve “Dağlı İhtiyar” betimlemesinden sonra, Alamut tamamıyla bir efsane gibi algılanmıştır.” Ve E.Burman sürdürüyor:

“Oysa Hasan Sabbah, tasarımlar üretmiş, planlayıp uygulamış devrimci bir dahi idi ve Kahire’deki eski Fatimi İsmaililerin ‘eski dava’nın yerini alan, Nizari İsmaililerin ‘yeni dava’sını yaratıp eyleme koydu. Onun çok mükemmel bir teoloji bilgisi, üstün bir zeka gücü vardı. Kuşkusuz o aynı zamanda, uzun yıllar boyunca idealini izlemeyi sağlayacak olan olağanüstü güçte bir iradeye sahipti. Daylam halkını tekbaşına kendisi İsmaili davasına çevirmişti. Potansiyel kuşkular taşımakta olan bir inanç değişiminde, insanlara bir seçenek olasılığını sunup, kabul ettirecek derecede güçlendirinceye kadar nasıl sabırla ikna ederek, onları çevirdiğini düşünürsek, aklını ve iradesini yüksekliğini hayal edebiliriz.”

Marco Polo’nun Cennete benzettiği (unutmayalım ki, cennet aynı zamanda 'bahçe' demektir) ve bu cennette ağaç değil de, ölüm araçları (!) yetiştiğini hayal ettiği Alamut bahçeleri ve haşhaş kullanımı üzerinde son açıklamaları da şöyle özetliyor E.Burman:

“Bahçenin eski Pers soylularının yaşamı ve mistisizmin önemli bir parçası olduğu zaten bilinmektedir. Bu geleneği sürdürmüş olan Hasan Sabbah ve diğer erken Assassin üstatlarının görkemli bahçelere sahip olması doğal gözükmemektedir. Açılan su kanalları ve İsmaili kalelerinde düzenli su gereksinimini sağlamak için alınmış titiz önlemler, İran-Arap köyleri ve çiftlik evlerinin bugün dahi akarsuyun varlığına verdiği önem ve özende yansır. İşte M.Polo’nun içinde Assassinler yetiştirdiği bahçe öyküsü büyük olasılıkla kökenini bu gerçeklikten alır.”

“Geçen yüzyılın ilk çeyreğinden beri pek çok bilim adamları tartıştı ve inandırıcı bir biçimde gösterdiler ki, ‘Haşhaşın, yani haşhaş kullananlar’ sıfatı, Müslüman kronikerleri ve diğer kaynaklarda hiç görülmediği halde, İsmaili düşmanlarından alınma bir yanlış adlandırmadır. Aslında ‘kötü şöhretli halk’ ve ‘düşman’ gibi küçük düşürücü bir anlam içinde kullanıldı. Terimin bu tür bir anlamı çağdaş zamanlara kadar yaşadı; 1930’larda “Haşhaşen” sözcüğünün Mısır Arapçasında hala “gürültücü, başıbozuk” anlamında kullanılıyordu. Belki bir sufi olan Hasan Sabbah’ın kendisinin uyuşturucu alışkanlığı vardı, bilmiyoruz. Ancak haşhaşın İranlı İsmaililerle özellikle Alamut kitaplığı ya da gizli arşivleriyle ilişkisinin bir açıklaması yoktur.”

“Bir kere, güvenli ve sürekli bir üs içine yerleştikten sonra Hasan, dai’lerini Alamut’tan dört bir yana gönderdi. Aynı zamanda, ya propaganda ya da zor aracılığıyla kaleler olarak ve yenilerini inşa ederek bir toprak genişletme siyaseti izledi. Alamut’taki gibi diğer kalelerdeki yaşam da, aşırı sade ve sertlik karakteri taşıdığı açıktır. Siyasi suikastlara gelince, İslam’da Hasan Sabbah’tan önce bilinmez değildi. Erken mezhepler de politik bir teknik olarak cinayetleri kullanmışlardı, Muhammed’in kendisi bile, yaşamaya müstahak olmadıklarını ileri sürerek düşmanlarına uyguladığının kanıtları vardır. Ayrıca, tercih ettikleri öldürme yönteminden dolayı ‘adam boğanlar’ ya da ‘boyun kıranlar’ olarak bilinen aşırı bir Şii grup bile olmuştu.⁵” (Edward Burman, *The Assassins - Holy Killers of Islam*’den aktaran İsmaili Web Sayfası)

I. 6 Nizari İsmaililer İçin Uydurulmuş Tarihsel “Assassins” Sözcüğünün Yanlışlığı ve Gerçekler

Görüldüğü gibi, İsmaililere haksızlık edildiğini söyleyerek onları savunmaya girişen ve tarihsel doğruları göstermeye çalışan batılı Doğubilimciler, yazar ve araştırmacılar kitapları ve araştırma yazıları hala “Kutsal katiller, suikastçılar; Suikatçı katillerin düzeni” başlıklarını taşımaktadır. Yaklaşık bin yıllık olumsuz birikimi, toplumsal bilinçaltından dış düzleme doğru olarak taşıyan bireysel bilinç ve akıllar bile, bir köşede sakladıkları lekeyi dışarı fırlatmaktan kendilerini alamıyorlar. Nizari İsmaililer için, onları aşağılamak ve kötülemek gibi düşmanca maksatlarla uydurulmuş “Assassins” sözcüğünde ısrarlarını anlamakta güçlük çekiyoruz. Çağdaş Türk tarih araştırmacıları da, tarihsel olayları incelerken Türk ve ortodoks İslam kimliklerinden sıyrılıp nesnel yaklaşamadıkları için Batılılardan da katıldılar; bu yanlış tarihsel deyim bol bol kullanıyorlar. Burada yeri geldiği için, konuyu aydınlatmak istedik. Bu nedenle aşağıya, sözcüğün nasıl ortaya çıktığı, kökeni yayılışı, yorumları üzerinde yapılan araştırmaları genişçe anlatan yazıdan bir yaptığımız özet çeviriyi koyduk.

I. 6. a “Assassin” Sözcüğünün Yaratılışı 6

Heterodoks İslamda yeni ufuklar açan bir kol olarak Nizari İsmailileri, ortaçağ Avrupa’sında “Assassins” (suikastçılar, katiller) gibi yanlış adlandırmayla tanındı. Bu, 12.yüzyılın ilk on yılları esnasında Orta Doğu’da Suriyeli İsmaililerle ilk ilişki kuran Haçlılar ve onların Batılı kronikçileri tarafından genişçe kullanılmış çok olan rahatsız edici bir deyimdir. Charles E. Nowell “*The Old Man of Mountain*” (*Speculum*, vol. XXII, no. 4, 1947, s. 503) çalışmasında, “onikinci yüzyılın ilk yıllarında, fetihlerini Kutsal topraklara (Kudüs) ve Suriye’ye yayan Hristiyanlar olarak Haçlılar İsmaililerle tanıştılar. Onların tarihçilerinden çoğunun İsmaililik hakkında söyleyecekleri bazı şeyleri vardı. Ancak verdikleri, her zamanki gibi doğru ve yanlış bilgilerin bir karışımı idi” diye yazmaktadır.

İsmaililer bir teröristler alayı değildi; kendilerine baskı yapmakta olan düşmanlarına karşı savaşarak, bir yaşam mücadelesi veriyorlardı. İslam inançları ve uygulamaları hakkında kesinlikle bilgisiz olan Orta

Çağ Avrupalılarına çok sayıda hikayeler taşınmış ve İsmaililer hakkında saptırılmış, alabildiğince yanlış düşünceler üretilmiştir.

Bu dikkate değer mezhebin iyi noktalarının pek az Avrupalı farkına varmış. Batılı bilginler tarafından verilen hükümlerle, onların aşırı şiddet üzerinde yoğunlaştığı yönünde fikir sahibi olmuştur. Kuşkusuz, Müslüman müctehitlerin (fikh bilginleri) yaptığı gibi, onları bir lanetleme içine sokmak yanlıştır. Ve “Dağların Yaşlı Adamı”nın kendisi de, İsmaililiğe sürülmesi adet olduğu biçimde bir kara leke değildi. (Rene Dussaud, *Histoire et Religion des Nosaires*, Paris, 1900)

Son zamanlarda pek çok batılı bilgin, Nizari İsmaililere ad olarak verilmiş, etimolojisinin ya da kuşkulu kökeninin farkına varmadan, yanlış anlam yakıştırılmış “Assassins” terimi yaklaşımını sürdürdü. Paul E. Walker yeni yapıtı *Abu Yaqub al-Sijistani: Intellectual Missionary*’de (London, 996, s. 1) şöyle açıklıyor:

“Bununla birlikte son zamanlara kadar İsmaililer iyice incelendi; hemen hemen tamamıyla yeni toplanmış malzeme ya da genelde Şiilere, özelde İsmaililere düşman olan Orta çağ Sünni polemikçi yazarlar ve dinsapkıncı kayıtçıları (heresiographers) dahil, düşmanları tarafından uydurulmuş kanıtlar temelinde yargılandı.”

Gerçekten Sünni yazarlar, İslamın Şii yorumlarından bazılarını heterodoksi ya da sapkınlık ifadesi olarak ele aldılar. Sonuçta, bir “kara mizah” derece derece gelişti ve İslam dünyasında İsmailileri ve onların İslam dinini yorumlamaları kötülecek bir akım içine sokuldu. Hristiyan Haçlılar, İslamdan ve iç bölünmelerinden hemen hemen tamamıyla habersiz kalmış batılı kronikçiler, İsmaililer hakkında kendi masallarını yaydılar; işte bunlar, İsmaililerin gerçek öğretisi ve uygulamalarının tanım ve betimlemeleri (tasvirleri) olarak Batı’da kabul edilme durumu ortaya çıkmıştır. Çağdaş doğubilimcileri (orientalists) dahi İsmailileri, düşman Sünni kaynakları ve Orta çağın batılı hayal dolu anlatıları temelinde incelediler. Böylece, masallar ve yanlış kavramlar, yirminci yüzyıl boyunca İsmailileri kuşatmayı sürdürdü.

12.yüzyılın İspanyol Rabb’i (Yahudi hahamı) Tudelalı Benjamin, (1159 ve 1173 yılları arasında) Çin sınırlarına kadar ulaşan ilk Avrupalı gezgindi. O, İsmaililer hakkında yazmış olan ilk Avrupalıdır. 1167’de Suriye’yi ziyaret etti ve yapıtı “*The Itinerary of Benjamin of Tudela*”da (Çev. Marcus N.Adler, London, 1907), Suriye İsmaililerini *Hashishin* (haşhaş kullanan) deyimini tanımlamıştı. Bir sonraki tanımlama, Roma-Latin İmparatoru Frederick I Barbarossa (1152-1190) tarafından Suriye ve Mısır’a gönderilmiş bir elçi olan Burchard’ın 1175 tarihli diplomatik raporunda bulunur. Burada o, Suriye İsmailileri için *Heyssessini* (Latin dilinde Montana senyörlerine verilen ad) sözcüğünü kullanmıştı. Haçlıların ilk tarihçisi Tyre başpiskoposu William (1130-1185), “*History of Deeds Done Beyond The Sea*” (Çev. Babcock and Krey, New York, 2. vol., s. 390) adlı yapıtında, Suriye İsmailileri *Assissini* ismiyle tanımlıyor, ancak, müslümanlarca tanınmayan söylemler aracılığıyla verilen bu ismin kökenini bilmediğini belirtiyordu.

Alman tarihçi Lubeckli Arnold (Ö.1212) kitabında (*Chronica Slavorum*, 1869, 21. vol., s. 240) Suriye İsmailileri için *Heissessin* terimini kullandı. Acre (Akka) piskoposu (1216-1228) Vitry’li James, Tyre’li William’dan sonra İslami olayların, belki en iyi batılı gözlemcisi olduğu bilinir. Suriye İsmaililerin tanıtımı için, içinde *Assassini* deyimine başvurduğu “*Secret Societies of the Middle Ages*” (London, 1864) kitabını yazdı. 1255 yılı içerisinde Çin ziyaretini tamamlamış olan Rubrucklu William’ın (1215-1295) da İran İsmaililerini, *Axasin* ve *Hacsasin*’ler olarak betimleyen ilk Avrupalılar arasında olduğu görülmektedir; o zamana kadar sadece Suriye İsmailileri için kullanılmıştı. Ünlü Fransız kroniker Joinville’li Jean (1224-1317) “*Histoire de Saint Louis*” adında, (1305’lerde) yazdığı çok değerli bu yapıtında, Acre’de Kral IX.Louis’i (1226-1270) görmeye gelmiş olan İsmaili elçisini anlatır. Jean de Joinville İsmaililer için *Assacis* deyimine gönderme yapmıştı. Marco Polo (1254-1324) dahi, seyahatnamesinde *Ashishin* sözcüğünü kullandı.

Batılı kaynaklarda *Assassins* (suikastçılar, katiller) sözcüğünün, *Accini*, *Arsasini*, *Assassi*, *Assassini* *Assessini*, *Assissini*, *Heyssessini* vb.gibi farklı kökenleri vardır. Thomas Hyde, “*Veterum Persa(s)rum Religionis Historia*”da (Oxford, 1700, s. 493), *Assassin’in* kökeni, ‘öldürmek yahut imha etmek’ anlamındaki *Hassa* kökünden çekilme *Hassas* sözcüğü olması gerektiği fikrini ileri sürer. Bu fikir Menage ve Falconet tarafından izlendi. De Volney dahi, “*Voyage en Egypte en Syrie*”(1. vol., s. 404) kitabında, herhangi bir kanıt zikretmeksizin bu etimolojiyi benimsedi. Tarihçi Abul Fida (Ö.1331) ise, Suriye İsmaililerin baş karargahlarının bulunduğu *Masiyaf* kale-kentinin üzerine kurulmuş olduğu dağın adına, *Cebel Assikin* çağrıldığını yazmaktadır.

Arapça’da *sikkin* sözcüğü ‘bıçak veya hançer’ anlamına gelir ve böylece bu dağın adının anlamı da ‘Hançer dağı’dır. Bu, yukarıdaki batılı yazarların uydurmasının bir analojisi olduğu ve görüşün Falconet’in “*Memoires de l’Academie des Inscriptions*” (17th vol., s.163) yapıtına yansıdığı görülür; orada ‘la montagne du Poingard (Hançer dağı)’ yazmıştı.

Silvestre de Sacy (1758-1838) *sekin*’in bu durumda bir adamın adı olduğu ve bunun için onu “*Sekin’in Dağı*”(la montagne de Sekkin) olarak çevirebileceğimizi ileri sürüyor. Acre’li Michel Sabbagh’ın önerisi ise al-*Sisani* kökenli oluşudur. Ancak al-*Sisani* yerine, “*Sasan* ailesini” ifade eden al-*Sasani*

sözcüğü daha sık kullanılırdı. Araplar bu terimi bir maceraperesti belirlemekte kullanırlar. Padua'da Doğu dilleri profesörü Simon Assemani (1752-1821) "*Giornale dell' Italiana Letteratura*" (1806, s. 241-262) adlı yapıtında *Assissana* sözcüğünü kullandı, ve ona göre, kayalık yahut hisar-kale anlamına gelen Arapça *assissath* (al-sisa) sözcüğü ile ilgili *Assissanî'nin* bozuk biçimidir. Böylece *Assisani* (al-sisa), uçurumlarla çevrili ya da kayalık üzerine kurulmuş kalede oturan bir kimseye dayandırılıyor yaptırıyor. 17 ve 18.yüzyıllar boyunca *Assassin* adı, batılı bilim adamlarından fazlasıyla ilgi gördü; sözcüğün anlamı ve kökenini açıklamak için bir kuramlar seli kopardılar. Gizem, sonunda Silvestre de Sacy tarafından çözülmüş olduğu gözüküyor; o, *Assassin* sözcüğünün, *Hashishiyya* (Haşhaş kullananlar) olduğunu ispatladı.

Tüm bu ayıplayıcı-suçlayıcı kaynaklar boşa çıkmış olduğundan İslamlar şimdi, Suriye İsmaililerini eskiden olduğu gibi, *Batiniyya* (Batiniler) ve *Talimiyya* (Talimiler) gibi dinsel terimlerle nitelemeye başladılar. İsmaililer zaten yeminli düşmanları Sünniler tarafından *Malahida* (ya da *Mulhidun*, *dinsizler*) olarak damgalıydı. Suriye İsmailileri, daha az sıklıkta *Haşishiyya* (Haşhaş kullananlar) gibi diğer saldırgan deyimle çağrıldı. Görülüyor ki, saldırılarını sürdüren düşmanları, İsmailileri yoketme girişimlerinde ise kılıç kullanmışlardı ve gerçekten onlar üzerine son şiddetli darbelerini vurdular.

İsmaililer için *Haşhaşiyya* teriminin ilk yazılı adlandırma, 1123 yılında, Halife al-Amir (Ö.1130) adına zamanın Kahire'deki Fatimi rejimi tarafından çıkarılmış Nizari İsmaili karşıtı risalede yapıldı; adı "*Iqa Sawai'qa al-irgham*" idi. Bu risalenin (27 ve 32. sayfalarında) Suriyeli Nizari İsmailileri için iki kez "*Hashishiyya*" deyimini geçmektedir.

Ayrıca bilinmelidir ki, ünlü Büyük Kıyamet olayı 8 Ağustos 1164'de Alamut'ta ilan edildi. Onları kötülemek, itibardan düşürmek için olay İsmaili düşmanlarının ana aracı oldu.

Ortodoks Müslümanlar çok keskin propaganda sürdürdüler ve onlar için çok yaygın ve en saldırgan deyimleri söylediler. Ölü deyim olan *Hashishiyya* bir kez daha diriltildi ve Selçuklu dönemi edebiyatında da hemen kullanıma girdi. Bilinen en eski Selçuk kroniği İmaduddin Muhammed al-Katib Isfahani (Ö.1201) tarafından 1183 yılında yazılmış "*Nusratu'l Fatrah wa Usratu'l Fatrah*" dır. Ancak zamanımıza ulaşan kısaltılmış versiyonu, 1226 yılında Fateh Ali bin Mahammed al-Bundari tarafından kopya edilerek derlenmiş ve "*Zubdatu'n Nasrah wa Nakhbatu'l Ushrah*" (s.169-195) adı verilmiştir.

İmaduddin kroniğini 1092'den başlatıyor, fakat eserini, 15 yılını zaten Suriye'de geçirdiği 1183'e kadar son biçimine sokamamıştı. Onun, Suriye İsmailileri için *Hashishiyya* terimini kullanan ilk Selçuklu yazarı olduğu görülüyor. İbn Müyesser (Ö. 1278) "*Tarih-i Misr*" (s. 102) adlı yapıtında, "Suriye'de İsmaililere *Hashishiyya* denilir; Alamut'ta onlar *Batiniyya* ve *Malahida* olarak tanınır, Horasan'da ise *Talimiyya...*" diye yazmakta. Abu Shama (Ö.1267) da, "*Kitab al-Rawdatayn fi Akhbar al-Dawlatayn*"ında (1. vol., s. 240 ve 258) Suriyeli İsmailileri için *Hashishiyya*'yı kullandı.

14.yüzyılda yazılan İbni Haldun (Ö.808/1406), *Mukaddiması*'nda (1. vol., s.143) Suriyeli İsmaililere bir zamanlar *al-Hashishiya al-İsmailiyya* denildiğini açıklıyor. Onun zamanında ise *Fidawiyya* (Fedailer) olarak tanınıyorlardı. Günümüze kalan kaynaklardan gelen bütün bu bilgiler gösteriyor ki, *Hashishiyya* deyimini, 11.ve 12.yüzyıllar arasında ortodoks Müslümanlar tarafından genel olarak, Suriye İsmailileri için kullanıldı. Ancak 13.yüzyıldan itibaren kullanılması kesildi. Ayrıca da, Cuveyni ve Raşiduddin'in İran İsmailileri için *Hashishiyya* sözcüğünü, İran'da kendi zamanlarında yaygın olmayan bir deyim olmadığından, kullanmadıklarını gözönünde tutmak gerekir.

Buna rağmen W. Madelung son olarak, "*Arabic Texts Concerning The History of the Zaydi Imams of Tabaristan, Daylaman and Gilan*" (Beirut, 1987, s.146, 329) adlı kitabında, İran İsmaililerine de, 13.yüzyılın birinci yarısında Hazar bölgesinde Arap dilinde derlenmiş bazı çağdaş Zeydi kaynaklarında *Hashishiyya* adı verildiğini keşfetti. Zeydiler kuzey İran'da İsmaililerin en yakın rakipleriydi ve onlarla Hazar bölgesinde askeri karşılaşmaları uzun sürmüştü. Yazılı ve sözlü edebiyatlarında, İsmaili karşıt kampanyalarını sürdürmüşlerdi. Suriye İsmailileri için kendi bölgelerindeki kötü isimlendirmeyi, bazı Arapça kaynaklar İran İsmailileri için de kullandılar.

I. 6. b Sufiler ve Haşiş Kullanımı

Hashish (Haşiş) ya da *Hashisha*, *cannabis sativa* olarak latinceleşen kenevir otu için kullanılan Arapça sözcük. Onun çok iyi bilinen bir çeşidi Hindistan keneviri ya da *Cannabis Indica*, uyuşturucu etkisinden dolayı eski zamanlardan beri Uzak Doğuda kullanılmaktaydı. *Hashish* sözcüğünü açıklayan en erken söylem, Abu İshak Şirazi'nin (ö.1083) "*at-Tadhkirah fi'l Khilaf*"ında bulunur. Haşiş kullanımı Suriye, Mısır ve diğer Müslüman ülkelerde 12 ve 13.yüzyıllar boyunca toplumun aşağı kesimlerinde artmıştı. Müslüman yazarlar tarafından, haşiş kullanımının ve kullanıcıların ahlak ve dinleri üzerinde etkili olduğunu betimleyen çok sayıda risaleler yazılmıştır.

Sonuç olarak haşiş kullananları (haşhaşileri), bir *mulhida*, yani din sapkınlara (*heretics*) benzer biçimde, aşağı bir toplumsal ve ahlak statüsü içinde nitelendirilmişler. İsmaililere çok sert ve katı davranan İsmaili-dışı İslam tekstleri de, Suriye İsmaililerinki de Nizari İsmaililer arasında haşiş kullanımına hiç tanıklık

etmemiştir. Buna karşılık, bir uyuşturucu olan haşiş, 11.yüzyıldan beri Şam'daki Sufi çevrelerinde yaygın kullanımdaydı ve onlar ortodoks din bilginlerinin nefretine maruz kalıyorlardı. Franz Rosenthal "*The Herb:Hashish versus Medieval Muslim Society*" (Leiden, 1971, s.53) yapıtında, bu konuda şunları söylüyor: " Sufi kardeşlik örgütlerine mensup olanlar tarafından haşiş kullanımı ve onların olasılıkla haşiş kullanımının yayılmasındaki büyük rolü olmuştur. Bu yönde son kanıt olarak gösterilen çeşitli görüşler içinde asıl gerçekliğin bu olduğu kabul edilebilir."

Sufi toplulukları üyelerine de *Hashishiyya* deniliyor ve onlar arasında genel olarak "*as Hashish Al-Fukara*" (yoksul otu) adıyla tanınıyordu. Yine aralarında, *Hashish* başka adlarla da çağrılıyordu: "yemek hazmettirici" (*hadim al-akvat*), "düşünce uyandırıcı" (*baithat al-fikr*), "çığlık-delilik kraliçesi" (*sultanat al-Junun*), "yeşillik" (*al-akhdar*), "kenevir kızı" (*ibnat al-Cunbus*) vb.

Nureddin Ali bin el-Cazzar "*Qam al-Washin fi dhamm al-barrashin*" (1583'den önce yazılmış) yapıtında, "lanetli hashishin-haşiş kullananlar, beşyüz civarında bir grup olduğu ilk kez ortaya çıkarıldı (*ahdatha-haba'd fi'ah/ fi nahw qarn al-khams mi'ah*)" diye yazmaktadır. Franz Rosenthal'a göre, "Fi'ah (grup) sözcüğü burada uyak sağlamak için kullanılmış ve böylece, askerler veya mezhep yandaşlarından (İsmaililer'den) daha fazla pekala Sufiler anlamına gelebilir. (Rosenthal, *agy.* s.53-54)

Böylece olası görülüyor ki haşiş, dinde sapkın (heretic) ya da *mulhida* (dinsiz) sıfatıyla nitelendirilen başıboş gezen Sufiler tarafından 1106 civarında keşfedilmişti ve *Haşişiyya* deyiimi de, toplum içinde genel bir sövgü oldu. Bununla birlikte Az-Zarkashi (1344-1392) "*Zahr al-arish fi ahkam al-hashish*"de, al-Ukbari (ö.1291) "*Kitab as-Sawanih*"de, Haydariliğin kurucusu Sufi Şeyh Haydar'ın (Ö.1221) 1155 yılı civarında, Nişabur eyaletinde haşişi keşfettiğine inanıldığını yazıyorlar.

Bu, hemen hemen hiç ağırlığı olmayan bir versiyon gibi gözüküyor. Franz Rosenthal olay için şunu yazıyor: " Haydariler arasında uyuşturucu kullanımı, onun ölümünden yıllar sonra genelleşti. Buna rağmen Horasanlılar, uyuşturucunun girişini tamamıyla masum olan ona (Şeyh Haydar'a) yüklediler." (*Agy.* s.45) Diğer bazıları da Sufi Ahmed as-Sawaja diye bir kimse ile haşişin girişi ilişkisini kurdu. Sonuçta, haşişin 1106 yılı civarında Sufiler tarafından keşfedilmiş olduğu görünüyor, fakat onu kullanma propagandası ve onu kullanmaya hazırlayış özel yöntemi, ölümünden sonra Şeyh Haydar'ın yandaşları (Haydariler) tarafından uygulamaya sokuldu.

Türk ozanı Fuzuli (1480-1566) "Leyla Mecnun" (s.167) şiirinde, "Haşiş kullanan dervişlerle dost olmak ve her cami köşesinde, herçeşit din bilginleri arasında hazır bulunmak istediğini" yazmaktadır. Ayrıca haşişe, aşağıdaki dizelerde İbn Kathir'in (13.Vol., s.314) sunduğu gibi, böylesi tasavvufi şiirlerde özel iltifatlar alıyordu:

"Haşiş arzularımı anlaştırır
Sen, aklın ve anlayışın güzel insanı!
Gelenek ve akıl temelinde bir adalete uymadan
haşişi yasakladıklarını duyurdular:
Onların bu, yasaklanamayan yasağının duyurusu yasaktır!"

İslam hukukçuları kadılar haşiş kullanmayı suç saydılar; din ve toplum için tehlikeli olduğunu ilan ederek, kullananları şiddetle cezalandırmaları istendi. *Haşişiyya* sözcüğü giderek, en fazla Suriye'de bir sövgü ve saldırganlık deyimine dönüştü. Nefret edilen bir kimse, toplum içinde *Haşişiyya* olarak gösterildi ve bu şekilde Suriye İsmailileri de düşmanları tarafından aynı çirkin adlandırmayla damgalandı.

Buna koşut olarak, Suriyeli İsmaililerin kendilerini, Sufi deyimine benzeyen *al-sufat* (saf-temiz, ya da ciddi) olarak adlandırmaları da zihinlerde korunması, unutulmaması önemlidir. "*Bustan al-Jami*"ye (1165'de yazılmış) göre, Suriye İsmailileri kendilerine *al-Sufat* derlerdi. Ayrıca İbn al-Azim (Ö. 1262) de 1243'te kaleme aldığı "*Zubdat al-Halap*" yapıtında, Jabal as-Sumuq'taki Suriye İsmaililerin bir kesimi kendilerine *al-Sufat* dediklerini yazmaktadır.

Hem İsmaililik hem Sufilik (tasavvuf) birbirine benzer yoldur. Ancak şunu bilmek gerekir; her İsmaili bir Sufidir, ama her Sufi bir İsmaili değildir. Sufilik bir bireysel ilgi iken, İsmaililik, kendi kuralları ve inanç özellikleriyle sosyal bir sistem oluşturan (toplumsal bir düzen yaratmış) bir batini yoldur. Bunun için İsmaililer asla kendilerini tam olarak, sufizmin genel esoterik karmaşıklığı içine batırılmasına izin vermediler. Onların Sufilik biçimi, İslamın diğer mistik tarikatlarından tamamıyla farklı kaldı.

İsmaililer, onları gözden düşürecek bütün çirkin adları ve sövgü sözcükleri kullanan Sünni Müslümanların baş hedefiydi. İsmaililerin Sufilerle işbirliği yapması, onların potansiyel eğilimlerine uygundu. Sünni müslümanlar ve başkaları aynı deyimle de İsmailileri tanımlamışlardı. Bununla birlikte Franz Rosental sözü edilen kitabında (s.43) şöyle bir açıklama getiriyor: " İsmaililer üzerine, onları haşiş kullananlar olarak suçlama saldırılarının, etkili bir sözlü aşağılama olmasına rağmen, açıkça çok sık yapılmadığı, kaydedilmeye değerdir".

I. 6. c Suçlamalar ve Çirkin Adlandırmaların Hepsini Nizari İsmaililer için

Paul Jhonson “*Civilisation of Holy Land*” (London, 1979, s. 211) adlı kitabında, “Haşişle yapacağı hiçbir şey bulunmayan bu mezhep hakkında çok saçma şeyler yazılmıştır” diyor. Yeterince merak edildiğinde, bu deyim Suriye İsmailileri için çok özel olduğu görülür. Oysa haşiş kullanan Sufi çevreleri benzer adlandırmayla tanınmamıştı. Nizari ve Musta’li’lerin ayrı ayrı partileşmesinden sonra, Mustali’lerin Suriye’deki etkisi, Nizari’lerden daha az oldu. Bu nedenle Mustali kesimi de bu çirkin adlandırmayı rakip Nizari grubun üzerine yöneltti.

Halkın, doğal biçimde güçlülere çözüm bulamadığı zaman, doğaüstü bir açıklama uydurması şaşırtıcı değildir. Bir şeyden hoşlandıkları ya da hoşlanmadıkları zaman en uç noktalara giderler; yeni buluşlar yapar, olağanüstü masallar düzenler ve çeşitli yanlış adlandırmalarla hafif renklendirilmiş safça öyküler ortaya çıkarırlar. Mustali İsmailileri, Suriye Nizari İsmailileri tarafından *Camaat al-Amiriyya* olarak adlandırıldı. Mustali’ler de, rakip grubun *Camaat al-Nizariya* olarak tanınmasından hoşlanmadıkları için onları *Camaat al-Hashishiyya* (Haşiş kullanan cemaat) diye damgaladılar. Bir süre sonra 1130’da Mustali grup hemen tamamıyla Suriye’de gözden kayboldu, fakat onlar arkalarında *Hashishiyya* adını kaynaklara geçirdiler ve böylece 1123’ten beri, Suriye Nizari İsmailileri bu ad için genel bir kullanım oldu.

Batılı kronikçiler, gezginler ve Latin Doğu’ya gönderilen elçileri (envoys to the Latin East) Suriye İsmailileri için söylenen *Hashishiyya* terimini ödünç aldılar ve onu Hashishin, Heysessini ya da *Haisasins* gibi telaffuz ettiler. Silvestre de Sacy, 19 Mayıs 1809’da Fransız Enstitüsü’nde, göreceli bir araştırma içinde bir sınırtası olan “*Memoirs on the Dynasty of the Assassins and the origin of their name*” başlıklı bir konferans verdi. Basılmış ve ilk bilginler tarafından onaylanmış birkaç doğulu kaynaklara ek olarak, Silvestre de Sacy Arap elyazmalarının zengin Paris koleksiyonu üzerine ilgi çekmeyi başardı ve “herhangi bir kuşku olmamalı, dedi. Benim düşünceme göre, *Hashishi’dan* (çoğl. *Hashishin*), bozulmuş *heissessini*, *assassini* ve *assissini* sözcüklerinin aslıdır. Arapçadaki *Şin* (ş) harfinin yerine, Latin dili kullanan bütün yazarlarımız tarafından *S* kullanılması bizi şaşırtmamalı; Yunan tarihçileri de *Sigma* ile değiştirdiler. Başka seçimleri yoktu. Bundan başka, *Şin* harfinin Fransızcadaki *Ch*’den daha az kuvvetli telaffuz edildiği gözlenmiş olmalı. Gerçekte, sorulan İsmaililere ya da Batınilere *Hashishi* denilmesinin nedeni.”

Suriye İsmailileri için *Haşişiyya* sözcüğünü kulaktan öğrendikten sonra, Haçlılar daha fazla yalanlar ileri sürdüler. *Dava*’larını ölüm-kalım mücadelesi olarak her an omuzlarında taşıyan İsmaili *fedailerinin* korkusuz davranışları, dünyalık ödüllere başka birşey için yaşamlarını tehlikeye nadiren atan Haçlıları fazlasıyla etkilemişti. Haçlılar İsmaili *fedailerinin* cesaret ve yiğitlikleriyle yarışmakta başarısız oldular.

Bunun üzerine onların savaşa girmeden önce haşiş kullandıkları propagandasını yaydılar. Ancak onlar, haşişin neden olduğu sarhoşluğun, tehlikeli ve yiğitlik isteyen misyonlarını yerine getirmek ve sorumluluk yüklenmek için cesareti ateşleme eğiliminden doğan bir şiddetten ziyade, sadece bir çeşit tam vecc (çoşku) hali içerdiğini öğrenmeyi unuttular.

Franz Rosenthal yine “*The Herb: Hashish versus Medieval Muslim Society*” (s. 42-43) yapıtında “Haşişin, tehlikeli bir suikast misyonuna gönderilecek herhangi bir kimseyi göreve hazırlayan alalede bir uyarıcılık özelliklere sahip olmadığı ispatlanmıştır” diye yazmaktadır.

“*Encyclopaedia Britannica*” editörleri, “*The Arabs*” (New York, 1978, s. 94) kitabında “Ölüm emrini uygulamadan ve şehitlikle yüzyüze gelmeden önce teröristlerin haşiş kullanma öyküleri kuşkuludur” biçiminde görüşlerini bildirmişlerdir.

Bosworth da “*The Islamic Dynasties*” (Islamic Survey, series no. 5, Edinburgh, 1967, s. 128) yazısında şöyle açıklıyor: “ Assassin’leri (suikastçıları) cesaret isteyen işleri yapmaya teşvik için hayaller gösterici uyuşturucu kullanıldığını anlatan Marco Polo ve diğerlerinin hikayesi gerçek İsmaili kaynakların hiçbirinde teyit edilmez.”

Batılı yazarlara benzemeyen müslüman yazarlar, baskıcı ve saldırgan ortamda inançlarını savunurken İsmaili *fedailerin* gösterdikleri gerçek özverili ruh hakkında hayallerini çalıştırmadılar. Kısacası onların mücadelelerini tanıma yerine, Haşişiyya gibi o zamanki rahatsız edici yaygın deyimle damgaladılar. Buradan, 12.yüzyılın ikinci yarısında Haçlılar tarafından rastgele devşirilmiş çirkin *Haşişiyya* adı, asıl olarak sözlü kanallar aracılığıyla, *Hashishin*, *Heysessini* yada *haisasins* biçiminde telaffuz edilerek geldi. Daha ilerilere bozularak gitti ve *Axasin*, *Accini*, *Assassini*, *Assacis*, *Ashishin*, *Assassini* olarak gelişti ve modern İngilizce “*assassin*” sözcüğünün doğuşuyla sonuçlandı. Daha sonra Batının halk bilgisi ve edebiyatında abartının canlandırılması olan düzmece ve aşırı uydurma masallarla renklendirildi.

Bununla birlikte, Champagne Kontu Henry’nin 1194 yılında Suriye İsmaililerini topraklarını ziyaret etmiş olduğunu belirtmek yerinde olur. Kont orada, iki İsmaili *fedaisinin*, bir mutlak itaat örneği göstermek amacıyla İsmaili önderinin işareti üzerine, kendilerin yüksekçe bir kuleden aşağı atıklarına tanık olduğunu iddia etmişti. Bu olay batılı kaynaklarda, 13.yüzyılın sonuna kadar, *fedailerin* fedakarlık ruhu algılanmaksızın körü körüne ünlü oldu.

Bu şekilde, İsmaililer Batı'da, karışık birkaç masalın konusu olmuştu ve farklı söylemler içinde portreleri çizildi ve sonuçta onları *Assassins* olarak tanımladılar. Farhad Daftary "*The Assassin Legends*" (London, 1994, s.84) kitabında bu konuda şu yargıya varıyor:

"Özet olarak, ortaçağ Avrupalıları Müslümanlar hakkında çok az şey öğrenmişti. İsmaililer hakkındaki çok yetersiz bilgiler de, birkaç olağanüstü gözlemlerde ve Haçlı tarihleriyle, diğer batılı kaynaklarla yayılmış yanlış algılamalarda ifadesini buldu."

I. 7 Hasan Sabbah'ın Alamut Yıllarından Son Birkaç Tarihsel Ayrıntı

Daha önce devrimci eylemler için hizmet vermiş *Dar al-Hicra*'lardan oluşan İsmaili Devleti, Selçuklu İmparatorluğu sınırları içindeki küçük devletler arasında özel yerini almıştı. Hasan Sabbah'ın yaşamının 1118'den sonraki yılları, asıl olarak, yaratmaya çalıştığı Nizari devletini sağlamlaştırmaya adanmış barışçıl yıllardır.

Daylam *Da'i*liğini sürdürürken Nizari toplumunun merkezi önderi olan Hasan Sabbah, Şirgir'in Rudbar'da ele geçirdiği kalelerin bir kısmını geri almış; Davanın yayılması Irak, Azerbaycan, Mazendaran, Gilan ve Horasan gibi pek çok bölgelerde yoğunluk kazanmış bulunuyordu.

Kaynaklar bu dönemin başarılarını, Sancar'ın Nizarilere göstermek durumunda kaldığı son on yıllık karışıklı hoşgörülülük ve barışçıl ilişkilere dayandırmaktadır. Kuşkusuz bunda, yukarıda anlatıldığı gibi Sultan Sancar'ın yatağının başucunda bulunduğu, hançere saplanmış Hasan Sabbah'ın ölüm mesajının büyük etkisi olmuştu. Cuveyni, Alamut kitaplığında Sancar'ın *menşur*'ları ve buyrukları bulunduğunu yazmakta. Bunlarla Sultan Sancar'ın Nizarilerle uzlaştığı ve dostluk ilişkileri kurma yolları araştırdığı vurgulanmaktadır. Ayrıca (Raşid al-Din, Kaşani, Hafız Abru vb.tarafından) Farsça yazılmış diğer birçok kronikler, Sancar'ın kendilerine ait olan Kumis bölgesinin yıllık vergilerinden 3000-4000 Dinarlık payı Nizarilere verdiğini ve Girdkuh yakınından geçen yolcular-kervanlar üzerinden alınan yol pacını (geçiş parası) onlara bıraktığını söylemektedir.

Hasan Sabbah'ın, yaşamının son yıllarında –daha önce bu yönde ciddi girişimlerde bulunmadığı halde-Mısır'daki Nizari davasını yeniden canlandırdığı görülür. Bu girişimler sırasında 1221'de Nizar'ın İmamlık haklarını gaspeden Al-Afdal öldürülmüştür. İranlı yazarlar tarafından kullanılmış İsmaili kaynaklarına göre, bu suikast Halep'ten gönderilmiş üç fedayi tarafında gerçekleştirildi. Mısır'daki Nizari eylemlerinin uzun dönem sürmediğini görüyoruz. Ancak yine de bu süre içinde Nizariler ve Mustaliler kendi içlerinde Hafiziler ve Tayyibilere bölünmüşlerdi.

Hasan Sabbah 1124 yılı Mayıs ayında hastalandı. Sonunun yakın olduğunu anlayınca, Nizari toplumunun gelecekteki önderlik sorunu için çok önemli düzenlemeler yaptı. Önce Lamasar kalesinde bulunan Kiya Buzurg-Ummid'i çağırdı. Onu kendisine ardıl olarak Daylam *da'i*'si ve Nizari toplumuna başkan atadı. Arkasından Buzurg'a yardımcı olacak üç önemli kişiyi danışman yaptı. Danışmanlardan birincisi, Alamut'ta Hasan Sabbah'ı güç bir durumdan kurtarmış emekli bir asker olan Dihdar Abu Ali Ardistani'ydi. İkincisi Hasan Adam Kasrani, üçüncüsü ise 1125 yılında ölen Nizari kuvvetleri kumandanı Kiya Bajafar'dı. *Da'i* Abu Ali'yi de İsmaili dava'sının yayılmasına ilişkin etkinlikleri yönlendirmek için seçmiş olan hasta Hasan Sabbah 1124 yılı Haziran ortasında epeyce ilerlemiş bir yaşta yaşama gözlerini kapadı.

Çok sıkı disiplinli, titiz ve sert bir yaşam biçimine sahip ve çalışkan; hem hasımlarına hem de yakınlarına eşit derecede ciddi davranmış olan Hasan Sabbah'ın yaşamı, kaleyi alışından itibaren Alamut'ta geçmiştir. Anlatılanların aksine Alamut'ta açıkta şarap içilmez ve müzik aletleri çalınmazdı. Hasan Sabbah iki oğlu ve bir kızı olan bir aile babasıydı. Hanımını ve kızını Girdkuh'a göndermiş; orada ikisi de yün eğirerek-iplik bükerek geçimlerini sağlıyorlardı. Alamut'a bir daha dönmediler. Oğulları Ustad Hüseyin ve Muhammed, ikisi de ölüm cezasına çarptırıldı; Muhammed içki içmekten, Ustad Hüseyin ise Kuhistan *da'i*sinin öldürülmesinden suçlu bulunmuştu. Ancak sonuncusunun, bir yıl sonra katilin bulunmasıyla suçsuzluğu ortaya çıktı. Siyasi bir komploya kurban gitmiş bulunuyordu.

Hasan Sabbah, gerçekten iyi bir örgütçü, politik stratejist ve eşsiz yetenekte çok önemli bir insandı. Aynı zamanda hem bir düşünür hem de inançlı bir yaşama öncülük eden bir yazardı. Hasan'ın, felsefe ve astronomi öğrenimi gördüğü, inanç görevlerini yapmadığında, zamanını okumaya-yazmaya ayırdığı ve Nizari toplumunun işlerini yönettiği anlatılır. Daima Daylam *da'i*si olarak kalan Hasan Sabbah, ölümünden sonra gizli Nizari İmamının *hüccet'i* olarak saygı gördü. Hasan Sabbah Suriye'deki bağlantısı (vassal) ile birlikte İran'da Nizari devletini kurmuş. Güç zamanlarda Nizari toplumuna önderlik etmiş; bu toplumun ve Nizari davasının tartışılmaz önderi olmuştu. Ona Baba Sayyid-na (Baba Efendimiz) diye çağıran Nizariler tarafından çok büyük saygı görmekteydi. Rudbar'daki türbesi, Nizari İsmaililer için, Mogollar tarafından yıkılıncaya dek düzenli bir hac yeri olmuştu. (Farhad Daftary, *Isma'ilis, Their history and doctrines*, s. 365, 366,367)

Diğer yandan, Henry Corbin'nin (*Histoire de la Philosophie Islamique*, s.142) dediği gibi: "İlk dönem İsmaililik ruhunda Hasan Sabbah'ın çok kuvvetli kişiliği vardı; onu bizzat İsmaili tekstlerinden okuyarak tanımak gerekir. Çünkü başka yerlerde bu kişilik kasıtlı biçimde bozularak gelmiş bulunmaktadır. Onun

oynadığı rol, İran'daki İsmaili 'kalelerinin' örgütlenmesinde herşeyin üstünde oldu. İmam Nizar'ın torununu, kendisine bağlı yandaşlarının (Hazar denizinin güneybatısındaki dağlarda bulunan) Alamut kalesine güvence içinde götürmeyi başarıp başaramadığını burada sorun yapmayalım. Zira, her durumda, bir yerleşim olayı vardır; o da istisnai bir ruhsal taşınma ve yerleşmedir.”

I. 8 Hasan Sabbah ve Talimi Öğretisi

Erken Nizari İsmaililerin İmamlık öğretisine özel bir ilgi gösterdiği ve kuramsal özelliklerini burada odaklaştırdığı açığa çıkıyor. Hasan bin Sabbah İsmaililere Talimiye doktrinini (Buyurucu öğreti) İsmaililere öğretti. Sünni gözlemciler, Alamut İsmaililerin yeni davayı (*al-dava al-cedid*) yansıttığı yönünde farklı bir izlenim geliştirdiler. Oysa yeni Talimi öğretisi, herhangi bir yeni öğretilerin mezhepsel formülasyonunu gerektirmiyordu; çünkü bu daha çok, İmam Cafer Sadık tarafından 'İlim öğretisi' olarak somutlaştırılmış, Şii İslam'ın temel ilkelerinin yeniden formüle edilmesi idi. İbn Tughri Birdi (Ö.1470) "*al-Nujum al-Zahira fi Muluk Misr wa'l-Qahira*" (Cairo, 1929, 4. vol., s.77) kitabında "Mısır'da Fatimi Halifeliği al-Muiz ve daha sonra al-Mustansir Talim ilkelerini en geniş yaygınlıkta kullandılar" demektedir.

Demekki, Hasan bin Sabbah Talim öğretisinin temelini atan kimse değildi, fakat onu işleyip genişletti ve zamanın gelişimiyle eşit düzeyde Şii İslam 'İlim öğretisini' yorumladı. Ancak "*Cambridge History of Iran*" da (ed. by J.A. Boyle, Cambridge, 1968, 5. vol., s.433) şöyle denilmektedir:

"Gözlemciler, eskisine zıt olan bir hareket ile birleşmiş bir 'yeni öğreti' olduğu ve buna şaşmamak gerektiği izlenimi edinmişlerdir. Ayrıca, eğer tamamıyla yeni bir sistem olmamış olsa bile, yine de İsmaililer arasında, doğrusu genel olarak Şiiler arasında çoktan beri sürmekte ve geçerli olan bir öğretinin gelişimi ve yeni bir vurgu idi: Talim doktrini, yetkin ve buyurucu bir öğretilerdir."

Marshall Hodgson ise, "Hasan bin Sabbah tarafından özellikle geliştirilmiş olan bizzat bu Talim öğretisiydi; Hasan, tüm yaşamı ve davranış biçimiyle koruduğu öğretiyi keskin bir düşünsel araç durumuna soktu" demektedir. (Marshall G.S. Hodgson, *THE ORDER OF ASSASSINS, The Struggle of the Early Nizari Ismailis Against The Islamic World*, Mouton-Gravenhage, 1955, s. 53)

Hasan Sabbah bu içerikle bir tanrıbilimsel (teolojik) risale yazdı ve adını "*Fusul-i Arba'a*" (Dört Fasıllık) koydu. Bu yeni İsmaili tezi idi ve onun tarafından İran dilinde yazılıp yorumlanmış bir deneme olarak, Talim öğretisinin tam geliştirilmiş bir biçimiydi. Bu birkaç yazar tarafından açıklanmış, özellikle de Şehristani tarafından özetlenmiştir. Aşağıda çevirisini verdiğimiz metinde görüleceği gibi, Hasan Sabbah Talim öğretisinde, içerik olarak, Tanrıdan İmama ulaşan mantık zinciri içinden bir halka olan Peygamber ile İmamın rolü üzerinde önemle duruyordu. Bu, İsmaili düşüncesine öylesine merkez oluşturdu ki, Horasan'daki yandaşları tarafından *Talimiyya* olarak tanınır oldu.

Birçok Sünni yazarlar, kendi edep anlayışları içinde hakaret dolu sözlerle Talim öğretisine saldırdılar. Abbasi yöneticileri de büyük tepki gösterdi ve tanınmış din bilgini Abul Hamid al-Gazali'yi (Ö.1111) kiraladı. Selçuklu baş veziri Nizamül Mülk'ün desteğiyle –ki onu Bağdad'da kurduğu Medreseye yüksek maaşlı müderris olarak atamış bulunuyordu- Gazali, "*Kitab fadai'ih al-Batiniyya wa fada'il al-Mustazhiriyya*" ve diğer yazılarında onu reddetmeye uğraştı. Wilferd Madelung'a göre, "Hasan Sabbah'ın kendi öğretisi içinde İslama temelden sert bir meydan okuma vardı. Fatimi İsmaililiği gibi, o da Şeriatın sertliği ve yürürlükte, yani zorunlu görülen uygulaması üzerindeki karşı iddialarında ısrarlı oldu." (W. Madelung, *Religious Trends in Early Islamic Iran*, New York, 1988, s. 102)

I. 8. a El-Şehristani'de İsmaililerin Batını Öğretileri

Yaşamının çoğunu doğum yeri olan Horasan'da geçirmiş. Selçuklu Sultanı Sançar'la yakınlık kurup onun sarayında büyük ilgi görmüş *Eşari-Şafii* din bilgini Şehristani'nin kafası tüm din ve felsefelerle açtı. Çağdaşlarından bazıları onun Nizari davasına hizmet ettiği ve sonra İsmaililikten döndüğünü ileri sürerler. Onun birkaç dine birden (co-religious) inandığı düşünülmektedir. Ayrıca bir dönem İsmaili olan Nasiruddin Tusi (Ö.1274), babasının dayısının öğretmeni olan Şehristani'ye "*dai'ler dai'si*" diye hitap ederek, onun bir Nizari İsmaili olduğunu ileri sürmektedir. (Farhad Daftary, *The Ismailis...s.368*)

İsmaililer ve inanç öğretileri hakkında verdiği bilgiler, Şehristani'nin onları çok iyi tanıdığını, dolayısıyla Tusi'nin ona "*dai'ler dai'si*" demekle haklı olduğunu göstermektedir. Kitabını 1116 yılında tamamladığına göre Hasan Sabbah ile çağdaş olduğu gibi yaşıtlı da olabilir.

Şimdi önce Muhammed bin Abdul-Kerim el-Şehristani'nin, *Kitab el – Milal*'indeki İsmaililerin inanç, düşünce ve siyasetleri üzerinde Şehristani'nin tanımlamalarını aktaralım. Arkasından aynı yazarın Arapçaya özetleyerek çevirdiği Hasan Sabbah'ın *Fusul-i Arba'a* (Dört Fasıllık) adlı yapıtının Türkçe çevirisini vereceğiz.

"...İmamlık babadan oğula geçer ve ismen atanarak birbirlerine ardıl olurlar. Mezhebin öğretisi aynı zamanda, 'çağın İmamını tanımayan ve ona boyun eğmeyenler kafir durumunda ölürler', koşulunu getiriyor. Bu İsmaililer, çağrılarını bütün zamanlara ulaştırıyor ve bildirimlerini her dilde geçiriyorlar. Başlangıçta, ilk propaganda ustası tarafından (*Hasan bin Sabbah kastediliyor. İ.K.*)

yeni örtüsü giydirilmeden önce, öğretinin eski biçimlerinden sözedeceğiz. Genelde bu mezheplere 'Batınlık' bağlılarına da 'Batıniler' adı verilmektedir."

"Öğretileri gereği, bütün dışsal (zahiri) biçimlerin bir içsel (batını) anlamda karşılığı bulunduğu ve her dinsel çıkışın mecazi bir yoruma (tevil) uygun olduğunu düşünüp, onaylayanlar için bu sıfat yeteri kadar adildir. Gerçekte onlar, bundan başka adlarla da çağırılır: Irak'ta *Karmati* ve *Mazdekler*, Horasan'da *Talimiyya* ya da sadece *Mulhida* (dinsiz, dinden çıkmış sapkınlar, hérétiques) gibi. Kendilerine gönüllü olarak İsmaili adını almış olanlar, onaylanmış kişi ve onun özel adının zorunlu kılmasıyla diğer Şii mezheplerden zaten ayrılırlar."

"Eskiden beri Batıniler, öğretilerini eski Yunan filozoflarınıninkilerle karıştırmış bulunuyorlardı. Yaratıcı hakkında inançları şöyledir: O ne vardır (yaratıcıdır) ne de yoktur (yaratılmıştır); ne bilgin (herşeyi bilen) ne cahildir; ne güç-kudret sağlar ne de güçten yoksun bırakır (mahrum eder). Diğer tanrısal sıfatlar konusunda söyledikleri de aynı biçimdedir."

"Bu konuyu tam anlamıyla olumlu onaylama, onların gözlerinde, Tanrı ile diğer mevcut varlıklar arasında bir çeşit topluluk yetiştirilmiştir. Bu topluluk, kendileri için orada bulunan ve kendisi tarafından saptanan görüntü üzerine taşınarak ve antropomorfizme (insan biçimli tanrı inancına) aktarılır. Bu artık, onların nezdinde ya kesin kabul ya da yadsımadır."

"İsmaililerin Tanrısı, aynı zamanda uzlaşmaz zıtlıkların tanrısı, muhalefet içinde karşıkışıya kalmış elemanların yargıcı ve çelişkilerin yaratıcısıdır. Bu söylemlerine İmam Muhammed Bakır'a attettikleri bir metin ile destek sağlamaktadırlar:

'Bu sadece, Tanrının kendisine bilgin (herşeyi bilen) denildiğini bilenlerle bilimi tartışırken ve gücü sınanırken anlaşılır. Ona bilgin adından başka, eşit derecede kudret adı da verildi. Buradan anlamak gerekir ki, kudret ve bilimin bağışlayıcısı O'dur. Bilim ve kudretle ilişkili olarak, biri veya diğeri Tanrıyı göstermeye hizmet eden kişilikler de kabul edilebilir gibi değildir.'

"Açıkça söylemek gerekirse deniliyor ki, İsmaililer tamamıyla tanrısal özden soydukları sıfatların/niteliklerin inkarcılarıdır. Bu, aynı şekilde Tanrının öncel sonsuzluğu, (ezeli, la prééternité de Dieu) üzerinde açıklamalarına kadar gider, yani Tanrı ne öncel (ezeli) sonsuzluk ne de rastlantıdır; sadece Tanrı Buyruđu ve onun Sözü (Logos, Kelam) bakımından öncel sonsuzluktan konuşulabilir. Şeylerin doğal kökeni ve Tanrının Yaratıcılığı konusunda ise sadece rastlantı olduğundan sözediyorlar."

"Tanrısal buyruk, anlaşmada mükemmel olan İlk Akıl (l'intellect premier) ortaya çıkarttı, arkasından da bu akıl aracılığıyla "subséquente, ardıl, halef" denilen ve ancak tanrısal mükemmellikte olmayan Evrensel Ruh. Başlangıçtan itibaren Ruh (l'ame, can) akıl (l'intellect) ile birleştiren ilişki; döllenmiş insan çekirdeği (embryon) ile gelişiminin mükemmeliğine ulaşmış insan arasında, ya da yumurta ile kuş, çocuk ile babası arasında varolan ilişkiyle karşılaştırılabilir. Ayrıca buna eşit olarak, erkeğin kadınla, ya da bir kocanın karısıyla ilişkisini düşündürebilir. Bu konuda İsmaililer şu açıklamayı veriyorlar: Ruh, aklın mükemmelliğine doğru kendisini harekete geçirten arzuyu hissettiği zaman, kendi noksan durumundan arzu edilen mükemmelliğe çekmiş olan bir harekete, aynı güçle gereksinimi vardı. Ancak onun sırası geldiğinde bu hareket araçsız olamazdı. Böylece evrensel ruhun itişti altında dairesel hareketler içinde oluşan göksel kürelerin doğuşu sonuçlandı. Bundan sonra varoluğu tamamlanan basit cisimler (les natures simples) oldu; onların hareketi sadece düz bir çizgi üzerinde ve daima Ruhun yönetimi altındaydı. Daha aşağılarda da madenler, bitkiler, hayvanlar ve insanın kendisi gibi karmaşık cisimler-nesnelere (les natures composées) doğmak zorunda kaldı; tümü bünyelerinde özel ruhların birliğini taşıyorlardı. Bu özel ruhların arasında, bütün canlı varlıklar içinde göksel ışıkların akışmasını alacak özel bir yetenek tarafından, insanlarınki seçkinleştiriliyor. İnsan dahi tek başına, *makrokosmos*'u (büyük evren) tamamıyla karşılayan bir *mikrokosmos* (küçük evren) oluyordu."

"Yukarı dünya, herbiri bir evrensel cisim olan tek akıl ve tek ruhu algıladığına göre, öyleyse bu aşağı dünyanın dahi bir evrensel akli, bir birey görünümü altında içine alması gerekir. Bu sonuncusu, fiziksel yaratılığu dünyası içinde tam gelişip olgunlaşmış ve yetkin yaşa ulaşmış bir insana eşdeğer olacaktır. Ona konuşan İmam (l'İmam parlant, İmam-ı natık) adı verilir; o Peygamberdir, ya da bir birey biçiminde evrensel ruh. Bu, henüz organları tam olgunlaşmamış, ama olgunlaşmaya giden yolda bulunan bir çocukla karşılaştırılabilir; hatta bir varlığın bütünselliğini oluşturmak zorunda bulunan bir embriyon ya da erkek (tohumu) ile birleşen dişi (yumurtası) ile kıyaslanır. Evrensel ruhun bu temsilcisine 'Öz ya da Temel' adı verilir ve İmamın mirasçısının adlandırılması da buna benzetilmektedir."

"İsmaililer, şu türden tartışmaların izleyicileridir: Gökler ve basit cisimler, aynı şekilde evrensel aklın ve ruhun istemi altında hareket ederler, yine benzer şekilde ruhlara ve tek tek bireyler,

Peygamber ya da vasisinin onlara yaptıkları baskı hareketine boyun eğdiler. Bu, bütün zaman içinde ve yedili düzene bağlı devirlerle (sürüp gider). Devirlerin sonuncusunun sonuna ulaşıldığı zaman; yasal zorunlukların kaldırıldığı, din kuralları ve kurumlarının ortadan kalktığı *Kıyamet* (Yeniden Diriliş, la Résurrection) yaşanır. Gerçekten, bağlantılı buldukları göksel hareketler gibi dinin yasaları ve kurumlarının da, yetişkin bir ruhu son anına, yani mükemmelliğe doğru götürmekten başka bir hedefi asla olmadı. Bu mükemmellik o ruh için, sadece aklın aynı yükseklik derecesine ulaşması olayında, kendi eylem modunu onunkinin düzeyine yükseltmek ve onunla birleşmekten ibarettir. *Büyük Kıyamet* (Grande Résurrection) dedikleri işte budur. O zaman, göksel küreler ve ayın altındaki dünyasal öğelerden oluşmuş birleşik cevherleri kaynaştıran bağların koparıldığı görülür. Derken gökler yarılr, yıldızlar birer toz zerresi gibi yayılır. Yeryüzü görünüm değiştirir; o artık yer değildir. Gökyüzü, üzerine mühür vurulmuş yazı parşömeni taşıyıcısı biçiminde üstüste katlanır. Bu dünyanın yaratıkları adil olarak yargılanır; iyiler ve kötüler arasında, Tanrının sadık kulları ile isyancılar arasında ayırdetme işlemi yapılır.”

“Gerçeğin kendisinden doğan özel cisimler evrensel ruhla; yanlıştan doğanlar ise, yoldan şaşmalarının ve sahtekarlıklarının faili olan şeytanla birleşir. Her şeyde iki zaman vardır: Biri hareketten dinlenmeye geçirir ve o yaratılış anıdır; diğeri dinlenmeden sonsuzluk anına götürür ve o mükemmeliğin zamanıdır.”

“İsmaililerin gözlerinde daha da fazlası vardır: onlar için, ticaret, yerleşme, bağış-vakıf, evlilik, boşanma, yaralama halinde tazminat, öldürme halinde kısas ve kan bedeli ödemeyi konu alan hiçbir statü, ne bir reçete ne dinsel kurum yoktu ve ne de Şeriat'a (din hukukuna) başvuru. Onlara göre, bu gerçeklerin hiçbiri, evrenin dengesi içerisinde karşılığı bulunmadan varolamaz ve bu evrensel denge rakamsal ilişkiler, aynı zamanda adli raslantılarla açıklanır. Bu konuda kural, eğer Dinsel hukuk (Şeriat) varsa, onun doğasıyla açıklanmasıdır. Bir ruhsal doğadan oluşmuş varlıkların (Eons) çoğunluğu ve tanrısal buyruktan (la parole divine, tanrısal söz) çıkıp katılan varlıkların (Eons) bizzat kendileri, bedensel doğanın (de nature corporelle) dinsel yasaları ve yaratılışın sonuçlarıdır. Harfler ve sözcükler, benzer bileşimlere, bedenlerde ve biçimlenmelerde gözlenenlerinkine koşut olanlara uymaktadır. Üstelik harfleri birleştiren, ayrı tutan ve sözcüklere dönüştüren bağ, basit kuralları ve (öz, cevher) maddeden, aşağı dünyanın karmaşık vücutlarına ayrılmış olanları birbirine bağlayanla aynıdır. Alfabenin harfleri, onlar bile, dünyaların dengesi içinde, karşıtlarına sahiptirler: Karşıtlık, bu harflere özelliğini veren doğada ve doğal özelliğin, insanların ruhları üzerinde uygun etkileme içinde oluşur.”

“İmamların yüksek eğitiminden yayılan sözcükleri, bu yaratılmış yeryüzünün doğal niteliklerinden çıkarılanın vücutlarınınkinin aynısı olduğu (halde), ruhların gıdasını yapan aklı, harflerin kullanım alanında aramak gereklidir. Özet olarak, her yaratığın yaratıldığı andan itibaren kendi beslenme ögesini (gıdasını) getirmesi Tanrının buyruğudur. Bu, ayrılıkçıları harfler ve simgelerin sayısal uyumlarına yaklaştırmaya götüren evrensel bir denge fikridir. Başka bir söyleyişle onlar, Fatih (Başlangıç) suresinin girişinde, bazan yedi ve bazı kere oniki ögeden oluşmuş ve karşılıklı üç dört sözcüğe sahip cümlelerin iki üyesinden ibaret İslam inancının açıklanmasında Tanrı adının ifadesini bulanlardır.⁷ Bir üye içinde tam yedi öge taşınırken, bir başkasında sadece altı; ayrıca onikiye eşit olan harflerin (sayısal değeri) cümlelerinin ikinci kısımları için aynıdır. Kısacası onlar, Kuran ayetlerini böyle bir dinsel yoruma bağladılar. Bu yorumda hiç de akla yatkın espri bulunmuyordu...”

"Bu bilgilendirme yöntemi dahi okulları kadar eskidir. Kozmik simetriler bilimine vakıf olan, insanları kendilerinin farklı görünüşleri ve durumlarının ayırıcısına varmaya götüren yol üzerinde rehber olabilecek bir İmama bağlanması gerektiğine inandıklarından, bütün zamanlarının yaptıklarını birleştirdiler.” (Muhammed bin Abd al-Kerim Al-Shahristani, , *Kitab al – Milal, Fransızca Çev. Jean-Claude Vadet, Les Dissidences de l'Islam, Paris-1984, s. 311-315*)

I. 8. b Şehristani'de Hasan Sabbah ve Fusul-i Arba'a (Dört Fasil)

“...Bununla birlikte, yeni davanın yayıcılarını oluşturan Nizari İsmaililer, Hasan Sabbah'ın kendisini izlemeleri için davet ettiği bu akılcı yargılama yöntemiyle kendilerini (diğerlerinden) ayrı tuttular. Gerçekten de öğretisini, olmayacak biçimde akılcı yargılarla sınırlayan Hasan Sabbah, savaşçıların desteğini aramayı ve güvenli kalelerin surları arkasında kendini sağlama almayı çok iyi düşündü.”

“Hasan Sabbah'ın Alamut kalesine ilk kez olarak çıktığı tarih Hicri 483 (1090) yılının Şaban ayıdır. Daha önce o, İmamının oturduğu ülkeye kendisini göndermiş olan sürgündeki birini tanımış (*İran'da görevli baş dai Abdul Malik el-Attaş'tan sözedilmektedir; ancak El-Şehristani'nin ona 'bir sürgün' demesi, Fatimi propagandist dai'lerinin de bölgede iyi karşılanmadığını gösteriyor. İ.K.*) ve ondan çağdaşlarının ruhuna uygun bir yöntemle vaaz verme tarzı üzerinde dersler almıştı.⁸”

“Hasan Sabbah doğduğu ülkeye, İran'a dönünce; *da'i*liğinin başlangıcından beri, bütün dünya çağları içinde yöneticilik yapabilmesinden kuşku duyulması ve yalan söylemesi olanaksız bir İmamı seçmeye

oradakileri davet etme görevini üstlendi. Ona göre, Peygamberin kendisiyle kurtuluşa çağırdığı inancın amacı, bütün diğer İslam mezheplerinden ayrılmalıydı; diğerlerinden farklılığı, bu mezhebin içinde kesinlikle İmamın bulunmasıydı. İşte bu düşünce onun teolojisine derinlik veriyor ve eserlerinden uzunca bir yorumu, Farsça kadar Arapça olarak da bizi, kadere bağlı biçimde bu yazıyı yazmaya götürüyordu.”

“Kendi adımıza biz, onun Farsça eserlerinin birinden özel bir pasajı Arapçaya çevirmekten memnunluk duyuyoruz. Bu durumda, çeviri tüm ayıplamaların korunağında kalıyor; çünkü bu yalnız, Tanrının rahmeti ve ancak onun yardımıyla mümkün olan gerçeği izleyen ve yanlıştan ayıranlara, sadakatla sözvermiştir.

Hasan Sabbah’ın özgün olarak Farsça yazıp, vaazlarının başına koyduğu “*Dört fasıl*” ile başlayacağız. Aşağıda Arapça (*kuşkusuz burada Türkçe İ.K.*) çevirisini bulacaksınız. 9 ”

“Bu fasıllardan birincisinde 10 Hasan Sabbah şu düşünceyi sergiliyor: Ulu Tanrı’ya dair sahibolunan uygun bilgi hakkında sadece iki tarzda söz söylenebilir: Bu bilginin, yalnızca aklın ve hiçbir öğretmenin eğitimi (*talimi*) yeterli gelmeden oluşan bir sınavın sonucu olduğunu onaylayabiliriz. Ya da akıldan ve alışılmış düşüncelerden bağımsız olarak gerçek bir öğretmen (*muallimin sadık*) eğitiminin son derecede gerekli olduğu savunulabilir.”¹¹

“Oysaki, eğer seçeneklerden birincisi için konuşuluyorsa, bir başkasının aklına ve ondan yayılan yansımalara aynı hakkı yadsımanın hiç bir anlamı yoktur. Gerçekte, aynı şey aracılığıyla onu eğitmeden bu hak onun için reddedilebilir; o kadarki bu red ve inkarcılığın kendisi eğitimin değerini oluşturur; sadece mutlak gereksinimi kanıtlayabilir ve orada bir diğer kimseden eğitim alacak başkaları da bulunacaktır. Hasan Sabbah’ın gözünde, bu seçenek kaçınılması mümkün olmayan bir şeydi ve o, bu amaçla, kendisinin veya başkasının tutulan bir fikrinin kabul edilebilirliği ya da bir fikrin açıklanabilirliğini gözlem altına alıyordu. Öyleyse bu birinci kısım, insanların kişisel adaletini ve aklını savunulara karşı yöneltilmişti.”

“İkinci kısımda (fasıl) ilk kez; bir mürşide-öğretmene başvurma gereksinimi tanıyıp, onlardan herhangi birine tutunmak yeterli midir? yoksa gerçek bir öğretmen

seçimi yapmak mı gereklidir? sorusu soruluyor.¹² Herhangi bir öğretmeni izlemeye hazır olduğunu bildiren kimse, aynı şekilde, başkası için aynı hakkı reddetme yetkisine çekiliyordu. Doğrusu kendisi için o, sadece gerçek öğretmenin adına reddedilebilirdi, çünkü onun yanında kendisine gerekli güvenceleri bulabilecektir. Bu fasıl, Hadis yandaşlarıyla (Sünnilerle) savaşıma yöneliktir.”

“Üçüncü fasılda Hasan Sabbah, ilk kez bir mürşidin gerekliliğini ortaya koyup, kendisinden hemen eğitim almak için ilk fırsatta onu bulmalı ve onu üstad tanımalıdır; yoksa, tersine ilk gelmiş olan, yani gerçek kimliği bilinmeyen ve doğruluğu iyi anlaşılmayan bir adamın yanında eğitilmek mümkün olur mu?, diye soruyordu. İkinci varsayım (hipotez), bir öğretmenin (mürşidin) varlığına

inanmayan Sünnilerin durumuna ve ancak kendisine yol açan bir rehberin aracılığıyla çıkış bulabilen kimsenin durumuna geri döndürebilirdi. Zira bir atasözünün ifade ettiği gibi, ‘bir yol arkadaşının seçimi, izlenmek istenen yol seçiminin önüne geçmeli’, diğer bir söyleyişle, ‘yoldan önce yoldaşını seçmelisin.’ Bu fasıl da Şiiliğe bir reddiye olmaya yöneliktir.”

“Dördüncü kısımda, Hasan Sabbah insanlığın genel olarak iki büyük bölükten oluştuğunu gösteriyordu. Bir bölüğü, Yüce Yaratıcı’dan almak istedikleri bilgi içinde, gerçek bir mürşitten geçmeyi bileceklerini kabul ediyor. Bu gerçek öğretmen hakkında yaptıkları kimlik saptama ve tanımlamaya göre, kendisinden almak istedikleri eğitim üzerinde, zorunlu olarak öncelik vermeleri gerektiğine inanıyorlardı.”

“Diğerleri ise, nitelikli ya da değil, herhangi bir öğretmen tarafından eğitilmeyi kabul etmektedirler. Oysa, önceki mantıksal önermelerden onun çıkardığı sonuç; akıl birincilerin yanındadır. Öyleyse onların başlarında olan kimsenin (celui qui est a leur tete), gerçeğin seçimini yapan bütün insanların başkanı olması gerekir. Karşıt durumda olan hatalı bir fikrin seçimini yapmış olan ikincilerdir. Onların başlarında yer alan şefler de ancak hatanın öğretmenleri olabilirler.”

“Hasan Sabbah bu yöntemle, gerçeği bilen insanın genel bilgisine, aynı gerçeğin yardımıyla ulaşmanın mümkün olduğunu da iddia ediyor; sonra bu gerçeği elinde tutanın yardımıyla gerçeğe gitmekten ibaret olan ayrıntılı bilgi çevresine geliyordu. 13

Hasan için, bu iki aşama hiç bir durumda kusurlu bir dönüşümü biçimlendiremez; sadece yoksulluğumuzun tanınması olan gerçeklik ve bu aynı yoksulluğu bize bir gereksinim yapan, yani gerçekliği elinde tutan kişilik biçimlendirebilir”¹⁴

“Bir kere de şöyle kanıtlamayı deniyor: düşkünlüğümüz bizi, bu sefaletimizin oranını bize sırasıyla tanıtan İmamın bilgisine götürüyor. Hasan Sabbah’a göre, gerekliliğin varlığını –ki varlık kendiliğinden gerekliliktir- belirlerken, başka türlü hareket edilmez. Ancak olası şeylerin içselliğinde (batını yanında) varolan olasılık oranını belirlemeye götüren bu sonucudur.”

“Hasan Sabbah için, tanrısal birlik (tevhid) bilimi, bu akılcı yargı yöntemiyle her noktada karşılaştırmalı bir yol izlemektedir.”¹⁵

“Öyleki Hasan Sabbah’ın Fasil’lerinin her biri, ya öğretilerine bir giriş ya da rakiplerininkine bir reddiye içermektedir. Bununla birlikte yapının büyük bölümü eleştirilerden (reddiyelerden) kuruludur. Bunu yaparken anlamsız biçimde akıl yürütmeler ya da birbirine aykırı fikirlerden yanlışın kanıtını (une preuve d’erreur) ve onların uyuşmasından doğrunun (la vérité) yararına bir kanıt göstermekten ibaret olan tümevarım yöntemini kullanmıştır.

“Doğru ile yanlış ya da yine özsel olan ve olmayan arasında Hasan Sabbah’ın yapmak istediği ayırtmayı yükselten aynı işlemdir. Akılcı yargı, dünyanın yanlış ve doğru arasında paylaşıldığını ve biri ile diğeri, kendi ayırtedici özelliklerinden elde ettiklerini ifade etmekten ibarettir. Doğru birliğin özelliklerine, yanlış çokluğunkine sahiptir. Oysa, yanlış kişisel adalet meyvası olurken, birlik sadece bir gerçek öğretmenin (mürşidin) eğitimiyle oluşur. Bu eğitim (*talim*), dinsel bir topluluğun varoluşuyla birlikte, topluluk ise sırayla İmamın varlığıyla yürür.

Tam aksine bireysel adalet, sonuca giden yolda pek çok başkanlarinkiyle (adaletiyle) yetişen çeşitli mezheplerin varlığıyla uyuşmaz değildir.”¹⁶

“Hasan Sabbah doğru ile yanlış arasında varolan ilişkilere dair yaptığı incelemede, onların arasında herhangi bir görünüş altında benzerlik ve bir başka görünüş altında benzemezlik bulunduğunu gösteriyor; herbiri iki görünüşe elverişli olan doğru ve yanlış, iki zıt uçlarıyla bir karşıtlıklar çifti biçimini almalarına rağmen, yine de, diğer iki uçlarıyla birbirlerini düzene soktuklarını vurguluyordu. Hasan Sabbah bu kuraldan, sırayla işleyip tartıştığı tüm soruları tarttığı bir terazi-dengeleme (la balance) oluşturuyor. Ayrıca İslam dininin açıklamasını yapan söylemleri bu teraziyle ölçtüğünü iddia ediyordu. Ona göre bu söylemler etkili biçimde, yadsıma ve onaylama ile yapılmış; ya da eğer bir yeğleme yapılırsa, bir istisnanın katıldığı yadsımayla düzenlenmiştir. Zira o, Hasan Sabbah için, yanlış bir yadsıma nesnesi olmak zorunda kalan şeydi; oysaki bunu doğrunun özünü onaylamanın alıştırılmasında aramak gerekir. Burada söylenmek istenen, terazi ya da dengeleme ölçütünü, iyi ile kötü, doğru ile yanlış ve bütün diğer şeylere dahi biçim veren bu karşıt çiftlere onun kendi uygulama biçimiydi. Hasan Sabbah’ın özgünlüğü, bütün tartışma konusu için, eğitici bir büyük öğretmenin (mürşidin) gereksinimi kuralına uyulmasıydı. Buradan o, tanrısal birliğin (tevhid) olabirliğini çıkarıyordu; şöyleki, tanrısal birlik, eşit derecede peygamberliğe de uygun düşüyor ve bu sonuncusuna (peygamberliğe), ancak İmamlığı dahil etmek koşuluna bağlı olarak, tamamıyla Tanrı adı uygun düşebilirdi. Hasan’ın teorilerinin uzandığı en uç nokta böyleydi.”¹⁷

“Genel durumda Hasan Sabbah, yandaşlarından sade kalabalığın böyle bilimsel incelemelere dalmasına engel oluyor. Onlara, bütün eski yapıtları, hiç olmazsa kendi iç dünyalarını etkileyecek ve bilgileri bir bütünlük içinde düzenlemiş bilgilerin mükemmellik derecesi üzerinde durmasını bilecek olan, kendi elit çevresinin okumasını ve öğretmesini öngörüyordu. O, ayrıca yandaşlarının, basit olarak, sadece Muhammed’inkinden başka Tanrı bulunmadığı inancı ve onaylamaları ötesinde teolojik tartışmaların içine girmesini yasakladı.”

“Çünkü onlar, sadece zihinlerinde ya da onu anlamakta kafaları karışan herkesin konuya ilişkin algılamalarında varolan bir Tanrıya hizmet etmelerinden (dolayı) hasımlarını ayıplamaya başlardı. O zaman Yaratıcı hakkında, örneğin o tek mi yoksa çok mu, bilgin mi cahil mi, güçlü mü güçsüz mü olduğu üzerinde onların düşüncelerini anlamak için sorulması boşunadır; doğrusu sadece aşağıdaki yanıt alınabilmelidir:

‘Benim Tanrım Muhammed’in Tanrısıdır ve Tanrı Peygamberini (size) yol göstereceği diye gönderdi’ (Kuran, LXI 8?). Öyleyse, Tanrıya götüren yolu öğreten Peygamberi dinlemek gerekir.”¹⁸

“Bu ayrılıkçılarla, önde gelen önermeler temeli üzerinde defalarca tartışmaya girmek durumunda kaldım. Onlar asla şu değişmez sorunun ötesine geçmiyorlardı:

‘Sefaletimizin gereksinim duyduğu kişi tesadüfen sen mi olacaksın? Dudaklarından dökülen bu sözleri dinlemek zorunda mıyız? Gereksinim duyduğumuz mürşidi (öğretmeni) senden mi yapalım?’

“Sık sık gerçek öğretmen zorunluğu maddesi üzerinde bir ayrıcalık yapıyor ve şunları soruyordum: ‘Öyleyse, mutlak gereksinim duyduğumuz bu adam nerededir? O bana, teolojide inanmanın gerekli olduğunu söyleyecek mi? Ve bana algılanabilirlik-anlaşılabilirlik kuramının adil olduğunu bana tanıtlayacak mıdır? Zira sonuçta, bir öğretmen bizzat kendisi için araştırma yapmaz, ama öğrettiği bilimler için yapar. Oysa, sizin alışkanlığınız bilimin kapısını kapatıyor, usluca kabullenme ve kulluk öykünmesinin kapılarını açıyor; düşünen hiç bir kimse bir öğretiyi, onun nüfuzunu yerinde denemeksizin kabul edemez ve üzerinde hiç bir işaret görmediği yola bağlanamaz.”¹⁹

“Bütün bu tartışmanın ilkeleri sadece tahmini hükümlerdir ve onların sonuçları boyun eğme bir kabuldür, ama Kuran ayetinin söylediklerine de harfiyen uygundur: ‘Tanrınıza andolsun ki, kendi aralarında çıkan anlaşmazlıkların hakemliği için sana başvurup, sonra da verdiğin kararlara, içlerinde bir kuşku duymaksızın, tam anlamıyla boyun eğmeyenler gerçek mümin olamazlar (Kuran IV, 65).”

(Muhammed bin Abd al-Kerim al-Shahristani, Çev. Jean-Claude Vadet, *Kitab el – Milal (Les Dissidences de l'Islam)*, s.315-319)

I. 9 Henry Corbin'e Göre Alamut Nizari İsmaililiği ve İmam Kavramı

Aşağıda Henry Corbin'in, *Histoire de la Philosophie İslamique* (Paris, 1986) kitabından özetlediğimiz İsmaililik inancı, siyaseti ve felsefesinin, dönem ve kaynaklarıyla birlikte genel değerlendirmesini sunacağız. Yazarın, Hasan Sabbah öncesi ve sonrasında da betimlemelerde bulunmuş olması, hatta daha sonraki yüzyıllarda Sufizm üzerindeki etkilerinden söz etmesi, onu daha iyi tanıma ve anlamamızı kolaylaştıracağı kanısındayız. Ayrıca Anadolu'da yaygın Alevi-Bektaşî inancı ve tapınma kurumları, ritüelleri üzerindeki etkilerinin ötesinde onları, Türk Şamanizmi ya da Kürt/Fars Zerdüştlüğünde -bu öğeler ve diğerleri zaten 7.yüzyıldan 10.yüzyıla kadarki üç asırlık dönem içinde Proto-Aleviliğe syncretize olmuş, kaynaşmış durumdaydı- değil, Alamut Batiniliğinde aramak gerektiğinin ipuçlarını bulacağız. Alamut İsmaililiği üzerinde ikinci çalışmamızın konusu, "Büyük Kıyamet" dönemi ve Kıyamet yapıtı "*Haft-ı Bab-ı Baba Sayyidna*" ile Alevi-Bektaşî öğretisine ilişkin yapıtlar karşılaştırmalar olacak. Bu genel değerlendirmedeki Hasan Sabbah sonrasına ilişkin kısa bilgiler ise, ona bir giriş oluşturacaktır.

I. 9. a İsmaililikte Dönemler, Kaynaklar, İnanç Ve Felsefi Açınımalar

İsmailizm adını ve özellikle Alamut anısını, otantik metinlerinin yokluğundan dolayı, bu denli uzun zaman karanlıklaştırmış "kara roman" üzerinde ısrar etmekten artık tamamıyla vazgeçilmelidir. Kuşkusuz bunun birinci planda sorumlusu Haçlıların ve Marco Polo'nun muhayyilesidir. Fakat 19.yüzyılda bile, Avusturyalı bir doğubilimci ve edebiyat adamı olan Von Hammer-Purgstall, "gizli topluluklar" saplantısını zavallı İsmaililerin üzerine yansıtarak, bazılarını Franc-Masonlara, bir kısmını Cizvitlere attıkları Avrupadaki tüm cinayetlerde bile onlardan kuşkulandı. Bu kuşkudan, uzun zaman ciddiye alınan *Geschichte der Assassinen-Suikastçılarının tarihi*(1818) sonucu çıkardı. Ancak Silvestre de Sacy, kendi payına, *Exposé de la Religion des Druzes-Druzilerin Dininin Sergilenmesi* (1838) yapıtı içinde, "assassins" (katiller-suikastçılar) sözcüğünü *hashhashin* (Haşîş kullananlar) sözcüğü yardımıyla etimolojik açıklamasını ısrarla savundu. Ne yazık ki bu, dinsel ya da felsefi azınlıkları, en kötü ahlak bozukluklarıyla alışılmış suçlama çabalarını da harekete geçirdi. En tuhafı doğubilimcilerin, Bağdad halifeliğinin İsmaili karşıtı şiddet propagandasının günümüzdeki işbirlikçileri ve sansasyonel açgözlü reklamcılar eşliğinde böyle davranmalarıydı. Bu fanteziler, W. İvanow ve *Karaçi İsmaili Cemiyeti* (eskiden Bombay'daydı) tarafından İsmaili incelemelerine itici yön verilmesinden itibaren, artık bağışlanmıyor. En dikkat çekici örnek: İsmaili *Dave'ti'nin*, "*güçlü cennet ya da cennet iktidarı*" olarak saptandığını gördük ve "mezar Hadisi'nin" İsmaili yorumu bize, *Dave'ti'nin* içine girişin gerçekte nasıl "*cennet iktidarının*" içine giriş olduğunu anlatıyor. 20 Karşıt propagandanın "Alamut bahçeleri" içinde "cünbüşler-eğlenceler" hayal etmesi için bundan daha fazlası gerekmiyordu. Geri kalanı ise bir anti-Türk direnişi olgusu; trajik koşullar içerisinde İsmaililer tarafından sürdürülen alabildiğine dengesiz bir yaşam mücadelesidir. Unutmayalım ki, İsmaililiğin inançsal öğretisi ve felsefesinin, "katiller ve suikastçılar hikayeleri" ile gerçekleştirdiği hiçbirşeyi olmamıştır.

Kahire Fatîmi Halifesi Mustansir Billah, İmamlık makamını büyük oğlu Nizar'dan alıp küçük oğlu Mustalî'ye verdikten sonra öldü (487/1094). Fatîmi *Dave'ti'*ni sürdürenler ve kendilerine de Mustaliler diye çağrılanlar başsağlığı dileklerini Mustalî'ye sundular. Diğer bazıları İmam Nizar'a sadık kaldılar. Nizar iki yıl sonra kardeşi tarafından öldürüldü. Ona sadık kalanlara Nizariler adı verildi; İrandakilerle birlikte "Doğulu" İsmailileri oluşturdular. Burada da yine dışsal tarih, kişisel sorunlar altında ana motifler ve ruhsal hedef sözkonusuydu. Derinlerde ise, Kahire Fatîmiler hanedanının tahta çıkışıyla belirlenen siyasal yengi, bir çelişki olarak görülüyordu. Hangi ölçü içerisinde bir batini kardeşlik, bir devletin resmi örgütüyle uyumlu olurdu? Başlangıçtan beri Karmatilerle uyuşmazlığa götüren aynı ana motif, çok geçmeden Alamut reformunun ilanında yeniden ortaya çıkmıştır. Bu düşünceden hareketle, ulaşılabilir metinlerden elde edilen bilgiler aracılığıyla varabildiğimiz yargıya göre, Fatîmi ara politikasından sonra, bu değişim yeniden harekete geçiren ilk dönem yani proto-İsmaililik ruhudur.

Diğer taraftan, arada Hasan Sabbah'ın çok kuvvetli bir kişiliği vardı. Onu bizzat İsmaili metinlerinden okuyarak tanımak gerekir, çünkü başka yerlerde tamamıyla bu kişilik bozulmuş (*défigurée*) bulunmaktadır., İnan'daki İsmaili "kalelerinin" örgütlenmesinde onun oynadığı rol herşeyin üstünde oldu. İmam Nizar'ın torununu, kendisine bağlı yandaşlarının Alamut kalesine güvence içinde götürmeyi başarıp başaramadığını burada sorun yapmayalım. Çünkü her durumda da, bir göç ve taşınma olayı vardı; o da istisnai bir ruhsal taşınmaydı.

Bu egemen olay, Alamut'un yeni büyük Efendisi (Hudavend) İmam Hasan II ala zikri-his-selam (1126'da doğmuş, 1162'de Alamut'un başına geçmiş 1166'da ölmüştür) tarafından kullanılan insiyatif ile gerçekleşti. 17 Ramazan 559/ 8 Ağustos 1164'de İmam, Alamut'ın en yüksek terası üzerinde toplanan yandaşlarının önünde Büyük Kıyamet (*Kıyamət al-Kıyamət*) ilan etti. Bu yeni yönetim düzenlemesi bize kadar korunmuştur. Büyük davet önemli katkıda bulunuyordu: Bir ruhsal yeniden doğuş anlamına gelen Büyük Kıyamet, kişisel bir din olan Şeriata tam kulluktan ve tüm ruhsal yasallıktan-resmiyetten özgür

kalmış bir saf İslam ruhunun ortaya çıkışından daha az birşey değildir, çünkü bu peygambere gelen vahiylerin ruhsal anlamlarını yaşatmak ve yeniden keşfetmektir.

Alamut kalesi, İran'daki diğer İsmaili kaleleri gibi 1256/57 yılında Mogollar tarafından yıkılıp yok edilmiştir. Ancak bu olay, hiçbir şekilde Alamut İsmaili reformununun sonu olduğu anlamına gelmemeli; sadece sufi hırkasına bürünerek gizliliğe çekildi, başka bir deyimle sufi hırkası altına gizlendi. Sufizm ve sufizmin anlamı ve köklerinin aynı sorunu yeni bir günün ışığına çıkararak uygun alanları önceden tahmin etti. Öyle ki İsmaililer, çok sayıda sufizm üstatlarını hep kendilerinden birileri olarak gördüler; Sanai'den (1151'e doğru) Attar'dan (1230'lar) itibaren, Celaleddin Rumi'den (Ö.1273) *Huccet* rolü üstlenmiş Şemsi Tebrizi'ye (Ö.1247), Kasım-i Anvari'ye (1434) kadar... Çok kere bir tekstin, İsmailizm'den doğum sağlamış bir sufinin elinden mi yoksa sufizmden doğmuş bir İsmaili'den çıktığına karar vermekte tereddüt etmekteyiz. Bunu söylemek yetmez, zira Mahmud Şabestari'nin (1317'ler) İran sufizminin cep kitabı, tanınmış Farsça destanı *Gülşen-i Raz* (Roseaie du mystere=Gizemin Gülbahçesi) İsmaili eğitimi (yani *Talimi öğretisi İ.K.*) ile yorumlandı ve genişletildi.

Burada ortaya konmuş sorunların hepsi son zamanlara aittir; Alamut edebiyatından geriye kalan -hepsi Farsça- elyazmaların hakkında bilgiler, özellikle W. İvanow'un çalışmaları sayesinde gün ışığına çıkarılmış sonuçlardır (Bilindiği gibi Alamut kitaplığı Moğollar tarafından tamamıyla yok edilmişti). Bununla birlikte bu literatüre, Arap dilindekilerle de yaklaşmak gerekiyor; çünkü büyük *da'*leri Raşiduddin Sinan'ın (Ö.1192) güçlü kişiliğiyle Suriye İsmailileri Alamut'a doğrudan bağlıydılar. Alamut'tan çıkan Farsça yapıtlara gelince; özellikle Nasir al-Tusi'ye (Ö.1273) atfedilen büyük kitap *Tasavvurat*'ın adını veriyoruz, ona itiraz etmek için hiçbir kesin neden yoktur. 15 ve 16.yüzyıllara ait yapıtlar Seyyid Sohrab Veli Bedehşani, Abu İshak Kuhistani, Hayr-Khvah Herati gibi gittikçe çoğalan yazarlarındır. Çok daha eskilerinden olan Hasan Sabbah'ın *Dört Fasil*'i (yukarıda tamamı ilk kez Türkçe olarak verilmiştir İ.K.) gibi, hepsi de parçalar (fragments) halinde bize kalmıştır. Bunlar bize benzer şekilde İsmaili düşüncesinin, genel olarak Şii düşüncesine eşlik eden yeniden doğuşunu (renaissance) gösteriyor. Ayrıca Şii düşüncesinin gelişimi nedenlerinden biri bu oldu. Aynı dönem içinde, gerçekten Oniki İmamcı Şiilik (özellikle Haydar Amoli, İbn Abi Jomhur ile), İbn Arabi'nin yapıtını, onun Sufizmle ve sonuçta İsmailizmle ilişkilerini içinde eriterek "yeniden düşünmeğe" yönlendiriliyordu. (Henry Corbin'in *İsmailizm'in Sufizm üzerine etkilerini ayrıntılayan yazısını aşağıda 9.c'de vereceğiz.İ.K.*)

Haydar Amoli (14.yüzyıl) gibi anlayış gücü yüksek bilgin ve bir Oniki İmamcı Şii yazarının, polemik yapmadan, onu İsmaililerden ayıran farklı özden nasıl bilinç aldığını belirtmek dikkate değer. O, Alamut'da ilan edilmiş olan *Büyük Kıyamet*'in sonuçlarını açıklamaktan başka birşey yapmayan terimlerle formüle etti. Oysa Oniki İmamcı Şii marifeti *zahir* ile *batını* dengesi ve birlikteliğini korumaya zorlar, buna karşılık, İsmaili marifeti için, *zahir*'in tamamı bütün dışsal görünüşten ibaret olup, tek gizli anlama sahip olan *batını* gerçekliktir (réalité ésotérique) ve *batın* *zahir*'in üstündedir; mademki onun algılanması, intibak ettirilen kazanılan kişinin (müridin) ruhsal gelişimine bağlı bulunuyor; öyleyse dışsal görünüş (*zahir*), herşey için bir kerede kırılması gerekli olan bir kabuktan ibarettir. Bu aynı zamanda "*tavil*" ile, Şeriatın verilerini; pozitif dinin, Kuranın inişi (*tanzil*) ya da vahiylerin gerçek anlamıyla algılamayı, kendilerinin gnostik gerçekliğine (*hakikat*) "yönlendirip götür"en" İsmaili yorumuyla tamamlanıyordu. Eğer sadık mürid (talip) ruhsal anlamda uyumlu tepki verirse, Şeriatın zorunlulukları artık onun için ortadan kalkmış olur. Bu yukarıda, "mezar hadisinin" yorumu içinde verilen felsefi açıklamanın anlamıyla derinliğine uyum içindedir.

Oysaki bu ruhsal anlam için Rehber, bu anlamı taşıyan aynı kişinin kendisini görmektir, çünkü o, ilköncel görünüm alanına çıkanın (Theophanie-Mazhar) yersel görünümü olan İmam'dır. Sonuçta, dönemsel olan peygamberlik ve peygamberin üzerinde, ebedi olan İmam ve İmamlığın öncelliğidir. Oniki İmam Şiiliği, *vilayet*'in (velilik) *nübuvvetten* (peygamberlik) üstünlüğünün, Peygamberin kendi kişiliği içinde düşünülmesi gerektiğine inanır; bu *veli* kişiliğinin *nebî*'ninkinden daha üstün olduğunu göstermez. Buna karşı İsmaililik köktenci bir sonuçla onu küçültür. Mademki *vilayet*, bizzat aynı kökten gelen peygamberlikten üstündür, öyleyse *veli* kişiliği, yani İmam, peygamber kişiliğinden önce gelir; daima İmamlığa sahip olan, peygamberlik işlevi üzerinde ebedi öncelliğe de sahiptir. Eschatologique (ahirete ilişkin) bakış söyleminde olduğu gibi, Oniki İmamcı Şiiliğin düşündüğünü, Alamut İsmailizmi, tüm kulluklara (köleliklere) karşı Ruh'un isyanı olan bir eschatologie ön hareketi ile "şimdiki zamana" tamamladı. Felsefi, sosyolojik ve teolojik karıştırmalar-müdahaleler ve sonuçları, İslamla ortaklaşalığı ile ilişkili olarak, burada dikkat çekebildiğimiz şeylerdir. Biz sadece, son yıllarda yayınlanmış tekstlere göre ana görünümün taslağını çiziyoruz: Bu taslak, Yeniden Diriliş (Kıyamet) felsefesine bağlı ve İmam kavramı içinde açıklanan bir (anthropologie) İnsanbilimidir.

I. 9. b İsmaililikte İmam Kavramı

İsmaili Adam biliminin (adamologie) çerçevesinde; bir yanda insanlık dairesinin açılışını yapan kısmi (cüzi) Adem, bu gizlilik dairesinin (gayb alemi) ilk peygamberi oldu, diğer taraftan birincil Adem, Pananthropos (Pananthropos), yani başlangıçta birinci epiphanie (görünüm alanına çıkma, mazhariyet)

açılışını yapan göksel İnsanın yeryüzündeki imajı, Birinci İmam ve İmamlığın kurucusu oldu, tıpkı sınırsız sürekliliği olan insanlığın dini gibi. Bu sezgi, "Tanrının adamı" (Farsça *Mard-e Huda*, *Philon*'da *anthropos tou Theou - tou Qeou anqropo s.*) olarak, Tanrının Yüzü, yani Kamil İnsan (*anthropos teleios-anqropos teleios*) olarak İmam teması üzerinde İsmaili ısrarının kökenine götürür. "Onun zamanında Kamil İnsan (l'Homme Parfait) olduğunu anlamıyacak olan kimse orada yabancı kalacaktır. Bu söylenenlerin anlamı şudur: Beni gören orada Tanrıyı görmüştür." İohannes İncili'ndeki (14/9) bu benzerliği daha önce de işaret etmiştik. Şii teolojisinde İmamolojiyi (İmam bilimini) oluşturan yapı içerisine, Hristiyan teolojisindeki bir Hristiyoloji (İsa bilimi) benzeri gibi bazı şeyler girdiği birçok bilib adamı tarafından da onaylanır. Burada artık (kutsal İmamlara hadar yükselen geleneklerin çokluğu üzerinde değerlendirme yaparken) İsmaili İmamolojisinin sırrını da açıklıyoruz: Gerçekte özü oluşturan , İmamın en üst sırada *Kamil İnsan* olarak övülüp yüceltilmesi ve doğal sonuç olarak *tavil'in*, yani *batini* (ésotérique) İslamın, *zahiri* (éxotérique) İslama, Kıyamet (yeniden diriliş) inancının, Şeriat inancına sınırsız ve kesin üstünlüğüdür.

İmam kavramı tüm insan felsefesinin silsilesidir. Çünkü insan biçimi, "Tanrı biçiminin bir görüntüsü"dür; bu (biçim) Tanrının görünüm alanına çıkma işlevi (la fonction theophanique) ile kuşatılır. O aynı zamanda bir kozmik kurtuluş işlevini üstlenmektedir, çünkü ruhsal nitelikler dünyasına, yani öbür dünyaya (geri) dönüş, gerçek insan biçimini tam aldığı bir varolma durumuna geçiştir; zaten varlık olarak insanın tek sahip olduğu konuşmadır, *logos*(*Logo s*), yani Söz'dür. Demekki, şeylerin (maddenin, eşyanın) köklerine giden yolu yeniden bulması, keşfetmesi insan aracılığıyla olmaktadır. Ancak sonsuzluk öncesinden itibaren bulunan bu mükemmel insan biçimi, theophanie (tanrısal görüntü, mazhar) kesinlikle İmamın kendisidir. Yani İmam, Tanrının adamı, Kamil İnsan'dır ve onu kurtarıcılık biliminin (soteriologie) en yüksek organı olarak tanımak gerekir. Tüm zahiri görünüşlerin (éxotériques) gerçek anlamının uygulamaya geçirilmesi *tahkik* tarafından koşullara bağlandığı gibi, aynı zamanda İmam'ın hizmetinde olan *tavil'in* de (serbest ve mecazi Kuran yorumu) onun üzerinde ileri sürdüğü koşulları vardır. İmamoloji esas olarak, burada da, şu veya bu İmam'ın deneyimli kişiliği değil, fakat gerçeğin ve ebedi İmamın özünü hedef almaktadır. İşte bu özden dolayı her İmam tek tek dünyasal örnekler oluşturur. Kuran'daki *Mevla-na* "Efendimiz" söylemiyle ilişkili olan bu ebedi İmam'dır; o daima vardı, her zaman var ve hep varolacak yazılıdır. Onun görünüş alanına çıkışının tüm çeşitlemeleri (variations), insanların algılamasında görecelidir. Tanrının isimsel bütünlüğünde (*alam-i Huda*) birbirinin yerine geçen değişimler mevcut değildir.

Birinci sonuç: Mademki İmam, Tanrının görünüm alanına çıkışının başlangıcıdır (la theophanie initial), öyleyse insan için mümkün olan Tanrıyı tek tanıma yolu, *İnsan-ı Kamil* olarak İmamı tanımadır. Bütün diğer benzerlerinde olduğu gibi, yukarıda geçen cümle içinde sözü edilen, bunları konuşan ölümsüz İmamın kendisidir: "Peygamberler geçer ve değişir. Biz biziz, ölümsüz insanlardanız" "Yerler ve gökler yaratılmadan önce ben Tanrıyı tanıdım" "Lambadan gelen ışık lambanın kendisi değildir; fakat bu ışık olmasaydı, lambanın ne olduğu, nasıl bilinecekti? Bir lamba varsa bile, lambanın nerede olduğu nasıl bilinecekti?" "Tanrının adamları (Veliler) Tanrı'nın kendisi değildir, bununla birlikte Tanrıdan ayrı da değildirler." Çünkü ilkörneğe (primordiale) İmamlık, Tanrısal ortaya çıkıştır; Tanrının ilk görünümü (la theophanie primordiale), tanrısal girdabın (abime,derinlik,uçurum, rahatsızlık, son sınır...) açığa çıkışı ve bu ortaya çıkış (ifşa edilme) yolunda rehberliktir, İmam da bilinmeyen tanrısalılık için yanıt veren kefil, en yüksek *Huccet* (tanık)...

Öyleki, İmam Hasan ala Zikrihi' s-Selam'ın, 8 Ağustos 1164'de Alamut'da Büyük Kıyamet'i ilan ederken verdiği büyük söylev bunu söylüyor: "*Mevla-na* (Efendimiz) Kıyameti yaratandır (*Kaim al-Kıyamet*) ; o varlıkların efendisidir; o mutlak varlığın (*vücut-u mutlak*) eylemi-işi (l'acte) olan efendidir. Bütün varoluş kararını o çıkartır, zira onların hepsini tamamıyla yüceltip birleştirir; Merhametinin kapısını o açar ve bilinmesinin ışığıyla, her varlığın sonsuzluğa dek, konuşan, işiten gören olmasını sağlar."

Tanrının görünüm alanına çıkmasının sadece bir vücut/varlık bilgisi (une ontologie) olanağı verdiği gibi, ölümsüz İmam onu uyandırarak, onun gibi bir varlık olur. O mutlak Kişiliktir, tanrısal sonsuzluğun Yüzü'dür (*Çehrey-i Huda*), yani Tanrının yüce adı olan en yüksek tanrısal Özellik. Kendi dünyasal biçimi içinde O, yüce Söz'ün görünüm alanına çıkışı (*mazhar-i Kelime-yi a'la*), her çağın hakikat kapısı (*Mohikk-i Vakt*) ve Tanrının Sıfatı'nı yansıtan Ölümsüz İnsan gösterimidir.

İkinci sonuç, İmamı tanımayı öngörerek, insanın kendini tanımasıdır. Bu öneri IV.İmam'ın (Zeynelabidin) "Tanrıyı tanımak, İmamı tanımadır" sözüyle bağlantılıdır. Metinlerimiz yineliyor: " Her kim ki İmamını tanımadan ölürse, bu inançsızların ölümü (la mort des inconscients, bilinçsizlerin ölümü) gibidir."

I.İmam (Ali) tarafından verilmiş tanımlama ise: "Bana bağlan, benim (talibim) inananım ol! Seni kendime Salman yapacağım." Bu kısa metin alıntılarında; Tanrıyı tanıma, İmamı tanıma, kendini tanıma bir tek ve aynı *marifetin* (d'une meme gnose) aynı temel kurtarıcıyı tanımanın görünüşleri olduğu sonucu çıkıyor.

İşte bunun için Alamut geleneğinden bize kalan Farsça metinler, İmamı tanımanın dört olası durumu üzerinde ısrar ediyorlar: "Onun fiziki görünüşü altındaki kişiliğini tanımak mümkün olabilir; bizzat hayvanları de (böyle) tanınabilirler. Onun resmi adından ve dünyasal soyağacından tanıyabiliriz; bu tanıma hasımlar arasına bile girebilir. Asıl tanıma, İmamlık kurumunu tanımadır; *Dave'*in bütün üyeleri

oraya katılarak yaparlar bunu. Son olarak, sıfatlarının ölümsüz gerçeğine göre onun özünü tanıma vardır, yani diğer bütün tanıma modlarının üstüne çıkarılmasını isteyen bir tanımadır; ruhları aydınlatır, göz kamaştırır ve bu *Hüccet*'in ayrıcalığında olan bir tanıma. Buna koşut olarak, İmama kıyasla evladdan (evlada) inen dördü bir bağ vardır:bedene göre; ruhsal anlamda; bedene göre olduğu kadar ruhsal anlamda; son olarak aynı zamanda bedene, ruhsal anlama ve onun özünden gelen ölümsüz gerçekliğe göre... İmamın tertemiz manevi evladı (*farzand-e manavi*), *Hüccet*'tir.

Huccet kavramı, ilk örnek (archétype) olan Salman'ın durumundan doğmuştur. Salman, İmamın vaadine göre her sadıki üyeye (mürit-talip) örnek oluşturmaktadır. Yükselerek birinci sırada yerini almış *Huccet* ile birlikte birlikte biçimlenmiş bulunan bütün geleneksel hiyerarşi budur.(Henry Corbin, *Histoire de la Philosophie Islamique*, s.140-148)

I. 9. c İsmailizmin Sufizm üzerindeki etkileri ve bazı karşılaştırmalar

Alamut İsmaililiği geleneğinin metinleri bazan bize, İmamolojinin nasıl bir mistik deneyim içinde meyva verdiğini ve onun böyle bir deneyimin varsayımı nasıl olduğunu göstermektedir. Alamut sonrası İsmaililiğiyle sufizmin birleşimi, bize kökenlerin karanlık problemi içinde sunulur. Eğer Şii maneviyatçılarıyla birlikte Sünni sufizminin, İmamın sıfatlarını sadece Peygamberin üstüne taşıyan (ve İmamsız bir İmamoloji benzeri *Velayet (vellilik)* kurmuş olan) Şiilikten ayıran bazı şeyler olduğunu kabul edersek, Alamut İsmailizmi sadece bu şeylerin eski düzenini restore etmiştir. Bu dönemden itibaren bütün Şii sufizmi için ve onun birlikteliğinde Pers dilinin kültürel havası için önemli olmuştur.

Şimdi İmam-Huccet çiftinin Nebi-İmam çifti ile yer değiştirmesinin, mistik batını sürecine nasıl yansıdığını görelim. Adı bilinmeyen bir İsmaili yazarın, Mahmud Şabestari'nin *Roseaie du Mystère*'inden bize bıraktığı yorum içinde İmam ve Huccet'in *unio mystika*'sı (mistik birliği), Sina dağının doruğundaki zeytin ağacından muhteşem hilal-çelenk simgesinde düşünüldü (Kuran 95/1-2). İki dağ vardır: Akıl dağı ve sevgi dağı. "Tanınmaya aday olan gizli Hazine" sevgisinin içinde saklı olan yersel insan biçiminin (la forme humaine terrestre) gizemini düşünmeye dalarken, onun öz kişiliğinin, tıpkı Musa'nınki gibi, görünüm alanına çıkan tanrısal biçimin, doruktaki (ya da kalbteki) Sina dağının, ölümsüz İmam olduğunu, yani mistik ya da batını Haccı keşfediyor. Aşkın Sina'sının görünmez yüksekliklerinde dikilen mistik zeytin ağacı gibi can içinde görünen, bu doruk üzerindeki (ya da tapınaktaki) "Canın canı"dır. Eğer akıl *theophanie*'nin (Tanrının görünüm alanına çıkmasının) gizemine götüren rehber olursa, onun, akıl dağından daha yüksek olan aşkın Sina'sına tırmanması gerekiyor. Ancak sonuçta akıl ortadan yokolmanın (Béatrice önünde Virgile gibi; Leyla önünde Mecnun gibi.) da rehberidir.

Huccet rolü üstlenmiş Şemsi Tebrizi'ye (Ö.1247), bu batını hacılık tamamlanırken, görülüyor ki, mürid İmamını araştırmasına her peygamberin giriş çabalarını sadece tekrarlattı. Ruhun (canın) Sina doruğuna ulaşması, Salman-ı Pak'ın, yani *Huccet*'in durumunun mistik uygulanmasıdır: "*Canın canı*"na (a l'ame de l'ame) ulaşmak. 21

Yunus'ta ifadesini bulmuş olan '*Canlar canı*' bu İmam, Aşkın Sina zirvesindeki zeytin ağacından hilaldır (l'olivier croissant). Mademki bu Sina (dağı) onun varoluşunun-varlığının Sina'sıdır, öyleyse mistik can bu aşktır. Böylece, varlığının doruğunda (ya da kalbinde) keşfettiği, ölümsüz sevgili olan İmam'dır. İmam ve onun *Huccet*'inin yaklaşımı aşık ile maşuğun, seven ile sevilenin içsel (batını) diyaloguna dönüşür. Onun canının canı; yani bu bir ikinci kişiye, "ben benim", "sen bensin" demektir. 22 *Canlar Canı*'nın varlığında, Sina dağında Musa peygamber için, "Onun varlığının Musa'sı", yani onun Birinci kişiliğindeki Ben'i için olduğu gibi sanki buhar olunup uçulur. *Canlar canı*'nın içindeki bu seyir sırasında, can onunkyle (evreni) seyre dalıp, onun makamında artık kendisi konuşmaktadır: *Ego sum Deus* (Latince: Ben Tanrırım). Böylece, Sufiler tarafından yüzyıllardır yinelenmiş olan Hallac'ın ünlü "Enelhak" (Ben Tanrırım) sözü, burada tam bir Şii yankılamasını bulur. İmamoloji onu, yansıyıcı düşünceye bu denli güçlükler yaratan soyut ve akıl ötesi bir-tekçilik (*monisme*) tuzağından korumuştur.

Sınıra gelince, sufilerin mistik deneyimi yol şaşırtan bir fizikötesine, Kelamcı dinbilginlerinki kadar basit ve saf felsefelerin diyalektiğini de sunmaktadır. Bu söylenenler, Sufizmin nasıl başladığı ve geliştiğini belki açıklamamayacak, ama metafiziğin dahi İslamda bir diğer biçimi olduğunu öğretecek. Bu diğer biçim esas olarak, bizzat İmamları yücelten Şii marifetçiliğidir (la gnose shiite). İnanınız biz burada, bir peygambere ait dinin isteklerine karşılık vererek ve peygamberlik felsefesini biçimlendiren olarak özgünlüğünü ilk kez göstermeyi denedik. Çünkü bu, gizli ruhsal anlamın doğru açıklanmasıdır, öte dünya ile igilidir (eschatologique) ve geleceğe açık kalmaktadır. Sünni Kelam'ının (felsefesinin) dinbilimsel diyalektikleriyle ise, bambaşka bir "iklimde" karşılaşıyoruz.(Henry Corbin, *Histoire de la Philosophie Islamique*, s. 152-154)

KAYNAKLAR:

1-Farhad Daftary, *Ismailis, Their history and doctrines*, London: Cambridge University Press, 1990

2- İbni Esir (Ö.1234), *Kamil fi't Tarikh*, Beirut, 1975, 10th vol.

3- Von Hammer (1774-1856) *History of the Assassins*, London-1935

- 4-Farhad Daftary, *Mediaeval İsmaili History and Thought*, New York, 1966
 - 5- W.İvanow (1886-1970) *Alamut and Lamasar*, Tahran, 1960
 - 6- Bosworth, "The Islamic Dynasties", ISLAMIC SURVEY, series no.5, Edinburg
 - 7- Arkon Daraul, *A History of Secret Societies*, Citadel Press 1961/1989
 - 8- W. Montgomery, *Islam and the Integration of Society*, London,1961,
 - 9- Edward Mortimer, *Faith and Power*, London, 1982,
 - 10- Bernard Lewis de "The Assassins,London,1967
 - 11- Marco Polo, *The Travels*, General Editor: Tom Griffith MA, Mphil (*The Travels of Marco Polo*) Wordsworth Editions Limited 1997
 - 12- Edward Burman, *The Assassins - Holy Killers of Islam*, İsmaili Web Sayfası
 - 13- Charles E. Nowell "The Old Man of Mountain", *Speculum*, vol. XXII, no. 4,1947
 - 14- Rene Dussaud, *Histoire et Religion des Nosaires*, Paris, 1900
 - 15- Paul E. Walker, *Abu Yaqub al-Sijistani: Intellectual Missionary*, London, 1996
 - 17- Benjamin of Tudela, Çev. Marcus N.Adler, "The Itinerary of Benjamin of Tudela" London, 1907
 - 17- William of Tyre (1130-1185), Çev. Babcock and Krey, *History of Deeds Done Beyond The Sea*, 2. vol., New York,
 - 18- .Arnold of Lubeck,*Chronica Slavorum*, 21. vol. 1869,
 - 19- James of Vitry, *Secret Societies of the Middle Ages*, London, 1864
 - 20- Thomas Hyde, *Veterum Persa(s)rum Religionis Historia*, Oxford, 1700
 - 21- De Volney dahi, *Voyage en Egypte en Syrie*, 1. vol.
 - 22- Falconet, "Memoires de l'Acedemie des Inscriptions, 17. vol.
 - 23- Simon Assemani (1752-1821), *Giornale dell' Italiana Letteratura*, 1806
 - 24- Fateh Ali bin Mahammed al-Bundari "Zubdatu'n Nasrah wa Nakhbatu'l Ushrah"
 - 25- Abu Shama (Ö.1267), "Kitab al-Rawdatayn fi Akhbar al-Dawlatayn, 1. vol.
 - 26- W. Madelung, *Arabic Texts Concerning The History of the Zaydi Imams of Tabaristan, Daylaman and Gilan*, Beirut, 1987
 - 27-.Abu İshak Şirazi (ö.1083), *at-Tadhkirah fi'l Khilaf*
 - 28- Franz Rosenthal, *The Herb:Hashish versus Medieval Muslim Society*, Leiden, 1971
 - 29- Nureddin Ali bin al-Jazzar, *Qam al-Washin fi dhamm al-barrashin*" (1583'den önce yazılmış)
 - 30- Paul Jhonson, *Civilisation of Holy Land*, London, 1979
 - 31 Silvestre de Sacy, *Memoirs on the Dynasty of the Assassins and the origin of their name*" 1809 (Konferans)
 - 32- Farhad Daftary, *The Assassin Legends*, London, 1994
 - 33- İbn Tughri Birdi, "al-Nujum al-Zahira fi Muluk Misr wa'l-Qahira",Cairo, 1929, 4. vol.
 - 34- J.A. Boyle, *Cambridge History of Iran*, 5. vol., Cambridge, 1968
 - 35- Marshall G.S. Hodgson, 'THE ORDER OF ASSASSINS, *The Struggle of the Early Nizari Ismailis Against The Islamic World*', Mouton-Gravenhage, 1955
 - 36- Wilferd Madelung, *Religious Trends in Early Islamic Iran*, New York, 1988, s. 102
 - 37- Muhammed bin Abd al-Kerim Al-Shahristani, , *Kitab al – Milal*, Çev. Jean-Claude Vadet, *Les Dissidences de l'İslam*, Paris-1984
 - 38- Henry Corbin, *Histoire de la Philosophie İslamique Paris,1986*
 - 39- S. de Sacy, *Exposé de la Religion des Druzes*, Paris, 1838
 - 40- Prof.Dr. Mehmet Altay Öymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara:TDK Basımevi, 1989
 - 41- V.Vilademiroviç Barthold, *Mogol istilasına kadar TÜRKİSTAN*, Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, TTK Basımevi: Ankara, 1990
 - 42- Hacı Bektaş Veli, *Makalat*, Haz. Sefer Aytekin, Emek Basım-Yayımevi: Ankara, 1954
 - 43- Dr. Sheikh Khodr Hamawi, *Introduction To Ismailism*,Beirut, 1970
 - 44- Arif Tamer, *La Qasida Safiya, Texte arabe établi et annoté*, Dar el Machreq Editeurs-Emprimerie Catholique, Beyrouth, 1967, "Giriş Bölümü"
 - 45- Faik Bulut, *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği*, İstanbul, 2000
- 1 Ortodoks Fatimi İsmailileri Karmatiliği sapkın görmekte ve kendinden saymamaktadır. Bunun için onun, İsmaililerin değil, Karmatiler'in öğretilerini benimsemiş olduğunu söylemektedirler.
- 2 Tam anlamıyla mitolojik bir anlatı olmasına rağmen, Hasan bin Sabbah'ın, yukarıda anlatıldığı gibi gizlice girdiği; çok sıkı, kılı kırk yararcasına bir propagandayla Alamut'u ele geçirdiğini dolaylı olarak açıklıyor. Bu anlatıyı veren kişi yazıda belirtilmiyor, ama gerçekte Yunan mitolojisinde geçen bir olaydan esinlenmedir; Aeneas'ın Kartaca'yı kraliçe Dido'dan almasının öyküsüne benzetilmiştir.

3 Bu bölüm Şeyh Muhammed İkbâl'in, Karachi-İnternet sitesindeki "Sayyidna Hasan bin Sabbah" yazısından özetlenmiştir.

4 Buna karşılık günümüz Türk tarihçileri bunu Selçukluların lehine bir barış anlaşması gibi görmekte ısrarlı: "Batıniler'in Selçuklu İmparatorluğu raiyyetliğine Kabul edildiği görülüyor...Görünüşe göre, tıpkı birinci teşebbüsten sonra olduğu gibi, şimdi de Selçuklu İmparatorluğu ile Batıniler arasında bir anlaşma oldu; daha doğrusu, kendi akidelerine kimseyi davet etmemeleri, büyük şehirlere inip yerleşmemeleri, normal raiyyetlikle meşgul olmaları ve yolların emniyetini ihlal etmemeleri şartlarıyla devlet tarafından onlara aman verildi." (Prof.Dr. Mehmet Altay Öymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara: TDK Basımevi, 1989, s.215)

5 Yazarın sözünü ettiği grup, kurucusu el-Mansur'dan dolayı Mansuriyya adını taşıyordu. İnsanın gökten düşen ve tanrıdan bir parça olduğuna inanmaları dolayısıyla Mansurilik'in diğer adı 'parçacılık' anlamına gelen *Kisfiyya*'dır. Cennet, Kuran'da konuşulan ve gökten indirilmeye karar verilmiş kişide partiyi kucaklayandan başkası değildir, yani çağın İmamıdır. Aynı şekilde cehennem ise, İmamın rakibi olduğu için, partisine sürekli düşmanlık gösteren kişiydi...Mansuriler böylelikle öbür dünyayı, kıyamet gününü inkar ediyor; cennet ve cehennem bu dünya deneyimlerinin söylemi içinde yorumluyorlardı. Mansur'un Partizanlarının, rakiplerini boğarak ve kafalarını odun parçasıyla kırarak öldürdükleri söylenir. (Shahristan, *al-Milal*, s.297-298; Farhad Daftary, agy.s.73-75 ve 589 dipnt.74; M.Momen, agy. s.52)

6 Bu bölümü, 'Sufiler ve Haşîş Kullanımı' ve 'Suçlamalar ve Çirkin Adlandırmaların Hepsini Nizari İsmaililer için' alt başlıklarıyla, www.Ismaili.net web site'inde yayınlanmış, "The Creation of Term "Assassin" başlıklı yazıdan özetledik.

7 'Fatiha Suresinin yedi ayetten oluştuğu ve bu nedenle *al-sab' al mathani* (yediye katlanmış rulo) denildiği İslam sözlüğünde özel yeri olan bir olaydır bu. Özellikle, beş manto kişisinin, yani *Ehlibeyt* in adlarını oluşturan harflerin sayısal değerinin théosophique-tanrısalbilgelige ait toplamıyla (Muhammed, Ali, Fatima, Hasan ve Hüseyin sözcüklerinin toplam 583 tutan harflerin sayısal değeri, Fatiha suresinininki gibi son analizde yedi rakamı bulunur' diye açıklama getiriyor J-Claude Vadet.

8 Öylesine yetenekli bir propagandacıydı ki Hasan Sabbah, onun hayallerini yıkmak ve bir söylenceler halkası Alamut'a yerleşmesini önlemek için herşey yapıldı. Ancak halkın hayal gücü (muhayyilesi), Alamut sözcüğünü oluşturan hecelere etkili bir mistik tanımlama yüklemiş ve Hasan'ın arkadaşlarının sayısının sadece yetmiş kadar olduğu anlatmıştır. J-C, Vadet.)

9 Biz de kendi adımıza, Hasan Sabbah'ın Nizari öğretisini, Jean-Claude Vadet'nin *Kitab al – Milal* üzerinde yaptığı Fransızca çalışmasından (*Les Dissidences de l'Islam*) Türkçeye çevirmekten memnurluk duyuyoruz. Marshall G.S. Hodgson, *THE ORDER OF ASSASSINS, The Struggle of the Early Nizari Ismailis Against The Islamic World*, (Mouton-Gravenhage) Netherland,1955) adlı yapıtının sonuna koyduğu *Haft-ı Bab-ı Baba Sayyidna* çevirisine, Şehristani'nin bu yazısını "Hasan-i Sabbah's Doctrine" başlığıyla eklemiş. Ve A. Fahmi Muhammed'in Arapça baskısından (*al-Milal wa-n-nihal, ash-Shahristani* ö.1153, Cairo,1948: vol.I, s.339: Nizariler hakkında), iki eski İngilizce çeviriyle karşılaştıracak çevirdiğini söylemektedir. Ancak metnin Fransızca çevirisi, G.S. Hodgson'unkinin alabildiğine serbest ve hatta kısaltılmış olduğunu gösteriyor. Başlangıçtaki bu birkaç paragrafın İngilizcesini Türkçeye aktarırsak daha anlaşılacaktır:

"Hasan Sabbah davasını ilan edince, arkasından yeni davanın partizanları bu yoldan çekildiler. Onun sözleri zorlayıcı olmakta başarısız kaldı, fakat o insanların yardımını sağladı ve kalelerde kendisini sağlama aldı. Önce Hicri 483 yılı Şaban ayında Alamut kalesine çıktı. Bu olay kendi imamının ülkesine gitmesi ve ondan çağdaşlarına davasını nasıl anlatması gerektiğini öğrenmesinden sonra. Böylece o geri döndü ve herşeyden önce halkı her çağ içinde zuhur eden güvenilir bir imamı seçmeğe, bu görüş noktasıyla kurtarıcı mezhebi diğer mezheplerden ayırdetmeğe çağırdı: kendilerinin bir imamı vardı, diğerlerinin ise yoktu. Bunun hakkında söylediği tekrarlamalardan sonra, onun konuşma ve tartışmasının özeti, Arapça yahut Farsça olarak başladığı yerde sona ererek tam buna göre küçülüyor(?). Biz Hasan Sabbah'ın Farsça yazdıklarını Arapça anlatacağız ve bilgi verene bağlı olanları ayıplamayacağız (no blame attaches to a reporter). Gerçeği izleyen ve hatadan kaçınan kimse iyi yardım alır; Tanrı yardım edendir ve koruyandır."

Yeri geldikçe yeni örneklemeler yapacağız. İ.K.

10 Doğu İsmaili geleneğinin koruyamadığı bu yapıt birbirini izleyen dört risale halinde düzenlenmişti.J-C, Vadet.

11 Bize göre Arapça *Muallimin sadık* olarak kullanılmış da olsa doğrusu, aydınlatıcı anlamıyla bir 'Mürşid' sözkonusudur. Ancak bu mürşid onu gerçek öğretmen olan İmama götürecektir. İ.K.

12 Demekki Hasan Sabbah'ın eğitimi, yeni kuramın ekseni, İmam'ın en büyük öğretmen yapılmasını içeriyor. Garip bir çelişkiyle dikkate değer olan o ki, İmam'ın gizliliği hakkında iyi bilinen söylence ya da bizzat kendisinin vekili (vasisi) olduğu ve uzun dönemde bunun kalıtsal olarak sürdürüleceği gizli bir İmam'ın yönetimi arasında tereddüt eden Hasan Sabbah, hiçbir zaman eylemde İmam'ın gerçek kimliği üzerinde açıklama yapmadı. J-C, Vadet.

13 "Gerçeğin varlığına ilişkin" bu tanımlama ile Hasan Sabbah, tartışmayı felsefe alanının dışına taşıyor. Buradan, çok sık olarak gönderme yaptığı düalizm içinde gizlenmek isteği görülüyor. J-C, Vadet.

14 Marshall Hodgson'un çevirisinden: "Hasan, özet bir bilgi içinde bizim gerçek aracılığıyla gerçek (kişiyi) tanımamıza neden olan bir yöntemdir bu, diyordu; ondan sonra biz, ayrıntılı bilgi içinde gerçeği gerçek kişi aracılığıyla biliyoruz; öyleyse bir tartışma devranı (dönüşümü) gerekli değildir." Burada o 'gerçeği', yalnız *gereksinim* ile ve "gerçeği elinde tutanı" ise *ihtiyaç duyulan kişi* olarak tanımlıyor. İ.K.

15 Hodgson'un çevirisinden: "Hasan, tevhide (Tanrı birliğinin bildirimine) giden yol, bu yoldur; bir oktaki kuş tüyünün bir kuşun tüyüne karşı dengelenmesi, dedi." İ.K.

16 Sünniliğin karşıt şeriat yargıları, Hasan Sabbah için, bu sonuncusunun hatalı bir kanıt olduğu üzerinedir. Hasan'a göre, probabilizm'de (bir öze dayanan hertürlü düşünsel ve inançsal görüşü haklı gören, saygı duyan dinsel görüş-olasılıkçılık) olasılık, bizzat onunla öz gereksinimin kesin karakterini ortaya çıkaran tam gerçeklik değildir. Gazali, Hasan Sabbah'a akılcı yargılama konusunda şu soruyla karşılık veriyor: "Matematisel sayılar mutlak kesinlik karakterine sahiptir. Eğer Şeriat fıkıh bilginlerinin akıl adına sürdürdükleri araştırmalar aynıysa bu karakterde olsa, onlar arasındaki farklılık nereden gelirdi?" J-C Vadet.

Son cümlelerin Hodgson'un çevirisi: "Fakat düşünce yansıması (reflexion) çeşitli mezheplerle olur, mezhepler de başkanlarıyla birlikte." Şehristani, Hasan Sabbah'ın bu yapıtını özetleyerek Arapça'ya çevirdiği gibi, pek çoğuna reddedici bir eleştirel yaklaşım içinde kendi karşıt görüşlerini sık sık metnin içine sokuşturmuştur. Bu da onlardan biridir, ancak Hodgson'un çevirisiyle ne hale geldiği görülüyor. İ.K.

17 Son iki cümlelerin Hodgson çevirisi: "Ve tevhid, tevhid ve peygamberlik beraberdi eğer o tevhid ise, (yoksa değil); ve peygamberlik, peygamberlik ve imamlık birdi, eğer o peygamberlik ise (yoksa değil). Onun (Hasan Sabbah'ın) tezinin sonu buydu." Her iki çeviride de karmaşıklığa sokulmuş olan söylem şudur: Tevhid, Tanrı ile peygamberin birliğidir; aynı şekilde peygamber ile imam da eşit düzeydedir ve böylece ancak üçü birliği (tevhid) oluşturur. Günümüz Alevi-Bektaşilerin "Allah-Muhammed-Ali" birliği aynı inancın kanıtsal yansımasıdır. İ.K.

18 Hodgson çevirisinden: "Hasan Sabbah partizanlarıyla teolojide, bizim Tanrımız Muhammed'in tanrısıdır diyerek, fazla ileri gitmedi. Sonra, burada biz duruyoruz dedi, fakat siz, bizim tanrımız aklımızın-fikrimizin tanrısıdır; her akıllı insanın aklı-fikri her neye götürürse (oraya gider), diye konuşuyorsunuz. Eğer, Ulu Tanrı hakkında ne diyorsunuz? O var mıdır yok mudur? Tek midir çok mudur? Bilgin midir ve güçlü müdür yoksa değil midir? sorularından biri sorulsaydı, yalnızca şu yanıt verilebilirdi: Benim Tanrım Muhammed'in Tanrısıdır; O habercisini elçisini, rehberlik için gönderendir; haberci de ona giden yolu gösteren kimsedir"

19 Abdülkerim Şehristani'nin bu son değerlendirmesinden onun gerçekten bir İsmaili *da'i*si olup, sonra bu yolu tartışarak bıraktığını çıkarabiliriz. O, Hasan Sabbah'ın algılanabilirlik-anlaşılabilirlik kuramına karşı çıkıyor. Din biliminde somut anlaşılabilirliğin, nesnelliğin değil, sadece inanmanın gerekli olduğunu söyleyerek İsmaililiği terkettiğini anlıyoruz. Ancak inceleyip özetlediği kitabına rağmen, Hasan Sabbah'ı "öğrettiği bilimler için değil de bizzat kendisi için araştırma yapmakla" ve "bilimin kapısını kapatma alışkanlığı" getirmekle suçlaması anlaşılır bir davranış değildir. Belli ki Şehristani, Şeriat ilimleri dışına çıkılmasını "bilimin kapısını kapatmak" gibi görüyor ve ona inananları "kulluk öykünmesi" içine sokuyor. Oysa kendisi sarayına girdiği Selçuklu sultanı Sancar'a (Ö.1157) kulluk yaptığını unutmuş görünüyor. Şehristan'da doğduğu için daha çok bu toponymikon (yeradı) ile tanınmış olan Şehristani Harezmsahlar hanedanının ilk zamanlarında 1116 yılına değin Harezim ülkesinde yaşadı. Bu tarihte bitirip telif ettiği, İslam içindeki dinsel ve felsefi kümeleşmeler, mezhep ve tarikatlerle birlikte milletleri anlattığı *El-Milal ve El-Nihal* yapıtı dolayısıyla Harzem'in kiskanç aşırı dindar tarihçi-bilginleri onu yönetime ihbar etmişlerdi. Her ne kadar felsefeyle uğraşmakla suçlanmış olduğu biliniyorsa da; batınilikinden, dolayısıyla Hasan Sabbah ile ilişki kurmakla suçlandığı açıktır. Olasıdır ki bu yüzden ölümle tehdit edildiğinden Harezim'den ayrılmak zorunda kalmış ve Sancar'ın sarayına sığınmıştı. Yakut onun hakkında şunları yazmaktadır:

"Şehristani iyi bir alimdir; itikadında biraz noksan olmasaydı, imam olacaktı. Bu kadar fazli ve kemaliyle aslı olmayan şeylere meylettğine, makul ve menkul delilleri olmayan bir iş seçtiğine hep hayret ederdik. Allah bizi ihanetten ve iman nurundan mahrum etmesin. Bunları (*başına gelenlerin demek isteniyor olmalı İ.K.*) hepsi felsefe zulmetleriyle meşgul olmasından dolayıdır...Vaaz verdiği birçok meclislerde bulundum. Bir defa olsun 'Allah böyle buyurdu' yahut 'Peygamberimiz böyle söyledi' dememiştir; şer'i meselelerden birine cevap vermedi. Allah onun halini bilir." (Yakut'un *Mu'cem ve İrsad*'ından aktaran V.V. Barthold, Yayına hazr. Prof.Dr. Hakkı Yıldız, *Moğol İstilasına kadar TÜRKİSTAN*, TTK Basımevi: Ankara, 1990, s. 453-454) Yakut'un sözleri, Şehristani'nin bu çok önemli yapıtının hangi koşullar altında yazdığı ve muhbirin de kim olduğunu gösteriyor. Bu nedenledir ki, Şehristani'nin İsmaili Batınilikinden dönmesi ve Hasan Sabbah'a ilişkin yukarıdaki bazı eleştirilerini anlamak zor olmuyor. İ.K.

20 Henry Corbin kitabının 120.sayfasında bu hadis hakkında şu açıklamayı yapıyor: "İsmaililik için felsefenin kesin anlamını, Peygamberin bir hadisinin -Abu'l Khaytam Gorcani'nin bir Kaside'sinin anlatımıyla geliştirilmiş İsmaili yorumu- içinde aramaktır. Söz konusu hadis şudur: 'Mezarıma girin ve vaiz verdiğiniz kürsüye (gelin), orada cennetin bahçeleri arasında bir başka bahçe vardır.' Kuşkusuz bu söz kelimesi kelimesine, yani dışanlamı (zahiri) yönünden rahatlıkla anlaşılabilir. Vaaz verme kürsüsü, gerçekten bu zahiri görünüşüyle, yani emir ve dogmalarıyla pozitif din dir, Şeriat'tır. Mezara gelince o felsefedir, zira pozitif dinin ve dogmalarının zahiri görünüşü mezarın içinde ölünün bozulup çürümesi ile kaybolması zorunludur. Bu mezar ve kürsünün arasında duran cennet bahçesi, gerçek marifetin (gnostique) bahçesidir; bozulmaz-çürümez bir yaşamın başladığı yer olan Kıyamet (yeniden diriliş) alanıdır. İşte bu kavram, felsefenin gerekli bir başlangıç evresini (une phase initiatique) oluşturuyor. Kuşkusuz İslam'da bu tek örnektir: Şii marifetinin ruhu da, İsmaililerin inançlarına çağrısı olan *Davef*'in de amacı budur."

21 Hacı Bektaş Veli *Makalat*'ında bu batını kavramı, "hem can var, hem canın canı var. İmdi, azizmen can ikidir. Biri candır, biri canı candır..." diye belirleyip, Marifet Bab'ında sayfalar dolusu açıklamalar yapmaktadır. (*Makalat*, Haz. Sefer Aytekin, s. 60-67) Bir şiirinde söylemin çoğulunu kullanarak, "Canlar canını buldum/Bu canım yağma olsun/Assı ziyandan geçtim/Dükkanım yağma olsun..." diyen Yunus Emre'nin, 'Canlar canı'na kavuştuğunu öğreniyoruz. Bir başka şiirinde ise kendisini kavuşulacak 'Canlar canı' ilan etmiştir:"Evvvel benim ahir benim/Canlara can olan benim..." Bunları yazan Yunus Emre'yi Alamut batınilikinin inanç felsefesinden nasıl ayrı düşünebiliriz ki? İ.K.

22 Bu Alevi-Bektaşî inancında, özellikle İkrar verme-Musahiblik kavlinde "canı cana katmak..." ilkesinin özüdür. Daha da ileri derecelere yükseldiğinde Tanrı ile birleşmek; Canlar Canı'na ulaşip, tanrılaşmaktır...

